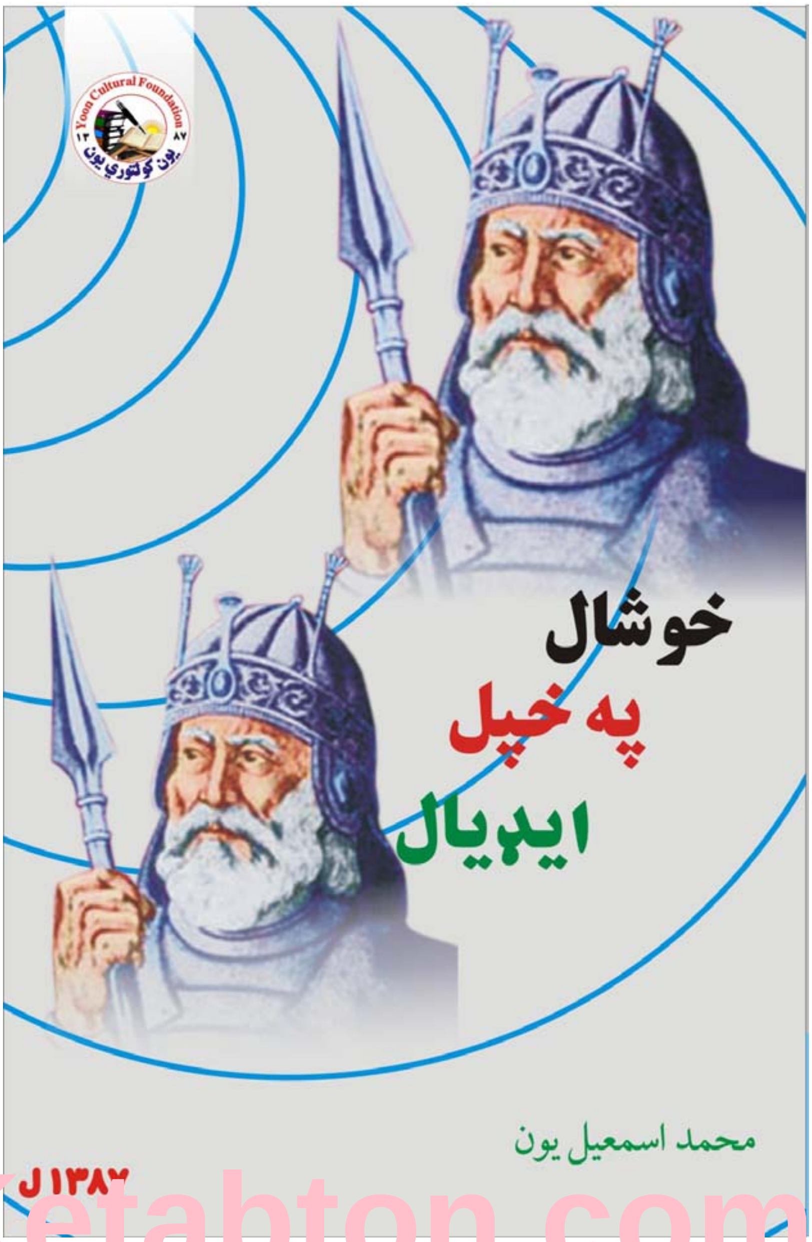

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال په خپل ایډیال

(د ماسټرۍ دورې لیکنې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

کتاب نوم:	خوشال په خپل ایډیال
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۳۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۳۲)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	پر دې اثر څو خبرې	الف
۲	د ماسترۍ دورې دا لیکنې	۱
۲	د خوشال یو تصوفي شعر	۲
۳	تاریخچه سبکهای اشعار پشتو	۱۳
۴	د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونیتا	۴۲
۵	د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني...	۵۳
۶	ښه حاکم او د ښه حاکم په هیله	۶۵
۷	پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه	۷۱
۸	د استاد روهي له نظره د خوشال...	۸۸
۹	شاهنامه احمدشاه ابدالي	۹۶
۱۰	په لغمان کې د شولو کر	۱۱۲
۱۱	پټه خزانه تر عظیم الشان قرآن وروسته	۱۲۹
۱۲	د ځانځاني ښامار سفر	۱۴۹
۱۳	د خوشال د قصایدو روح	۱۶۷
۱۴	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دې اثر څو خبرې

زموږ په ځوانو فرهنګيانو او د کابل پوهنتون په استادانو کې ښاغلی يون داسې ځوان دی، چې فرهنګ ته خدمت يې خپل اصلي کار بللی دی. دی لا د پوهنتون محصل و چې پر شاعرۍ سربېره يې ليکنې کولې، کتابونه يې چاپول او په فرهنګي چارو کې يې برخه درلوده. زمانبه ياد دي چې کله په ۱۳۶۹هـ ش کال په کابل کې د يو شمېر خواخوږو فرهنګيانو له خوا د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه شوه، ښاغلی يون د خپل استعداد او همت په وجه د خوشال فرهنګي ټولنې د رهبري هئيت کې د يوه ځوان غړي په توګه خپل موقف تثبيت کړ.

ښاغلي يون ډېر کتابونه او ډېرې مقالې ليکلې دي، د ځينو خپرونو چلوونکی پاتې شوی دی، لنډه دا چې د خپل عمر زياته برخه يې د فرهنګ خدمت کړی دی. دده ډېر ښه عادت دی چې خپلې ليکنې په خپل لاس چاپوي او خپلو خلکو ته يې وړاندې کوي، ستاسو په لاسو کې دا کتاب د ښاغلي يون د ماسترۍ په دورې پورې مربوطې هغه مقالې دي، چې يې د بېلابېلو مضامينو د کورني کار په توګه يې تهيه کړې دي.

ده اوس دا مقالې راټولې کړې او د دې کتاب له لارې يې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کوي. ښاغلی يون دې خير يوسي چې دا مقالې يې ساتلې دي، که نه وي د کورني کار لپاره ليکلې مقالې څوک نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتي، یا دا چې په لیکلو یې محضې وار تېر کړی وي او کله هم دا وړ لیکنې د مربوطه مضمون له استاد سره پاتېږي.

ښاغلی یون، لکه خپلې نورې مقالې پر دې مقالو هم زیار ایستلی دی او د مجموعې په توګه یې د چاپ لپاره بیا کتلي دي او دا دی اوس چاپېږي، چې زموږ نور فرهنګیان او فرهنګي کړی، ترې استفاده وکړي.

زه ښاغلي یون ته د دې مجموعې د تهیې او چاپ مبارکي وایم او فرهنګ ته د خدمت په لاره کې یې زیات بری غواړم.

په درناوي
سرمحقق زلمی هېوادمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د ماسټرۍ دورې دا لیکنې

تر یوه اوږد ځنډ وروسته پر (۱۳۸۵) لمریز کال د ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادمل، استاد مکمل الکوزي او یو شمېر نورو خواخوږو استادانو په هلو ځلو په کابل پوهنتون ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو اودري څانګو کې یو ځل بیا د ماسټرۍ کورسونه پیل شول. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او د یو شمېر نورو همسلکو پوهنځیو ځینو فارغانو په دې پروګرام کې ځانونه شامل کړل. موږ د ماسټرۍ ددې دورې لومړي فارغان وو، دوه کاله مو په منظم ډول د ماسټرۍ دوره تعقیب کړه او تر څلورو سمسټرونو منظم تدریس وروسته دا پړاو سرته ورسېد او شپږ میاشتې موده نوره د تېزس لیکلو لپاره ځانګړې شوه، په مجموعي ډول دې دورې دوه نیم کاله دوام وکړ. دماسټرۍ دورې د تدریس په بهیر کې قدرمنو استادانو پر تدریس سربېره د بېلابېلو ادبي موضوعګانو د څېړنې دندې هم را وسپارلې، چې ځینې یې د لنډو ارزونو، ځینو یې د څېړنیزو او ځینو نورو یې د تحلیلي لیکنو غوښتنه کوله. ما هم په دې بهیر کې د بېلابېلو راسپارل شویو موضوعګانو په هکله لیکنې وکړې او اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد ته مې د کتنې لپاره وروسپارلې ، په دې بهیر کې ځینې لیکنې داسې وې، چې په لاس لیکل شوې وې، یوازې یوه کاپي وه، چې هغه اړوند استاد ته سپارل کېدله، په دې ترڅ کې یو څو داسې لیکنې وې چې کاپي کولو ته یې وخت پیدا نه شو ، خو ځینې لیکنې چې په کمپیوټر لیکل شوې وې، یوه کاپي ترې استاد ته ورکړل شوه او اصل متن یې هم خوندي پاتې شو ، سره له دې چې استادانو تر کتنې وروسته موږ ته بېرته خپلې لیکنې راکولې، خو په دې بهیر کې ځینې لیکنې بېرته زموږ له لاسه وتي او ورکې شوي دي. په دې شپو ورځو کې چې زه د خپلو تېرو کارونو پر اوډون او بیا کتنه بوخت یم، نو د ماسترۍ دورې پر لیکنو مې هم سترګې ولګېدې.هغه لیکنې چې په کمپیوټر کې خوندي وې او ځینې یې په رسنیو کې هم چاپ شوې وې، هغه مې بیا له سره وکتلې او منظمې مې کړې، خو په دې ترڅ کې پنځه شپږ عنوانه داسې لیکنې وې، چې ما دماسترۍ دورې په بهیر کې پر بېلابېلو مسایلو لیکلې وې، خو د هغو په تر لاسه کولو بریالی نه شوم، سره له دې چې ما دخپلو لیکنو د خوندیتوب لپاره له پخوا نه پلان درلود ، خو دا لیکنې چې مې هر څومره په خپل کتابتون کې ولټولې پیدا مې نه کړې، سره له دې چې ددې لیکنو د ځینو کاپۍ مې خوندي کړې هم وې،لکه لیک د خوشال له نظره، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو گرامر په اړه یوه لیکنه، د استاد الفت د یوه هنري نثر ارزونه او ځینې نوري لیکنې. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا و، زموږ ځوان لیکوال باید هڅه وکړي، چې تر دې وروسته د خپلو علمي، څېړنیزو او نورو هغو لیکنو چې پر بیا چاپ او خوندیتوب ارزي، ضرور د هغو یوه یوه یا دوه کاپۍ له ځان سره خوندي کړي او که په رسنیو کې چاپ شوي هم وي، باید چاپي او ناچاپي یوه یادوه کاپۍ ولري، کله که دی او یا هم نور څوک وغواړي دده د بېلابېلو لیکنو ټولګه یا ټولګې چاپ کړي، نو له ستونزو او کړاوونو سره به مخامخ نه شي. عمر ډېر لنډ، تنګ او مصروف دی، زموږ راتلونکی نسل به تر موږ څو ځله زیات بوخت وي او وخت به هغوی ته رښتیا هم د سرو زرو ارزښت ولري، نو که زموږ هر لیکوال خپله ټوله پانګه خوندي نه کړي، نو له راتلونکي پښت څخه دې هم دا هیله نه کوي او نه دې راتلونکي پښت، د ماضي پر کارونو مصروفوي. پښتنو ته بلا ډېر کار پروت دی، که زموږ راتلونکی نسل پر ماضي مصروف شي، نو د هغوی خپل کارونه به څوک سرته ورسوي؟ زه د یوه شعوري افغان په توګه نه غواړم د خپل کړي کار بار راتلونکي نسل ته پرېږدم، څه مې

کړي؟ ښه دي که خراب؟ نیمګړي دي که پوره؟ کره دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناکره؟ خپله يې بايد راټول کړم او د خپل کار ثمر په خپله راتلونکي پښت ته وړاندې کړم، که زما د کار او نظر له يوې برخې هم زما خپل هېواد او هېوادوالو ته ګټه ورسي، نو دا به زما لپاره د ژوند په پاتې ورځو شپو کې د روحي ارامۍ سبب شي او که تر ژوندانه وروسته راته د خپل ملت افراد د دعا لاسونه پورته کړي، نو لوی څښتن به مې پر ګناهونو پرده وغوړوي او د ابدي نېکمرغۍ لاره به راته پرانيزي. داليکنې زما دماسترۍ دورې د هغو ليکنو يوه ټولګه ده، چې د تدريس پر مهال دکورنيو دندو په توګه مونږ ته استادانو راسپارلې وې. پوره باور دی چې که د ماسترۍ دا دوره نه وای او يا هم د استادانو د زيار،زحمت او سپارښتنو او غوښتنو ټينګار نه وای، نو پوره يقين دی چې نه به دا ليکنې وې او نه به دا ټولګه. نو دلته ضروري ګڼم چې له قدرمنو استادانو: سرمحقق زلمي هېوادمل، پوهاند ډاکټر زېورالدين زېور، پوهنواله ډاکټره زرغونه زيور ربښتين، استاد حبيب الله جاج پښتونزوی، قدرمن استاد اورمړ، استاد سعدالدين شپون، استاد اڅک، استاد اسدالله غضنفر، هندي استاد شاستری محمد حنيف اونورو هغو قدرمنو استادانو چې په مستقيم او نامستقم ډول يې زه ددې ليکنو د ليکنې جوګه کړی يم، مننه وکړم او کور ودانی ورته ووايم. د ماسترۍ دورې له نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارغانو څخه مې هم د مننې تر څنګ دا هیله ده چې د خپلې دې دورې لیکنې سره منظمې او خوندي کړي، په دې ډول به مو د پښتو ادب د خدمت په لار کې یو ګام پورته کړی وي.

دا اثر مې ځکه د ((خوشال په خپل ایډیال)) په نامه ونوموه چې اکثره لیکنې په کې د خوشال بابا په باب دي، بل کوم معیارونه چې بابا د خپل یو ایډیال شخص (سړي) لپاره ټاکلي، تر ډېره بریده دی په خپله پر همغو معیارونو برابر او پوره دی، یانې د خوشال ایډیال خپله خوشال دی او کېدی شي محمد ګل خان مومند او ځینې نور پښتانه مشران هم د خوشال د ایډیال شخص معیارونه پوره کړي.

خپلې ملي ژبې، ملي ادب او خپل ملت ته دډېرو خدمتونو په هیله

په درنښت

محمد اسمعیل یون

ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال د مرغومي ۱۲مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال يو تصوفي شعر

خوشال بابا يو اړخيز شخصيت دی، خو د خوشال ځو اړخيز شخصيت لا په هر اړخيز ډول ځېړل شوی او شنل شوی نه دی. تراوسه پورې د بېلابېلو کورنيو او بهرنيو خوشال پېژندونکو له خوا د خوشال په باب په لسګونو مستقل او په زرګونو عنوانه متفرقه ليکنې چاپ شوي دي، خو بيا هم د خوشال شخصيت نورې ځېړنې او شننې ته اړتيا لري. خوشال يو شاعر و، ليکوال و، تاريخپوه او تېر پوه و، طبيب او رنځپوه و، جګړن او تورزن و، فلسفي و، ښکاري و، اروا پوه و، سياستوال او سياستپوه و او د کامل مومند په اصطلاح "لنډه دا چې څه نه و چې دی نه و" ياني هر څه و، خو تراوسه پورې لا د خوشال د شخصيت ډېر اړخونه ناځېړلي او ناشنلي پاتې دي. د خوشال د شخصيت له دې ناځېړلو اړخونو څخه يو هم د خوشال د شخصيت (تصوفي) اړخ دی. که څه هم يو شمېر پخو ليکوالو لکه دوست محمد خان کامل مومند، سيد رسول رسا، امير حمزه شينواري، سرمحقق زلمي هېوادمل او محمد آصف صميم د خوشال د شخصيت دې اړخ ته هم نغوتې او اشاري کړي، خو لکه څنګه چې د خوشال د شخصيت د رزم او بزم خوا ځېړل شوې، دا خوا هغومره نه ده ځېړل شوې. حمزه بابا د خوشال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابا د يوه تصوفي شعر پر يوه بيت: ((په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم ــ چې له ډېرې پيدايۍ ناپديد شو)) ، يوه ځانګړې رساله ليکلې ده او دا شعر يې د وحدة الوجود او وحدة الشهود د فلسفې په رڼا کې څېړلی دی. خوشال بابا او حمزه بابا په تصوف کې د يوې ځانګړې طريقې خاوندان وو ، نو ځکه خو حمزه بابا ته د خوشال دې شعر د مانا له پلوه ډېر ارزښت درلود ، نو ځکه يې دا بيت په هر اړخيز ډول څېړلی دی. تصوف او عرفان په حقيقت کې د خوشال د شاعرۍ يوه ځانګړې او اساسي برخه ده ، چې د هغې د بېلابېلو خواوو له څېړنې او شننې څخه موږ ته يو متقي ، زاهد ، پرهېزګار او صوفي خوشال راڅرګندېږي. د خوشال زياتره تصوفي او عرفاني افکار د هغه رباعياتو او څلوريزو کې خوندي شوي او بيا دې عرفاني رڼا غزلو ، قصيدو او د خوشال نورو شعرونو ته هم لاره کړې ده. د خوشال په نړدې (زرو غزلو) کې داسې غزلې هم شته ، چې ټولې تصوفي او عرفاني رنګ لري او داسې غزلې هم شته ، چې يو يا څو بيتونه يې تصوفي رنګ او خوند لري او نور بيتونه يې د ژوندانه نورو خواو ته وقف شوي دي. همدا عمليه پر ځينو قصيدو او د شعر پر نورو فورمونو هم تطبيقېږي. د غزل يوه ځانګړنه همدا ده ، چې د يو ټوليز او کلي ارتباط د ساتنې او پالنې ترڅنګ يې هر بيت يوه خپلواکه مانا هم لري. د خوشال بابا اکثره غزلې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې امتیاز څخه پوره برخمنې دي. که څوک غواړي د خوشال بابا د تصوفي او عرفاني افکارو څېړنه وکړي، نو یوه کتاب نه، بلکې د کتابونو لیکنې ته اړتیا ده او که څوک غواړي د خوشال له کلیاتو څخه د هغه د تصوفي افکارو پر بنسټ د هغه شعرونه رابېل کړي، نو بیا به هم پام وړ شعرونه شي او که بیا یوازې د خوشال دې تصوفي افکارو ته ښه ځیر شي، نو داسې فکر به وکړي، چې خوشال ګڼې له تصوف پرته هڅه و بل کار نه دی کړی. دغسې که موږ د خوشال د شخصیت هر اړخ مطالعه کوو، نو له یوه بېل او ځانګړي خوشال سره به مخامخ شو. دلته به د خوشال د تصوفي افکارو د ځلا په خاطر د خوشال هغه غزل راوړو، چې دده کلیات پرې پیلېږي او پوره تصوفي او عرفاني مانا او رنګ لري:

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم یې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاخکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غابن و شونډې، ژبه، خوله سره پر داز کا
یو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنــد پــه بنــد د لاســو ګــوتې وبلــه کېــږدي
ســر تــر پایــه درســت صــورت ســره یــو راز کــا
کــه څــوک زر کتابــه وکښــي لــه دې بابــه
کــه پــه کښــل شــي زر بــه نــور پســې اغــاز کــا
هــر وېښــته چــې پــه صــورت بانــدې لیــده شــي
کــه پــرې ځیــر شــې د شــناخت ور بــه درتــه واز کــا
خــاص بنــده د خــدای هغــه ګڼــه خوشــاله !
چــې د ځــان پــه معرفــت یــې ســرفراز کــا.

بابا ددې غزل په لومړي بیت کې د لوی خالق د قدرت علایمو ته اشاره کوي او وایي یو عادي انځورګر یا رسام، چې یوه تابلو یا انځور رسم کړي او هغه بیا چېرته په کوم دېوال یا ننداړتون کې کېږدي او خلک یې ننداړې ته راشي، نو ټول یې توصیف او ستاینه کوي. د رسام یو ښکلی انځور په ډېرو لفظي ستاینو او مالي قیمت ارزوي، نو کله چې د یو عادي انځور خالق یا انځورګر په دومره ستاینو او قیمت ارزي، هغه لوی ذات چې ددې انځور، د انځورګر خالق او انځورګر دی، هغه به په څومره ستاینو او نمانځنو وارزي؟ خوشال بابا وایي: خلک د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

صانع، صفت او تخليق ته متوجه نه دي، چې له يوه څاڅکي
څخه يې په څه نقش او طراز باندې انسان يا همدا انځورګر، چې
يو عادي انځور يې جوړ کړی، تخليق کړی دی. انځورګر له
بېلابېلو رنګونو او نورو توکو څخه په ډېر زحمت او دقت ګټه
پورته کوي او تر يوه کړاو وروسته يو انځور جوړوي، خو لوی
څښتن تعالی په خپل حکمت له يوه څاڅکي څخه داسې يو
انځور يا انځورګر جوړوي، چې هغه بيا د نورو انځورونو د
جوړونې وړتيا لري. په داسې حال کې چې د عادي انځورګر،
انځور د بل انځور د جوړونې قابليت نه لري او يو جامد موجود
ګڼل کېږي، خو د لوی خدای(ج) ذات د انځور جوړونې قابليت
بيا دا دی، چې په همدې يوه څاڅکي، خپل انځور ته سترګې،
وروځې، پوزه، غاښ، شونډې، ژبه، خوله او نور سره پرداز
کړي، چې په دې سره خپل انځور د خبرو، ليدو او ګرځېدا وړ
کړي، غوږونه ورته کېږدي، چې د اورېدو وړتيا پيدا کړي،
لاسونه او پښې ورته ورکړي، چې د تحرک او کار قابليت پيدا
کړي. لنډه دا چې په دې يوه څاڅکي د خپل انځور ټولې ښکلا او
ضرورتونه پوره کړي. خوشال بابا وايي: که د لوی خالق د دې
انځور يا مخلوق د ښکلا او جوړښت په باب هر څومره بحث او
خبرې اترې وشي، کتاب او کتابونه وليکل شي او ان په زرګونو
کتابونه، نو بيا به هم په دې انځور کې د لوی خدای(ج) د قدرت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو عجايبو تفصيل ورنه کړای شو. خوشال بابا د خدای(ج) ددې انځور يوازې يوه وېښته ته اشاره کوي او وايي: که يوازې پر همدې يوه وېښته تحقيق او پلټنه وشي، نو د خپل رب پېژندنې ور به درته ببرته کړي. د انسان په وجود کې د وېښتو د شتوالي پر ضرورت او اهميت عادي وګړي نه پوهېږي، خو کله چې له طبيبانو پوښتنه وشي، نو بيا به سړی پر خپل بدن د وېښتانو پر ګټې او ارزښت پوه شي. رنځپوهان يا طبيبان وايي: د انسان پر وجود چې هر څومره وېښتان دي، هر وېښته يو ځانګړی سوری لري، چې د انسان د بدن دننني او بهرنی دفاعي سستم تنظيموي، يانې د انسان د وجود اړينه هوا بدن ته داخلوي او کله چې پر انسان د ګرمۍ او نورو عواملو له امله فشا راځي او خوله توليدوي، دا خوله د همدې وېښتانو له لارې له بدن څخه خارجېږي. په دې ډول وېښتان د بدن د تبخير په چارو کې مهم رول ادا کوي. دغه راز د انسان د بويونې په سستم کې وېښتان د هوا په پاکولو کې ډېره مرسته کوي. خوشال د يوه صوفي او طبيب په توګه د خدای د پېژندنې لپاره دا يو وېښته د ساري په توګه يادوي او که همدا يوه وېښته ته هم متوجه شو، نو د خدای د حکمت او قدرت پر رازونو به پوه شو. خوشال بابا هغه انسان نېکمرغه ګڼي، چې خدایج ورته ددې وس او توان ورکړی، چې د لوی خدای(ج) د قدرت په باب فکر وکړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال د خدای د پېژندنې راز په دې کې ګڼي، چې انسان د خپل ځان په باب فکر وکړي، زه څوک یم، څنګه جوړ شوی یم؟ او چا جوړ کړی یم.؟ خوشال بابا وایي لکه څنګه چې یو (انځور) خپل (انځورګر) لري او پرته له هغه، انځور هډو جوړېدی نه شي، دغسې انسان (مخلوق) هم یو (خالق) لري، چې د هغه له قدرت او حکمت پرته دی اصلاً راتو کېدی نه شي، نو په دې خاطر چې موږ خپل خالق وپېژنو، د خپل ځان په باب باید فکر وکړو او په ځان کې د لوی رب د قدرت او حکمت نښې نښانې کشف کړو. هغه نښې نښانې چې هره یوه یې د یو خاص هدف لپاره ګومارل شوې او مشخصه دنده ترسره کوي، نو کله چې موږ د لوی رب د قدرت په دې رازونو پوه شو، نو بیا چې د یو عادي انځور لپاره د یو عادي انځورګر ستاینه کوو، نو بیا خو لازمه ده، چې شپه او ورځ د هغه حقیقي او اصلي انځورګر (لوی رب) ستاینه وکړو، چې د (انسان) په شان انځور یا صنع یې رامنځته کړی دی او همدغه کسان بیا د خدای(ج) نېکمرغه کسان دي، چې پر همدې تفکر، نمانځنه او ستاینه بوخت وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو))

د تحقیق د اصولو له نظره

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) (د پښتو شعرونو د سبکونو تاریخچه) د پوهاند عبدالحی حبیبي یوه تحقیقي او تحلیلي رساله ده، چې د کابل کالنۍ د ۱۳۱۹ل کال په (۱۲۱-۲۲۸) مخونو کې چاپ شوې ده.

زه په خپله دې لیکنه کې، لومړی غواړم، د دې لیکنې ځانګړې محتویات معرفي کړم او وبه ګورو چې استاد خپله لیکنه پر څه بنسټ ولیکله او کوم ځانګړې مسایل یې په کې ځانګړي دي؟ تر هغه وروسته بیا غواړم پر دې وغږېږم چې د استاد د دې لیکنې ویښتوب د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخې څومره ژور دی او د تحقیق کوم اصول پرې اوس د تطبیق وړ دي؟ او یا هم د (۶۷) کلونو پخوانۍ لیکنه د تحقیق له اوسنیو معیارونو سره څومره په تول تللې ده؟ مخکې تر دې چې زه خپلې خبرې وکړم، شګه به وي چې د اصلي لیکنې ځانګړې تګګي بیان کړم او بیا د هغو په رڼا کې د تحقیق د اوسنیو اصولو فرضیه وړاندې کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي مخکیگ تر دیگ چیگ خپلیگ اصلي تجزییگ او تحلیل ته راشي، لومؤی ییگ د سبک د پیدا ایشگت فلسفه بیان کؤیگ او په لنأیز سره ییگ د تاریخ په مختلفو دورو کیگ د شعر د شکلي او مانیز تغیر او تحول علتونه بیان کؤي او په خپله د سبک تعریف ییگ کؤی دی.

استاد په پیل یا سریزه کیگ د خپلیگ دیگ لیکنیگ علت په کگوته کوي او وایي: "په دیگ مضمون کیگ غواؤم د ملي ژبیگ د شعرونو پر سبکونو نظر واچوم او د سبکونو او د بیان د طرز له مخیگ د هغو تل ته ورننوزم، خگرنککه چیگ د پشگتو ادبیاتو تاریخ لکه خگرنککه چیگ لازمه ده تر او سه پوریگ نه دی لیکل شوی، حککه نو زما دا خگیگؤنه او پلتگنه بشپؤه نه ده او شاید نیمککؤتیا ویگ به ولري او لوستونکو ته به په کیگ لوؤیگ ژوریگ شگکاره شي، لکه خگنککه چیگ زما له لیکنیگ خگخه شگکاري او تر او سه په دیگ باب خگیگؤنه نه ده شویگ او نه خگه لیکل شوي، حککه نو که زما په دیگ لیکنه کیگ خگه سهویگ وي، هیله ده پوهان ییگ د حل لاره را په کگوته کؤي..." [1]

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ تر پورتنة یادونیگ وروسته د پشگتو شعرونو پر سبکونو غإیگإي او د پشگتو

---

[1] کابل کالنة ، ۱۳۱۹ال کال ۱۲۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دوره بندي کوي. استاد پښتو شاعري پر دريو دورو ويشلې ده: (۱) لرغونې طبقه او د هغو پلويان، (۲) د عروضي شاعرۀ طبقه، (۳) د عوامو د شاعرۀ طبقه. استاد لرغونې دوره له (۴۰۰) هـ څخه تر (۱۰۰۰) هـ کال پورې ټاکلې ده. په خپله ليکنه کې يې د هرې دورې ځانګړتياوې، د هرې طبقې د سبکونو خصوصيتونه په تفصيل سره په ګوته کوي او يو بل سره يې توپيرونه څرګند کړي دي او د ملي اوزانو او د عروضي قاعدې په پيروۀ فورمونه يې تشريح کړي دي. د ساري په توګه د ملي وزنونو په سبک، د شعرونو خصوصيات يې دا ګڼلي چې په دې کې ساده ګي او جذابت وي، د نورو ژبو کلمې په کې نه وي کارول شوې، دعربي او پارسي وزنونو تابع نه وي ، د مضمون او فورم له پلوه اکثره پخوانيو اريايي شعرونو ته ورته دي. د لرغونو شعرونو يو خصوصيت دادی چې مضمون يې مسلسل او مرتب وي، خدای پالنه او دين پالنه په کې زياته ځلېږي، په مجموعي أول دا سبک پېچلتيا نه لري او طبيعي مزايا لري او دغه راز ځينې نور خصوصيتونه.

استاد حبيبي په لرغونې دوره او ملي اوزانو پورې تړلي دغه لاندې شاعران معرفي کوي، دهغو د ژوند پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگرنکگوالي ییگ رنگا اچولیگ او د هغو هر شعر ییگ په هر اؤخیز أول تحلیل کؤی دی:

۱- د بیتگ نیکه ژوند او د شعر حگانکگؤتیاویگ
۲- دملکیار غرشین ژوند او د شعر حگانکگؤتیاویگ
۳- دتایمني ژوند او د شعر حگانکگؤتیاویگ
۴- دشیخ اسمعیل ژوند او د شعر حگانکگؤتیاویگ
۵- دقطب الدین بختیار ژوند او د شعر حگانکگؤتیاویگ
۶- د اکبر زمینداوري ژوند او د شعر حگانکگؤتیاوي

استاد حبیبي د پورتنیو شاعرانو پر شعرونو تر بحث وروسته پر دیگ مسایلو رنگا اچولیگ چیگ د پخوانیو سبک خگنکگه تغیر شو؟ د هغو عوامل ییگ تشریح کؤي دي. خگنکگه پشگتانه لوستي شاعران له عروضي شاعرة سره اشنا شول؟ او خگنکگه ییگ د هغو له شعري فورمونو خگخه کگتگه پورته کؤه؟

په دیگ ترخگ کیگ استاد حبیبي پر خیرالبیان غإیگإي او د هغه پر سبک رنگا اچوي، بیا د خیرالبیان پر وؤاندیگ د اخوند درویگزه پر مخزن الاسلام غإیگإي او د هغه سبک تشریح کوي، سربیگره پر دیگ د اخوند درویگزه او پیر روشگان د سبک پیروان معرفي کوي، دهغو پر پیگژند کگلوة سربیگره د هغو د شعرونو حگانکگؤنیگ هم په کگوته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ د پیر روشگان او اخوند درویگزه پیروان په دیگ أول په کگوته کؤي دي:

د پیر روشگان پیروان:

۱- علي محمد مخلص
۲- ملا ارزاني خویشکی
۳- عبدالله
۴- میرزا خان انصاري
۵- واصل

د اخوند درویگزه پیروان:

۱- کریم داد
۲- عبدالسلام
۳- مصطفی محمد
۴- اخوند قاسم

استاد حبیبي د پیر روشگان او اخوند درویگزه پر پیروانو سربیگره د (ملا الف) په نامه هم د یوه شخص او د هغه د سبک یادونه کوي او لیکي چیگ کگنگ شمیگر پلویان ییگ درلودل.

ملا الف د کلات د اتغر په کلي کیگ استوکگنه لرله، چیگ له خپل استوکگنحگي لریگ ییگ خپلو زده کؤو ته دوام

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکـاوه. پـه زرم هجـري کلونـو کيـگ ييـگ ژونـد کـاوه او د ((بحرالايمـان)) پـه نامـه ييـگ منظومـه رسـاله ليکليـگ، دده پـه شـعرونو کيـگ اسـلامي عقايـد او نصـايح حگليگـدل او د يـوه مبلغ پـه توکگـه ييـگ دنـده اجرا کؤيـگ ده. استـاد حبيبـي دغـه لانديگ کسان د ملا الف د سبک پلويان ګګنگلي دي:

۱- ملا شير محمد هوتک
۲- شيرمحمد ننکگرهاری
۳- ميا فقيرالله جلال آبادی
۴- ملا عبدالرشيد
۵- سعادت خان
۶- جان محمد
۷- ملا فرح الدين
۸- محقق کندهاری
۹- ملا زبردست
۱۰- مولوي عبدالحميد کاکؤ
۱۱- صاحب زاده مرادعلي کاموي
۱۲- دوست محمد ختگک
۱۳- ملا عبدالباقي
۱۴- اخوند کبير پشاوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ملا الف وروسته استاد حبيبي د خوشال خان پر سبک او مکتب هر اړخيزه رڼا اچولې ده او وايي ((تر زرم هجري کال وروسته د پښتو ادب او شعر په نوۀ کې يو مخصوص غورځنګ او جنبش وتګوکيږده چې د دې غورځنګ لوی لارښوونکی هماغه د پښتو يو سردار او اوسپنيز شخص؛ خوشال خان ختک دی چې پښتو شعر يې په خپلې روښانه قريحې سره لوړو پوړيو ته ورساوه او کولای شو هغه ته د پښتو ادب پلار او لوی استاد ووايو...))[1]

استاد حبيبي د خوشال د شاعرۀ د بيتونو شميرتر پنځوس زرو زيات ښيي او د ده د سبک خصوصيات دا ګڼي چې په هر اول فورم کې يې شاعري کړې ده. په شعر کې يې ملي ولوليې ښکاري، پر اجتماعي او تاريخي مسايلو مالا مال يې قصيدې ليکلي، په شعر کې يې له بديعي صنايعو کار اخيستی، هجوه او تنقيد يې په شعرکې ځای کړي، بېګلابېګل فلسفي او اخلاقي مسايل يې په شعر کې بيان کړي او له لوړ تخيل څخه يې په کې کار اخيستی دی.

---

[1] کابل کالنۍ، ۱۳۱۹ل کال، ۲۰۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال خان د ادبي مکتب پیروان چیګ دده د کورنۍ له غړو او نورو خګخه عبارت دی، په دیګ أول معرفي کوي:

۱- عبدالقادر خان ختګک
۲- اشرف خان هجري
۳- صدر خان ختګک
۴- سکندر خان ختګک

دا د خوشال خان ختګک زامن او د ده دمکتب پیروان دي، سربیګره پر دیګ د خوشال د سبک نور پیروان په دیګ أول معرفي کوي:

۱- یحیی اخندزاده
۲- خواجه محمد بنګګش
۳- معزالله
۴- عثمان
۵- اودل
۶- اشرف
۷- فاضل
۸- ابراهیم
ګ۹- فضیل
۱۰- حسین
۱۱- مهین

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- عصام
۱۳- ابو القاسم
۱۴- فتح علي
۱۵- علیم

تر خوشال بابا وروسته د رحمان بابا پر ژوند او ادبي سبک رنګا اچوي او تشریح کوي بیېګ.

د رحمان بابا په باب وایي چیګ شاعر له روح خګخه الهام اخلي، له مادي کثافاتو حګان لریګ کوي، دده د شاعرۀ د بیان طرز سلیس، ساده او روان دی. د عشق په جهان کیګ واقعیت ته کګوري، روحي عشق او الهام د ژوندانه محور کګنګي او یقین او ایمان پر خالي عقل لوؤ کګنګي.

د ددیګ مکتب نومیالي پیروان په دیګ أول په کګوته کوي:

۱- عبدالرحیم هوتک
۲- احمد شاه بابا
۳- اخوند کګدا
۴- عبدالعظیم
۵- میانعیم
۶- ملا جمعه
۷- عبدالنبي
۸- شیګر محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- مطیع الله
۱۰- قاسم علي اپریدی
۱۱- یونس
۱۲- غفور
۱۳- صدیق
۱۴- شهنواز
۱۵- حافظ الپوري

تر رحمان بابا وروسته د پیر محمد کاکړ پر شخصیت او سبک خبرې کوي او وايي چې د پیرمحمد کاکړ په شاعرۍ کې اېګر نازکه عشقي احساسات څرګند شوي دي، استعارات او تشبیهات يې طبیعي رنګ لري، الفاظ يې شفاف او څرګند دي. د تصویر او تجسیم لپاره خاص لغات کاروي، د اخلاقي تلقین لپاره هم داسې الفاظ نه کاروي چې د تګولنې تر حدودو بهر وي. د دې سبک او مکتب پیروان په دې اول دي:

۱- شمس الدین کاکړ
۲- کګل محمد
۳- سردار مهردل خان مشرقي

تر دې وروسته حمید مومند معرفي کوي او د هغه د سبک په باب وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((خیالپالنه یا خیال پردازي ددیگ سبک غتګه ځانګړنه ده، اغراق او مبالغه یې بل خصوصیت دی، تلازم په کې په شګه اول مراعتیږي، مثل او ممثل، لازم او ملزوم او ناتج او منتج، دغه راز ایګریګ نادریګ تشبه ګانې او استعارې په کې کارول کیږي.))
ددیګ سبک پیروان په دیګ اول دي:
۱- کاظم خان شیدا
۲- محمدی
۳- میرزا حنان
۴- حاجي عبدالله محزون
۵- کاظم خان
۶- کامګار
۷- ملا محمد اکرم
۸- صمد
تر حمید وروسته د قلندر سبک راپیګژني. قلندر (۱۱۰۰هـ) په حدودو کې په پیګشګور کې اوسیګده، په تګبر اپریدی و، استاد حبیبي یې د ژوند په هکله وایي:
((قلندر د میرا په نامه یو مرشد درلود چې له هغه سره یې مینه د جنون تر حده رسیګدلې وه، دده عشق اوإدیګاي او ایګر سوزنده مراحل وهي، قلندر هر وخت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوات کیګ د میرا د دیدن لپاره د یویګ تپیګ پر سر منتظر پاتیګ کیګإي او په پای کیګ په أیګر حسرت، نهیلة او ناکامة سره مري او په همغیګ تپیګ کیګ خاورو ته سپارل کیګإي، کله چیګ ییګ میرا خاورو ته ورحګي، اوشګکیګ تویوي، دمینیګ او عشق جذابیت دی هم راکاإي اومري او دقلندر ترخګنکګ خاوروته سپارل کیګإي.)) [1]

د استاد حبیبي په نظر، سره له دیګ چیګ قلندر د حمید د سبک تابع دی، خو د هغه د سوزنده عشق له کبله په خپله د یو سبک د رامنحګته کیګدو سبب شوی، چیګ دعشق همدا سوز او زخمي احساسات ییګ په شعرونو کیګ شګکاري، ده په پشګتو کیګ یو مخصوص بحر رامنحګته کؤی چیګ ملي وزن لري. په پشګتو کیګ ملا حسن اسحق زی او ملا صالح محمد داوی پر دیګ بریالي شوي چیګ د قلندر د سبک په خګیګر شاعري وکؤي.

د حماسیونو سبک:

استاد حبیبي هغه شاعران چیګ حماسي شعرونه ییګ ویلي، خو په مشخص أول د کوم مشهور شاعر د سبک تابع نه

[1] کابل کالنة، ۱۳۱۹، ۲۱۷مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، هغـه ييـګ د حماسـيونو تـر عنـوان لانـديګ پـه جلاکتـه کګـورة کيـګ راوؤي، پـه ديـګ شـاعرانو کيـګ دغـه شـاعران شامل دي:

۱- برهانخان
۲- مسعود ککګل ياسيني
۳- نورالدين
۴- زاهد خان ابراهيمزی
۵- عزيزخان رنګاخيګل
۶- سپينه
۷- ملاله

د داستان ويونکو سبک:

د پشـګتو ادبيـاتو پـه لرغونيـګ او منحګنـة دوره کيـګ يـو شميګر داسيګ شاعران شته، چيګ حګګينيګ کيسيګ ييګ پـه نظـم را اؤولـي يـا داسـتاني کـؤي دي، اسـتاد حبيبـي دوی د داسـتان ويونکـو د سـبک تـر نامـه لانـديګ مطالعـه کـؤي او دهغـوی ژونـد ييـګ تشـريح کـؤی دی. دغـه لانـدې شـاعران يـا ناظمان په ديګ ألـه کيګ شامل دي:

۱- بای خان
۲- مياعمر خګمکنی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اما الدین
۴- ارسلا
۵- فیاض
۶- مسعود
۷- غلام محمد
۸- نور
۹- احمد اخون خیگل
۱۰- رحمت داوی
۱۱- ملا احمد خان
۱۲- رحمت
۱۳- ملا نعمت الله
۱۴- ملا احمد.

د عوامو سبک:

استاد حبیبي په پښتو ادبیاتو کښې د عوامو د سبک تر عنوان لاندې یو بل سبک ته هم پام کړی او هغه یې ښکاره کړی دی، استاد حبیبي دا د پښتو د ملي شاعرۀ تر ټولو غوره ذخیره بولي، چې د خلکو په بېلابېلو طبقو کښې أیګر عام مقبولیت لري، دا شعرونه خپل ځانګړي وزنونه لري، چې یوازې ملي وزنونه دي ، هره ترانه، هر وزن

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بحر ییګ خپل خاص اهنګګ لري، په دیګ وزنونو کیګ بیګلا بیګل عشقي، حماسي، اخلاقي او نور مسایل بیان شوي دي، دا شعرونه حګانګګؤی جذابیت او زؤه راکشګون لري، ددیګ سبک حګینیګ مشهور لارویان دادي:

۱- کمال
۲- محمدی
۳- میرا
۴- عبدالله نورزی
۵- خدای رحیم اکاخیګل
۶- عبدالودود ستریاني
۷- ملا حیران
۸- ملا خواجه محمد
۹- صدیق اخندزاده هوتک
۱۰- سلیم زمین داوری
۱۱- ملا عبدالرحمن
۱۲- محمدایوب بؤیګخګ
۱۳- طالب
۱۴- توکل د شګیګویګ
۱۵- سردار پردل خان
۱۶- ملا شیرمحمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- برخوردار
۱۸- فیض الله
۱۹- سید کمال
۲۰- محمد یار صاحب زاده
۲۱- ملازاهد اندړ
۲۲- محمد دین
۲۳- نوروز.

د استاد حبیبي تر ډیگ ځگیگړنیگ، ویگش، تحلیل او ارزونیگ وروسته راځو پر همدیگ لیکنیگ خپل نظر او ارزونیگ ته چیگ ایا دا لیکنه د تحقیق له اوسنیو اصولو سره خگومره برابره او خگومره دهغو په تول تللیگ ده؟ لوی استاد حبیبي ته خدای(ج) یو خارق العاده استعداد ورکړی و، ده د خپل استعداد یوه درنه برخه همدیگ تحقیق ته بیگلله کړیگ، ((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) هم دده یوه غوره تحقیقي او تحلیلي لیکنه یا رساله ده. سره له دیگ چیگ دا لیکنه یا کتابگگوتگی له نن (۱۳۸۲ل کال) خگخه او ه شپیگته (۶۷) کاله دمخه لیکل شوی او دا داسیگ مهال و چیگ د افغانستان د پشگتو او دري ادبیاتو په باب تگولیگ د کگوتو په شمار تحقیقي لیکنیگ نه ویگ شویگ، خو استاد حبیبي د هغه نبوغ له مخیگ چیگ درلود ییگ داسیگ تحقیقي لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کؤیګ، چیګ اوس لا هم نویګ ده او د تحقیق له معاصرو او نویو اصولو سره هم شګه سمون خوري، د تحقیق د ککنګو اصولو له جملیګ خګخه حګینیګ مهم اصول دادي، چیګ یو تحقیقي اثر پر یویګ سریزیګ پیل کیګإي، چیګ لیکوال په کیګ د منابعو د یادونیګ ترخګنګګ د اثر د لیکلو ضرورت په کګوته کوي، دکتاب اصل متن چیګ د تحقیق اساسي برخه ده او تګولیګ پوشګتنیګ حګوابوي او د کتاب یا لیکنیګ وروستۀ برخه پاییزه یا نتیجه چیګ لیکوال په کیګ معمولاً د خپل کار ارزونه کوي او پر خګه شي چیګ نه دی بریالی شوی، د هغو یادونه کوي چیګ په اینده کیګ ییګ اصلاح کوي او یا ییګ هم نورو ته د سمون سپارشګتنه کوي.

د استاد دا لیکنه د تحقیق د نورو اصولو ترخګنګګ دا پورتني اصلونه هم لري، په پیل کیګ یوه سریزه راغلیګ چیګ د دیګ لیکنیګ ضرورت ته ییګ ګګوته نیولیګ او د هغیګ تشیګ یادونه ییګ کؤیګ چیګ د ملي ژبیګ د ادبیاتو د پیګژندنیګ په برخه کیګ دا وخت موجوده وه. استاد حبیبي مخکیګ تر دیګ چیګ د پشګتو شعرونو د سبکونو پر پیګژندنیګ پیل وکؤي، خپله په عام أول د سبکونو د رامنحګته کیګدو علتونه بیانوي او سبکونه راپیګژني، بیا د همغو عواملو په رنګا کیګ د پشګتو شاعرۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیګلا بیګل سبکونه د هغو بنسټګګګر، د کلام بیګلګګیګ او د هغو مشخصات په کګوته کوي. هر سبک چیګ را پیګژني دهغه بکګرونأ (شالید) هم را پیګژني، لوستونکي ته د لوستو پر وخت د اسیګ ابهام نه پریګإدي چیګ هغه ته د پوشګتنیګ سبب شي. د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ یوه حګانګګؤتیا همداده چیګ حقیقت باید معلوم کړي، اصلاً د تحقیق تعریف هم دادی چیګ ((د یویګ تګاکلیګ موضوع په باب رشګتینیګ، ژوره او عالمانه پلتګنه ده چیګ په هغیګ کیګ واقعیتونه، معناویګ او تطبیقي مواد هم تر ازموینیګ لاندیګ نیول کیګإي.))[1] د استاد حبیبي دا لیکنه د تحقیق له همدیګ تعریف سره پوره پوره سمون خوري، د یویګ تحقیقي لیکنیګ لپاره حګینیګ معیارونه او حګانګګؤتیاویګ شته چیګ دلته بیګ یادونه کوو او بیا کګورو چیګ دا حګانګګؤتیاویګ خګومره د استاد حبیبي پر دیګ لیکنه د تطبیق وؤ دي:

۱- خګیګؤنه به د یویګ تګاکلیګ مسالیګ پر محور خګرخي:

(۱) سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پشګتو خګانګګیګ د ماسترۀ دوریګ د خګیګؤنیګ میتودولوژي مضمون، لکچر نوتګ، (۱) مخ، ۱۳۸۲ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد حبيبي ((د پشګتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) يوازيګ همدا موضوع خګيګؤي او يا لا تر لاه هغه موضوعککګانيګ چيګ له ديګ سبکونو سره تؤليګ دي، دی هيګخګکله له موضوع نه خارجيګاِي او نه يوه موضوع په بل متن ورکګاوي او نه حاشييګ يا لمنليکونه ورکوي.

۲- په خګيګؤنه کيګ به يو ابتکار او نويتوب موجود وي.

دويم معيار خو سل په سلو کيګ حګکه پر ديګ ليکنه د تطبيق وؤ دی چيګ ترديګ دمخه هيګچا هم په تيګره بيا په دري ژبه د پشګتو شعرونو د سبکونو په باب دومره جامع ليکنه او تحليل نه دی کؤی. دا لومؤنة ليکنه ده چيګ په دري ژبه نسبتاً په تفصيل سره د پشګتو شاعرة پر عام تعارف او د سبکونو په باب په خاص أول رنګا اچوي او د ليکنيګ په متن کيګ راغلي شعرونه هم له دري ژباؤيګ سره راوؤل کيګاِي، دلته دري ژبي نه يوازيګ د پشګتو شاعرة له سبکونو، بلکيګ دهر شاعر د شعرونو له فکري محتوا سره هم په شګه أول اشنا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیګاږي، د یوې ژبې شاعري د بلې ژبې ویونکي ته ورپېژندنه هغه هم پر هغه مهال خپله یو نوښت دی.

۳- خګیګؤنه به د یو ذهني استعجاب پر روحیه ولاؤه وي:

د استاد هره لیکنه پر ذهني استحکام او تمرکز ولاؤه ده،نویوالی په کیګ شته، ذهني پاشلتیا او له یوې موضوع سره د نورو موضوعګګانو ګګأون په کیګ نه شته او خګه چیګ د لوستونکي ضرورت وي، هغه د استاد له لیکنیګ ترلاسه کولای شي، ((د پښتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) هم له دیګ أول لیکنو خګخه یوه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- خګیګڼـه بـه لـه یـوه ازاد فکـر سـره شـروع کیګاږي:

د اسـتاد حبیبـي دا لیکنـه د اسـتاد حبیبي د خپـل ازاد فکـر زیګاږنده ده، دا سیګ نه ده چیګ چا پریـګ د یـو فکري قیـد او فشار په نتیجه کیـګ لیکلیـګ وي، هغـه ذوق او علاقـه چیـګ استاد له ملي ژبیګ او ادب سره درلودله، دده فکر بییګ دیـګ لیکنیګ هخګولی دی.

۵- خګیګڼه به پر دغسیګ یو ذهنیت متکي وي چیګ ګګویا په طبیعت کیګ هر خګه د یوه نظم او قانون تابع دی:

د استاد لیکنه هم د یوه نظم او سیسـتم تـابع ده، لـه تـاریخي تسلسـل خګخه نیولیـګ بیـا د شعرونو د تشـابه لـه مخیـګ یـو نظم تعقیبوي، د بیتـګ نیکـه لـه مناجـاتو نیولګیـګ او بیـا تـر وروسـتي هغـه شـاعر پوریـګ چیـګ دا وخـت بییـګ ده تـه معلومات شوني وو، تګول په ترتیب او نظم سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- د خګيګۀنيګ مقصد به د قوانينو او عمومي پرنسيپونو رابرسيګره کول وي:

استاد حبيبي په خپله ديګ ليکنه کيګ هم د تحقيق قوانينو او پرنسيپونو رعايت کۀی او هم ييګ د تحقيق لپاره پرنسيپونه په ککوته کۀي، د ساري په أول چيګ کله د يوه سبک يادونه کوي، لومۀی د هغه سبک مشخصات بيانوي او هر هغه شاعر او د هغه کلام چيګ همغه حګانکګۀنيګ ولري، په هغه سبک کيګ شاملوي.

۷- په خګيګۀنيګ کيګ به علت او معلول خګيګۀل کيګاِي:

د استاد حبيبي په ديګ ليکنه کيګ چيګ سبکونو ته حګانکګۀيګ شويګ، د هر سبک د رامنحګته کيګدو علتونه په ککوته شوي، دعوامو شاعري، په ملي اوازانو کيګ شاعري او همدارنګګه له نورو ژبو راغلي شعري

(c) ketabton.com: The Digital Library

فورمونـه یـا عروضـي شـاعري او د هغـو علتونـه تګـول واضـح شوي دي.

۸- په خګیګؤنه کیګ بـه لـه انـدازه کولـو خګخـه کار اخیستل کیګإي:

پــه تګـولنیزو او ادبـي خګیګؤنـو کیـګ ارزونـه د فزیکـي مقیاس په معیار نه وي، بلکیګ د اثر کمي او کیفي اؤخ تـه پـه کیګ کتنه کیګإي، استاد حبیبي د پشګتو ادبیاتو د هر سبک په باب یو عمومي جاج وؤاندیګ کؤی او له کمي او کیفي پلوه ییګ د یو سبک پلویان شمیګرلي او د اثارو پـر خګـومره والـي ییګ بحث کؤی دی.

۹- پـه خګیګؤنه کیـګ بـه شعوري تکتیـک خګخـه کګتګه پورته کیګإي:

دا چیګ یوه لیکنه د خګه لپاره کیګإي، خګه وخت کیګإي او ولیـګ کیګـإي؟ دیـګ تـه اسـتاد حبیبـي د خپلیـګ دیـګ لیکنیـګ پـه سـریزه کیـګ هـم اشـاره کؤیـګ، دده لـه اهـدافو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگخـه يـوه موخـه داده چيـگ نـور خلـک د خپلـو ادبيـاتو لـه ماهيت، ارزشگت او کيفيت خگخـه خبر کؤي او پـه ديـگ کـار کيـگ أيگر بريالی شوی دی.

د يويـــگ شـــگيگ تحقيقـــي ليکنيـــگ تـــر خگنکـــگ خگيگـؤونکي يـا محقـق يـو لـؤ صـفتونه لـري، کـه چيگريـگ خگيگـــؤونکی د هغـــو خگشـــگتن وي نـــو کيگـــدی شـــي د خگيگؤنيـــگ پـــه تـــول پـــوره ليکنـــه وکـــؤي: اول دا چيـــگ خگيگؤونکی بايد پر خپله موضوع پوره لاس بری او حاکميت ولـــري، د امانـــت ســـاتونکی او د همکـــارة پـــالونکی وي. خگيگؤونکی بايد تعصب ونه لري او پـه خگيگؤنـه کيـگ بايـد حگان له هر أول تعلقاتو لريگ وساتي او بيگ طرفه وي، منطق او استدلال ولري، بيان بيگ صريح او خگرکگند وي، رياکـار نـه وي، زغـم او حوصـله ولـري، د علـم ژبـه بيـگ بـايـد زده وي او نـور...))[1] مـوإ چيـگ د يـو محقـق لپـاره پورتنيـو صـفاتو تـه کگـورو، نـو دا تگـول او تـر ديـگ زيـات پـه لـوی اسـتاد حبيبي کيـگ ليدل کيگإي، هغه پر خپليگ تگاکليگ موضوع دومره لاس بری دی چيگ تر ده دمخه چا پـه پشـگتو ادبيـاتو کيـگ پـر داسيگ مسايلو دومره ليکنيـگ نـه دي کـؤي، حگينيـگ ادبي

(۱)- سرمحقق زلمی هيگواد مل، د پشگتو خگانکگيگ د ماسترة دوريگ د متن خگيگؤنيگ د ميتودولوژی مضمون لکچر نوتگ، ۱۳۸۲ل کال (۲) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانگګیګ خپله د لومړي ځګل لپاره د استاد حبیبي لاس ته ورغلي او ده لومړی ځګل تشریح کړي او خلکو ته ییګ وړاندیګ کړي دي، دده د تحقیق په نتیجه کیګ د پښګتو ادبیاتو أیګر تیاره کګوتګونه روښګانه شوي، د هر متن په انتقال کیګ ییګ له أیګریګ امانتدارة کار اخیستی او ان د تذکرة الاولیا د لیک پر لوستلو ییګ خو ییګ أیګر وخت تیګر کړی او أیګر کړاو ییګ کګاللی دی. استاد حبیبي د افغانستان او سیمیګ یو لوی عالم و او د عالم یو خصلت داوي چیګ پر علمي ارزښګتونو ولاړ وي او د مسایلو په تحلیل کیګ له تعصب خګخه کار نه اخلي، ددیګ لیکنیګ ژبه خورا فصیحه او بلیغه ده، هیګخګ أول ابهام او پوښګتنو ته ییګ ځګای نه دی پریګ ایښګی، لنأه دا چیګ د یوه محقق لپاره چیګ خګه ځګانګګوتیاویګ په کار دي هغه تګولیګ د استاد په وجود کیګ خوندي ویګ او کګه د ده خپل ځګانګګوی استعداد او نبوغ ورسره یو ځګای کړو، نو خبره تردیګ نوره هم اوچتیګږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شکل له پلوه د استاد حبيبي د ديگ ليکنيگ خگرنککگوالی:

په عام أول يوه خگيگؤنه د شکل له مخيگ په دوه أوله ترسره کيگإي: ((کتابي يا کتابتوني تحقيق او بل ييگ ساحه يي تحقيق دی)) د استاد حبيبي ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) د شکل له مخيگ دا دواؤه حالتونه رانغاؤي. استاد حبيبي هم له بيگلابيگلو کتابونو ، اخحگونو خگخه ککتگه پورته کؤيگ او هم ييگ له خپلو هغو اثارو خگخه ککتگه اخيستيگ ، چيگ ده ورپسيگ بيگلابيگليگ سيميگ پلتگلي او ترلاسه کؤي، لکه، تذکرة الاوليا چيگ يوازيگ خگلور پانگيگ يا اته مخه ييگ د استاد حبيبي لاس ته ورغلي او ترده دمخه دچا لاس ته نه وه ورغليگ او نه ييگ تريگ معلومات درلودل. دلومؤي حگل لپاره استاد حبيبي د تذکرة الاوليا په باب خگيگؤنه او شننه وؤانديگ کؤه او په همديگ ليکنه کيگ هم د تذکرة الاوليا پانگيگ معرفي شويگ ، شعرونه ييگ په دري ژبه واؤول شول، تحليل او ارزونه ييگ وشوه ، مخکيگ ترديگ چيگ تذکرة الاوليا دپشگتانه شعرا په لومؤي تگوک کيگ پر ۱۳۲۰ کال چاپ شي، دلته ييگ پر ۱۳۱۹ل کال په کابل کالنة چاپ کؤه او دا تحقيقي ليکنه ييگ د شعرونو د سبکونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیگژندنیگ پـه اؤه وکـؤه، د یادونیـګ وؤ ده، چیـګ تـذکرة الاولیـا دساحه یي تحقیق پـه لؤ کیـګ دهلمند دناویـګ د ادم خان په کلي کیګ د زؤوکتابونو د پلتګلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګګوتو ته ورغلیګ ده.

دا چیګ استاد په خپله دیګ لیکنه کیګ لـه نورو ګګنګو اثـارو لکـه ((تمـدن هـای اولیـه، د ګګوسـتاولوبون اثـر، تـاریخ تمـدن هنـد ، طبقـات ناصـري، ائـین اکبـري، حیـات افغـاني، حـدوالعالم مـن المشـرق الـی المغـرب، تـاریخ مرصـع، د پشګتونخوا دشعر هارو بهار، کلید افغانی)) او نورو أیګرو چاپي اثارو خګخه ګګتګه پورته کؤیګ ده، نو دا برخه ییګ د کتابي تحقیق برخه جوؤوي، لـه تذکرة الابرار ولاشرار، مخزن الاسلام او د حګینو نورو اثارو له قلمي نسخو خګخه ییګ هم ګګتګه اخیستیګ ده. نو په دیګ أول ویلای شو چیګ استاد د خګیګؤنیګ له دواؤو أولونو کتابي (کتابتوني) او ساحه یي خګخه په دیګ لیکنه کیګ کار اخیستی دی.

استاد حبیبي د خګیګؤنو دمیتودونو په برخه کیګ په خپله دیـګ لیکنـه کیـګ لـه تـاریخي او تشـریحي میتـود خګخـه کـار اخیسـتی دی، یانیـګ هـم ییـګ موضـوع لـه تـاریخي پلـوه خګیګؤلیګ او تاریخي قدامت ییګ په پام کیګ نیولی او هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ییگ شاعري د شکل او محتوا له مخیگ تشریح او ألبندي کؤیگ ده، د یو سبک توپیر ییگ له بل سره تشریح کؤی دی.
خگرنکگه چیگ دا لیکنه له او سمهال (۱۳۸۲) خگخه (۲۷) کاله دمخه تر سره شویگ او پر همغه مهال چاپ شویگ، نو دا وخت چیگ له استاد حبیبي سره کوم اثار موجود وو، د همغو په رنگا کیگ ییگ د پشگتو ادبیاتو تاریخي دوریگ ویگشلیگ، خو کله چیگ تر دیگ لیکنیگ نإدیگ دوه کاله وروسته د (محمد هوتک پتگه خزانه) د استاد حبیبي لاسته ورغله او په پتگه خزانه کیگ د امیر کروؤ د شعر په شتوالي سره د پشگتو دلاسته راغلیگ لیکلیگ شاعرة نیگتگه (۱۳۹) هـ ق کال ورسیگده، نو بیا په دیگ لیکنه کیگ راغلی ویگش، خپله خپل رنکگ بایلي. د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو په باب نورو پوهانو هم خپل نظرونه خگرکگند کؤي او ددوی په نظرونو کیگ أیگر توپیرونه او تضادونه شته او د معاصرو ادبپوهانو له نظره کره کتنه غواؤي، له نیگکگه مرغه زموإ د ادبیاتو د معاصر دوران یو لوی ادبپوه مرحوم کاندید اکاأمیسن محمدصدیق روهي د پشگتو ادبیاتو دتاریخي دورو د تگاکنیگ په اؤه د تگولو پشگتو ادبپوهانو نظرونه سره راتگول کؤي او هر یو ییگ بیگلابیگل تحلیل کؤی، شنلی او ارزولی دی، مشترک تگکي او د ادبپوهنیگ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

معیارونو سره سم ییگ منطقي نظرونه سره یوحگای کؤي او په پای کیگ ییگ یوه نسبتاً معقوله لار ایستلیگ، استاد روهي د پشــگتو ادبیــاتو دتــاریخي دورو ویگــش پــه خپــل اثــر ((د پشــگتو ادبیــاتو تــاریخ معاصــره دوره)) کیــگ راوؤی او پــه مجمــوعي أول ییــگ پشــگتو ادبیــات پــر دریــو لویــو دورو (لرغونیگ، منحگنة او معاصره) ویگشـلي چیـگ منحگنـة او معاصره ییگ بیا په خپل وار پر خگو نـورو پؤاوونـو ویگشـلي دي، نو زما په نظر د ادبیاتو د دورو د ویگش په اؤه دا وروستی ویگش تر تگولو غوره او منطقي شگکاري.

دمکتبونـو او سـبکونو پـه اؤه سـره لـه دیـگ چیـگ اسـتاد حبیبي یو شگه ویگش کؤی او دا ویگش پر داسیگ مهال شوی چیـگ د مکتـب او سـبک د تـوپیر او تعبیـر پـه اؤه پـه پشـگتو ادبیاتو کیگ هیگخگ لیکنه نه وه شویگ او استاد پـه دیـگ برخـه کیـگ لومـؤني پاخـه ککامونـه پورتـه کـؤل، خـو د سـبک پیگژنـدنیگ او مکتـب پیگژنـدنیگ د اوسـنیو معیـارونو لـه مخیگ کیگدی شي د استاد حبیبي په ویگش کیگ یـو خگـه تغیـر راشـي، خـو لکـه خگنککـه چیـگ اسـتاد پـه سـریزه کیـگ ورتـه اشاره کؤیـگ، چیـگ دا لیکنـه د یـوه ضرورت لـه مخیـگ ترسره شوه او کیگدی شي له نیمکگؤتیاوو بـه تشـه نـه وي او دا نـو بیـا د نـورو کـار دی چیـگ دا نیمکگؤتیاویـگ پسـیگ حـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـؤي. دغـه راز اسـتاد د یـوه تحقیقـي اثـر د اصـولو مطـابق د خپلیـګ لیکنیـګ پـه پـای کیـګ نتیجـه او یـا د خپـل بحث خلاصه هم وؤاندیګ کؤیـګ چیګ د خپلیـګ دیګ لیکنیـګ نچـوؤ ییـګ راکشـګلی او پـه دیـګ کیـګ ییـګ یـو حګـل بیـا تګولو سبکونو ته په لنأیز سره اشاره کؤیګ ده.

د یادونیګ وؤ ده چیګ د استاد حبیبي دا لیکنه دتاریخ پـه بیګلابیګلـو پؤاوونـو کیـګ د پشـګتو شـعرونو پـر خګرنګګوالي، په تیګره بیا پر سبکونو رنګا اچوي، خو لیکنـه پـه دري ژبـه ده او تګـول هغـه شعرونه چیـګ پـه متن کیـګ پـه پشګتو ژبه راغلي، په دري ژبه دهغو منثوره ترجمـه او مانـا هم شویګ ده، په دیګ أول که یو دري ژبی پر پشګتو شعر د بحث خګرنګګوالی مطالعه کوي، نو د پشګتو شعر محتوا تـه هم پـه شګه أول ور داخلیګدی شي.

په پای کیګ زه د یوه لوستونکي په توګګه وایم چیګ د استاد حبیبي پر دیګ لیکنیګ که خګه هم د یویګ پیګؤة له نإدیګ خګخه درې برخیګ تیګریګ، خو بیا ییګ هم خپل ارزشګت او ماهیت په کلکه ساتلی دی، باید په پشګتو ژبه هم وژباؤل شي او موإ خپل حګوان نسل او د ادبیاتو لارویانو ته خګرکګنده کؤو چیګ زموإ نابغه محقق چیګ اووه شپیګته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاله دمخه خگه لیکلي، هغه اوس هم د اوسني معاصر تحقیق له اصولو سره تر أیگره حده برابر او په تول پوره او کره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونتیا

((تذکرة الاولیا)) د پښتو ادب لومړنۍ لاسته راغلې ادبي تذکره ده چې د بارک خان ماکو سابزي زوی (سلیمان ماکو) لیکلې ده. د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل په خپله د سلیمان ماکو په وینا له (۶۱۲ هـ ق) کال څخه شوی دی، دا چې تذکرة الاولیا د کوم کال پر کومه نېټه بشپړه شوې؟ د دې یادونه په تذکرة الاولیا کې نه ده راغلې، خو د پښتو ادبیاتو څېړونکي د تذکرة الاولیا د لیکلو نېټه همدا (۶۱۲ هـ ق) کال شاخوا مهال ګڼي. تذکرة الاولیا ته ځکه د پښتو ادبیاتو لرغوني او لومړنۍ ادبي تذکره وایو چې تر دې د مخه د پښتو ادبیاتو د لیکوالو کومه بله تذکره په لاس کې نه شته. یوازې د هاشم سروانې (د سالو وږمه) د یوې ادبي تذکرې یادونه شوې چې د هغې متن لا تراوسه ترلاسه شوی نه دی. نو په دې وجه تذکرة الاولیا په پښتو کې تر ټولو لرغونې لاسته راغلې تذکره ګڼل کېږي. دا تذکره چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلور پاڼې دي ټول (اته مخه) او ډک (اووه مخه) کېږي، د هلمند دناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګوتو ته ورغلې، لومړی یې د پښتانه شعرا په لومړي ټوک کې پر ۱۳۲۰ ل کال چاپ کړې او بیا پر ۱۳۲۱ ل کال د استاد حبیبي له تعلیقاتو، شرحې او سریزې او اصل متن سره یوځای د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار چاپ شوې او دغه راز پر ۱۳۷۹ل کال یو ځل بیا دعلامه حبیبي د څېړنو دمرکز له خوا دهغې له انګلیسي متن سره یوځای چاپ شوې ده. سره له دې چې د تذکرة الاولیا یوازې (اووه ډک مخونه) ترلاسه شوي خو دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاریخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زیات ارزښت وړ دي. تذکرة الاولیا موږ په لومړي ګام کې پر دوو برخو وېشلای شو:

الف – د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند لیک په کې راغلی دی.

ب – په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف – د سلیمان ماکو نثر: په عمومي ډول د سلیمان ماکو نثر خوږ، روان، ساده او له ځانګړي اهنګه ډک دی. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاصو ځایونو کې یې سجع کارولې چې نثر ته یې زیاته ښکلا وربښلې ده.

دلته به د سلیمان ماکو د نثر څو جملې راوړو او بیا به وروسته دده د نثر پر ځرنګوالي بحث وکړو.

((... زه غریب خاوري سلیمان زوی د بارک خان ماکو سابزي چې په ویاله د ارغستان هوسېږم او په دې مزکو پایېږم، په سن دولس شپږ سوه دهجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، او ددوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ...))

((... نقل هسې کاندي یارانو چې په روزګار د شیخ بیټني کې د ده ورور چې سړبن نومېد، او پرشیخ هم خورا ګران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ویل خپل ورور ته...))

((... نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدین چې پر کفر یرغل و، شیخ ملکیار چې غرشین ستانه و هم ملګری و د شهاب الدین چې په ډیلي کې هغه ستر واکمن ټاټوبی ور وښانده، او هم هورې مړ سو...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

((... نقل کاوه سي چې بختيار مې ستر ستانه و، له ده نه
ځرګند سوي دي، هغه کرامات چې مو وکتل او وويل...))

پورتنيو څو جملو او د سليمان ماکو نثر ته چې مونږ په عمومي ډول نظر کوو، نو له ژبني پلوه دماکو نثر د دريو ژبو له لغتونو څخه جوړ دی. الف- پښتو، ب- عربي، ج- فارسي. دګرامري جوړښت له مخې هم د پښتو له اوسنۍ محاورې سره توپير لري- هـ- ځينې پخوانۍ متروکې کلمې هم لري چې دلته پرې رڼا اچوو:

الف- د سليمان د نثر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول د سليمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقريباً په نړه پښتو نثرونو کې حسابېدلای شي، ځکه د پرديو ژبو تاثيرات پرې ډېر کم دي او ان که اوس هم څوک يو پښتو نثر ليکي، نو د نورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي، لکه خپله چې زه دا ليکنه کوم په عادي ډول رانه د نورو ژبو کلمې کارول کېږي، نو د سليمان ماکو له نثر څخه دا سې ښکاري چې هغه وخت د پرديو ژبو (عربي او فارسي) تاثيرات پر پښتني ادبي چاپېريال وو، خو دومره زيات نه وو چې ټول نثر متاثر کړي. دلته به دده د نثر سوچه پښتو لغتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویاله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلي، پلټل، لوری، موندل، څښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې، یرغل، غرشین، ملګری، ستر، واکمن، بری، مروړل، پاړکی، څرګند، مېشت او داسې نور...

د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي اکثره پښتو لغتونه اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوخوالي څخه داسې ښکاري چې پښتو نثر به تر دې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي، چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب-د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم لېږدوي، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم د مذهبي اصطلاحاتو په بڼه موجود دي او ترجمه یا اناوولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې، دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په اناوول یې پر فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه اوس هم تاثیرات زیات دي. دلته به څو عربي لغتونو ته اشاره وکړو:

قدوة الواصلین، مراقد، حمد، برکت، نصیب، صلی الله علیه وسلم، غریب، هجري، اولیا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شیخ او ځینې نور...

ج- د سلیمان ماکو په نثر کې فارسي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي لغتونو په انډول فارسي لغتونه ډېر کم دي. خو د استاد علامه عبدالحی حبیبي په نظر د سلیمان ماکو پر نثر د فارسي ژبې د هغه وخت د نثر څه اغېزې شته، د سلیمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله د مخه د غزنویانو په عصر کې فارسي نثر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې یې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سلیمان ماکو نثر هم ساده، سلیس او روان دی، جملې یې هم لنډې لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف نه لري. د فارسي نثر د هغه وخت د خوږلنیو د څه ناڅه اغېزمنی ترڅنګ یو شمېر فارسي لغتونه هم د سلیمان په نثر کې لیدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځینې نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

د – د سلیمان ماکو د نثر ګرامري جوړښت: سره له دې چې د ماکو نثر کې زیاتره سوچه پښتو لغات کارېدلي او لیکنی متن یې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي، خو دې سره سره یې لیکنۍ بڼه له عامې محاورې او همدارنګه د پښتو ژبې له اوسني ګرامري جوړښت سره اړخ نه لګوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له وجې رامنځته شوی وي: کېدی شي دهغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان یادې ته ورته وه، یا هم نثر په دې بڼه لیکل کېده او یا هم دعربي ژبې تاثیر پر فارسي او د فارسي هغې پر پښتو پرېوتی وي. دماکو د نثر په ځینو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف الیه سره وړاندې وروسته شوي دي. دا کار د پښتو له اوسني ګرامر جوړښت سره توپیر لري، کېدی شي د لرغوني دورې نثر همدا بڼه درلوده. خو بیا هم د سلیمان ماکو نثر، د پیر روښان او دهغه د پلویانو او همدارنګه د اخوند درویزه او دهغه د پلویانو تر نثر ډېر زیات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته. دلته به دماکو د نثر څو ترکیبونه راوړو او بیا به د پښتو ژبې د اوسني ګرامر جوړښت اصله بڼه هم ورسره ولیکو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلیمان ماکو نثر او سنی ګرامري جوړښت

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند دلوی خاوند حمد وسپاس وایم
چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو چې د کونینو بادار او د ثقلینو رحمت دی
په ویاله د ارغستان هوسېږم د ارغستان په ویاله هوسېږم
مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل د اولیا او واصلینو مراقد مې پلټل
او تناکې وچاودلې د پښتو او د پښتو تناکې مې وچاودلې
سرېن نه درلود زامن سرېن زامن نه درلودل
او هر کله به ویل خپل ورور ته او هر کله به یې خپل ورور ته ویل

او داسې نور ترکیبونه او نورې جملې. دلته موږ د سلیمان ماکو په نثر کې ګورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بیا فعل، اول مبتدا وي او بیا خبر، خو د سلیمان په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ - د سلمیان ماکو په نثر کې پخواني لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځینې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شان لفظي تغیر او تحول سره کارېږي، یانې متروکې کلمې په کې شته او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحولې کلمې هم په کې شته. دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو:

په تذکرة الاولیا کې کارېدلې بڼه	اوسنۍ بڼه
پښتنخا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکی
(په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)	
لولې	ویلې
جوبله	(جنگ) پخوانۍ بڼه يې متروکه ده.
پېناه	پوه پنا
دښنه	دښمن
کتارو	تورې (پخوانۍ بڼه يې اوس متروکه ده)
ډېر زښت	ډېر زیات
ګڼون	شمېر
کول	کورنۍ
بمیا (بومیا)	لاربښود (بمیا کلمه هم اوس متروکه ده)
وګروهېد	متعقد شو (دا بڼه هم اوس متروکه ده)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ځینې نورې کلمې چې اوس یا متروکې دي او یا یې هم بڼه کې بدلون راغلی دی. په تذکرة الاولیا کې د دغسې مړو او پخوانیو کلمو شتوالی ددې تذکرې لرغونتیا او ځانګړتیا په ګوته کوي.

ب – په تذکرة الاولیا کې د نظم برخه: په تذکرة الاولیا کې د نثر په انډول د نظم برخه نوره هم نړه او سوچه پښتو ده. ددې یوه وجه دا ده چې پښتانه شاعران له خپل ولس سره ګډ او سېدل او ولس هغه وخت معمولاً د غرو په لمنو کې اوسېده. دغرو لمنې په طبیعي ډول د پردیو ژبو له اغېزو څخه لرې او خوندي وې. عربي او فارسي ژبو اکثره د دربارونو له لارې خپل تاثیرات ښندل، نو هغه شاعران چې له درباره لرې وو، له دې تاثیراتو خوندي وو. دا چې خپله د سلیمان ماکو په نثر کې دعربي او فارسي ژبې تاثیرات شته، ددې وجه داده چې کېدی شي، سلیمان ماکو دعربي او فارسي ژبو کتابونه لوستي وي او دا تاثیر یې ترې راخپل کړی وي. په تذکرة الاولیا کې ټول (څلور) ټوټې شعرونه راغلي دي. چې لومړی یې د بېټ نیکه مناجات دي، دویم یې د شیخ ملکیار غرشین یو پارکی دی، درېیم یې د شیخ اسماعیل یو پارکی او څلورم یې د قطب الدین بختیار یو نظم دی.

د بېټ نیکه په شعر کې یوازې د (خدایه) کلمه راغلې چې هغه هم له فارسي سره مشترکه ګڼل کېږي، نور په ټول شعر کې د بلې ژبې

کلمه نه شته. د ملکیار غرشین په شعر کې د (اسلام) او (غازیانو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمې راغلي چې ريښه يې عربي ده، نور ټول شعر کې د بلې ژبې کلمه نه شته.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د (ابليس) او (لعين) کلمې، چې عربي دي نور د بلې ژبې لغتونه په کې نه شته او د قطب الدين بختيار په شعر کې بيا ګرد سره د بلې ژبې کلمه نه شته، ټول سوچه پښتو لغتونه دي. له دې پورتنيو څرګندونو دا ښکاره کېږي چې په تذکرة الاوليا کې راغلي شعرونه (د قطب الدين بختيار له شعر پرته) چې له ماکو سره هم مهاله ګڼل کېږي، نور شعرونه د ماکو ترمهاله پخوا ويل شوي دي. ځکه نو دې ټولو شعرونو کې د پرديو ژبو تاثيرات له کومې يوې دوو کلمو پرته نه ترسترګو کېږي، زموږ له پورتنيو خبرو څخه دا نتيجه راځي چې په تذکرة الاوليا کې راغلي شعرونه د ماکو تر نثر پخواني او زيات سوچه دي او اکثره په ملي اوزانو کې دي، په خپله د سليمان نثر هم تر يوه حده سوچه، روان او شفاف ګڼل کېږي او د پښتو ډېر زاړه لغات په کې کارېدلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني مناظره

لوی خان خوشال خان ختک ته لوی خدای(ج) یو فوق العاده او خارق العاده استعداد ورپه برخه کړی و. خوشال دهمدغه خدای(ج) لورولي استعداد په برکت دومره لوی، څواړخیز او څو بعدیز شو چې د تېرو دریو سوو کلونو په بهیر کې یې پر شخصیت اند او فکر په سوونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي خو بیا لاهم د خوشال حق نه دی ادا شوی او لا هم خوشال خلکو ته نوی دی او لا څېړنې او پلټنې ته اړتیا لري. زموږ په دودیزه ټولنه څوک فکر کولای شي چې یو صوفي، عابد او روحاني شخصیت دې لا د بزم او رزم جذبه او ولوله هم ولري او یا دې هم دجام او قام شاعر د خدای(ج) د مینې په خم کې دومره ډوب وي چې هر ظاهربین او ساده لید یې پر لیدلو بریالی کېدلای نه شي. د خوشال پر ټولنیز، سیاسي، ملي او فرهنګي شخصیت او دریځ ډېرې لیکنې شوي، خو د خوشال د دینداری، ایمانداری، دینپالنې (اسلامپالنې) او دینپوهنې برخه او اړخ لازیاتو، دقیقو او نویو څېړنو ته اړتیا لري. که موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دينپوهنه کې د خوشال دفکر او خيال ژورو ته متوجه شو او هغه په ژور ډول تحليل کړو، نو يو لوی (فقهي) خوشال به مو په نظر راشي.

د خوشال دستارنامه، دهغه ګڼ منظوم اثار لکه فضل نامه، غزلونه، قصيدې او رباعيات ټول ددې ښکارندوی دي چې خوشال د يو لوی فقهي عالم په توګه په اسلامپوهنه کې د يوې ژورې مطالعې خاوند و. څوک چې په دين (اسلام) کې پوره پوره مطالعه او ژورتيا ونه لري د فضل نامې غوندې يو مهم ديني اثر نه شي ليکلای او هغه هم بيا په نظم چې تر نثر يې ليکنه او مفهوم اخيستنه او رسونه طبعاً ډېره زياته مشکله ده.

موږ دلته د خوشال بابا د ديني معلوماتو او ژورتيا پر ټولو خواوو نه غږېږو او نه دا ليکنه ددې وس لري. يوازې د خوشال پر يوې مثنوي غږېږو چې دا مثنوي ديوې ديني مناظرې يو بشپړ تصوير راکوي. اصلي کيسه دا سې ده چې کله پير روښان دمغلو پر ضد خپل روحاني تحريک پيل کړی و، نو کله چې دې تحريک زور واخيست، مغل واکمن وارخطا شول، څرنګه چې روښاني تحريک روحاني او اسلامي بڼه لرله نو مغلو فکر وکړ چې ددې تحريک دمخنيوي لپاره بايد روحاني شخصيتونه او عالمان پيدا کړي او مقابلې ته يې وګوماري. نو لومړی يې سيد علي ترمزي له بخارا څخه پښتونخوا ته راوست، د سيد علي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمزي د پيروانو او شاګردانو په ډله کې يو هم اخوند درويزه ننګرهاری و چې د روښان پير مقابلې ته يې ځان تيار کړ.

پير روښان د خپل تحريک لپاره د (خيرالبيان) په نامه يو کتاب وليکه چې له ديني نصيحتونو ډک دی. خو اخوند درويزه دا کتاب ((شرالبيان) وباله او د (مخزن الاسلام) په نامه يې د خيرالبيان پر ضد يو کتاب وليکه، دا رنګه اخوند درويزه د پير روښان د نورو کتابونو پرضد هم نور کتابونه وليکل.

د اخوند درويزه ((مخزن)) د سوات په پښتنو کې ډېر مشهور شو، خوشال خان او افضل خان خټک د دې شهرت وجه دا ګڼي چې دا وخت پښتنو کې علم کم و، نو يو سړی په کې په ډېر کم علم او پوهې هم ملايی، پيری او مرشدی ته رسېدلای شو. په همدې وخت کې اخوند درويزه په سوات کې را پيدا شو او ډېر ژر يې شهرت ترلاسه کړ، خوشال په خپله يوه مثنوي کې وايي:

په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شه
خپل کتاب يې په کاغذ مسوده کړ
هغه هم مجهول بيان و ناپسندلی
په ويل کې چې يې زړه و هسې توی شه
درويزه تر مجهد ورته لا ښه و
د يزيد په ستايش کې مارجي شه
درويزه به د يزيد ډوزې بللې
دوم يې وواهه له کشفه و کراماته
وعالم ته يې خپل کتاب بديع کړ
نقش يې کښناوه په مکر خپل اولاد ته
په دا مکر يې حلوا سره لړلې...))

درويزه له يوه لوري را پيدا شه
چې يې حال د دې عالم مشاهده کړ
د روښان خيرالبيان يې و ليدلی
ده چې خوشې ميدان بيا موند سخن ګوی شه
هغه وخت په پښتنو کې علم نه و
په مذهب سني مذهب و خارجي شه
ملنګانو به يزيد ته کړې ښکنځلې
ملنګان يې واړه وايستل له سواته
په دا فن يې د درست سوات عالم مطيع کړ
هيڅ يې نه کاته دې بدو و فساد ته
درويزه د درويزې او ګره خوړلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروېزه په پښتنو کې دومره مطرح شو چې چا دهغه نوم او د هغه د کتاب نوم په اصطلاح ((بې اودسه)) نه شو اخيستلای، پلويانو يې ويل چې الهام دی چې پر ده را اورېدلی دی. نو ځکه يې احترام پر خلکو واجب دی.

خوشال لومړنی شخص و چې دا حاکمه فضا يې ماته کړه، اخوند دروېزه يې کم علمه او کتاب يې ورته له ګڼو، علمي، انشايي، املايي او نورو غلطيو ډک وباله. د خوشال دې سياسي او مذهبي جرئت په پښتنو او په تېره بيا په سوات کې يوه سخته هنګامه جوړه کړه، ډېر کسان د اخوند دروېزه ملاتړ ته راووتل، په تېره بيا د اخوند دروېزه مريدان او پيروان چې په دې ټولو کې شيخ ميانور زيات مطرح و، دی د دروېزه له خاصو مريدانو او ارادتمندانو څخه و، ده دوه نور شاګردان هم درلودل، دوی ټولو پرخوشال د تکفير تور پورې کړ.

شيخ ميانور له محلي دربار سره هم ښه راشه درشه درلوده او د مغلو له خوا هم ورته دا پلان ورکړل شوی چې خوشال په عامه ذهنيت کې تکفير کړي. د مغلو له دې کار څخه هيله دا وه چې کله خوشال په عامه ذهنيت کې کمزوری شي، نو د پښتنو د راټولولو او انسجام چانس به يې کمزوری او کم شي. نو د دې کار لپاره يې شيخ ميانور ګومارلی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله لوی خان خوشال بابا ملا میانور په یوه مثنوي کې داسې معرفي کوي:

چې ملا میا نور په حکم د رومي — هم هغه د سوات په ملک کې سیری مومي
میا نور که د خنزیر غوښې روا کا — ملایان به باندې ژر جوړه فتوی کا
د میانور مفتیان د سوات په ملک کې دوه دي — الله داد او دوست محمد دواړه یاوه دي
لږ یې علم لږ یې لوسته ډېر تقریر کا — چې میا نور یې لمسوي هغه تزویر کا
اوس به وایم د میانور له حقیقته — چې تر نورو نه دی لا دی بد خصلته

همدې میانور پر خوشال د (کفر) او (رفض) تورونه پورې کړل، خو خوشال بابا پر اخوند درویزه او دهغه پر مخزن چې کوم انتقادونه کړي وو، له هغو څخه هېڅکله په شا نه شو. بلاخره خبره تر دې حده ګرمه شوه چې د سوات یو شمېر سپین ږیري خوشال بابا ته راغلل او ورته یې وویل چې ستا د خبرو په وجه په سوات کې یوه غټه ستونزه او هنګامه پیدا شوې، یا معذرت وغواړه او یا هم له شیخ میانور سره مناظرې ته حاضر شه ! لوی خان خوشال خان په خپله یوه مثنوي کې چې تاریخ مرصع کې افضل خان خټک ټوله رانقل کړې، د دې مناظرې کیسه کړې. سرمحقق زلمی هېوادمل ((ننګیالی د زمانې)) کې په دې باب لیکي:

((خان دلنګر خټک په کلي کې اوسېده، یوه ورځ خان د توت د یوې ونې لاندې استراحت کاوه، چې ملک سنګر،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میاخان او مانکی خوشال خان ته راغلل، دی یې پاڅوه او ورته یې وویلې ټول سوات کې دې هنګامه جوړه کړې ده، ته لاخوب کوې هېڅ تشویش درسره نشته، بیا یې خوشال خان ته وویل چې موږ دقوم دمشرانو په توګه دا وظیفه لرو، چې دفساد مخنیوی وکړو، نو ته یا د اخوند درویزه کتاب ومنه او یا د شیخ میانور د اعتراضونو ځواب وایه. خان د اخوند دکتاب له منلو انکار وکړ او بلاخره دمیانور او خوشال خان ترمنځ مناظره وشوه او شیخ میانور ډېره بده ماته ومونده بیا خلکو د دواړو ترمنځ صفايي وکړه. خوشال خان له شیخ میانور دا غوښتنه هم وکړه چې له مغلي حکومت سره به سازوباز نه کوي، په څرګنده خو شیخ میانور له مغلو سره دخط کتابت نه کولو وعده وکړه خو نیت یې ښه نه و او په پټه یې خپل کار کاوه.))

دا بیان او د مناظرې نور اړخونه خوشال په خپله یوه غرا مثنوي کې په ډېر ښه ډول بیان کړي دي. دا مثنوي ټول (۱۲۹) بیتونه لري او تاریخ مرصع ټوله په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده. دلته به ددې مثنوي ځینې بیتونه دمناظرې د ځینو اړخونو د روښانتیا لپاره راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو کتاب دی دروېزه سره جوړ کړی — د سوات خلک یې له کل عمله موړ کړی
نامعقول مجهول بیان په کې بې ځایه — په کې بد د سید وایه یزید سایه
غه جاهل ملا چې دا کتاب وه کښلی — ما په دا خبرو دی وډېر ښکنځلی
مخامخ یې دا خبرې کړې نمایې — چې ته سکه رافضی یې چې دا وایې
رد بدل ددې خبرې ډېر مذکور شه — دا مذکور په واړه سوات کې مشهور شه
هغه نیم ملا روان شو ومیانور ته — خس خشاک یې سره ولوستل تنور ته
سرې لمبې د میا په کور شوې بلې — نه وه څوک چې یې اوبه کړې باندې تلې
ملایان شیخان یې واړه سره ټول کړل — ګډ یې واړه په دا ویر په دا آشول کړل
میا نور وې چې اخون زموږ امام دی — درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی
په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی — د کافر قتل په شرح معتبر دی
هر سړی چې په مخزن باندې څه وایي — په دنیا کې تر ساعته به څوک پایي
ملکان شیخان یې واړه سره ټول کړل — په خپل سحر او افسون یې کچ وګول کړل

خوشال خان په دې مثنوي کې وایي چې ددې ملکانو او شیخانو له ډلې څخه یو میاخان، بل ماڼکی او بل سنګر ماپسې راغلل او زه یې په سنګر خټک کې له خوبه پاڅولم او راته یې وویل چې راځه موږ سره لاړ شه او د میانور ځواب ورکړه، دې سپین ږیرو وویل چې د سوات د ټولو ملایانو همدا پرېکړه ده. خوشال بابا ورته په ځواب کې وایي چې ما د محمد(ص) دین منلی دی، له قرآن پرته بل کتاب نه منم، دروېزه نه کوم امام دی او نه هم مجتهد دی. خپله دروېزه هم یو خام شخص دی، تاسو هم خام یاستئ او د مخزن کتاب هم خام او نیمګړی دی. خو لنډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې خوشال ددې مشرانو په زيات ټينګار له ځايه پاڅېد او روان شو. بابا وايي:

ملا مې وته ړله زه هم وررروان شوم
يک تنها مواجهه په ډېر خصان شوم
مخامخ و بله کېناستو په قهر
په خبرو مو ښکاره کړو سره زهر
ملکان شيخان عالمان واړه سره شول
د خپل لوري شک يې واخيست مسخره شول
چې به ما ورته ويل کول د مشکو
ابلعانو به ويل کول له پشکو
نه يې علم، نه يې عقل نه يې پوهه
فضليت ورځنې لري په ډېر کروهه

خوشال بابا وايي، کله چې ما او ميا مناظره پيل کړه، نو کوم منصف هئيت ولاړ نه و چې وروسته قضاوت وکړي او نتيجه اعلان کړي، د سوات شيخانو اکثره د ميا نور پلوي کوله، خو ثرنګه چې ما ته د ميا خط او کتابت، املا او انشا او ټوله پوهه معلومه وه نو ځکه مې لاس پرې بر و او بل زه په خپل اقرار کې صادق يم او د همدې صداقت په وجه مې په لوی ذات ډډه لګوله، نو ځکه خو ميان نور په خپلو خبرو کې راګير شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ مـــیا نور پـه خپلـه پـه تقریـر کې
مـا وده وتـه چـوټ ورکـړی پـه تحریـر کـې
مـا وي تـه لـکه ګیـدړ پـه خم کې شـین یـې
خـو بیـا هم هغـه ګیـدړ یـې کـه رنګـین یـې
ښـا پیرک غـونـدې پـه شـپه پـه هـوا درومـې
چـې سـبا پـه تـا راځـي هزعیـت مـومي
پـه خطونـو کـې چې ځان و مـاته ستایې
مـا هـم پیژنـې چې څـوک یـم دا څـه وایـې
خپـل صـفت دې یوسفـزیو وتـــه وایـــه
زه دې پیـژنم چـې څـه یـې ځـان مـه سـتایه

پرمخزن باندې د خوشـال دمانیز اعتـراض یـو ټکی دا و چې اخوند درویزه قصداً غوښتي د امام حسـین(رض) د شـهادت پـه پېښـه کې یزید ته برائت ورکړي او دا سې وښیي، چې ګنې یزید نه غوښتل چې امـام حسـین(رض) شـهید کـړای شي، پـه همـدې وجه یې هغو اشخاصو ته چې په دې کار یې لاس پوري کړی و ان دمرګ سزا ورکړه. خوشال بابا د اخوند درویزه دا ډول توجیهـات او تعبیـرات پـه کلکـه ردوي او ځان د پیغمبر(ص) د سـنتو ډېر ټینګ پابند ګڼي، په یوه بله مثنوي کې په همدې اړه وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه چې چون په اعتقاد کې پاک سني يم
په کندن د رافضي د بېخ کني يم
رافضي يې په داهسې اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رفض ياد کړم
د صديق او د فاروق په عشق کې طاق يم
د عثمان او د حيدر بنده قلماق يم
آل اولاد د پاک رسول واړه منمه
امامان نبيان هم ټول واړه منمه
د يزيد پليد په کار باندې لعنت دی
چې د آل سره يې کړی شرارت دی
د بد ذات مکر په علم کې لا بد شي
حبشي چې په مخ خال کېږدي لا بد شي.

لکه څنګه چې د مخه مو يادونه وکړه شيخ ميانور مخکې تر دې د مغلو په لمسه په سوات کې پر خوشال د (تکفير) او (رفض) تورونه پورې کړي وو. خو خوشال دا ټول تورونه بې بنسټه وګڼل، برعکس يې په اخوند درويزه او ميانور (يزيد) ته په لېوالتيا او هغه ته په برائت ورکولو ګرم وګڼل. خوشال په خپله مناظره کې د مخزن او نورو ديني مسايلو په باب له ميانور څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې وکړې، میانور سم ځواب ونه شو ویلای. خوشال بابا وايي:

الغرض چې يې خبره کړه اغازه ډېر يې وويل دخپلې نيا له نمازه
بيا يې وستايه نيکه په ځو ځو رنګه مستمع شه درست عالم ورته په درنګه
خدای يې وتړله ژبه له افسونه دا وينا دده له ژبې شوه بيرونه
مونږه کله وايو دا چې يزيد ښه دی په مخزن کې دروېزه ستايلی نه دی
بل زمونږ مخزن نه شعر نه بيان دی بيان شوی نظم نه دی په بل شان دی
که يې ګورې درست په شان دصحيفو دی چې راتلې به له اسمانه له هغو دی
يو پښتو کلام موزون دی بيان شوی په معنی کې دګرګون دی بيان شوی.

هغه ځای چې د رښتيا مهتاب ښکاره شي دکتانو تاروپود پاره پاره شي
د رښتياو کرامت لکه باران دی د دروغو سحر دوړې د بيابان دي
چې دده دخولې نه دا خبرې وشوې ته به وايې چې په هر چا اوبه توی شوې
پوهېدم چې زما ستاره وه پرې غالبه له هيبته يې دا ووته له ژبه
که يې بيا کړه دافسون ښېوه اغازه سود يې نه و دې ما ژبه شوه پرې سازه
ما وې بس دمامقصود مراد هم دادی مدعي په دا خبرو خود اګاه دی
د يزيد ستاينه ګورئ په مخزن کې هم مخزن نه دی د شعر په هر فن کې
زه هم دا خبره وايم خلکه خامه خو دېې وويل خبره شوه تمامه
چې هرڅوک په دا خبره خبردار شو چې کينه وځې دروغې طلبګار شو
شيخ ميا نور چې خجل ورغی ترکوره په داخپل ويل پښېمان شو را شه ګوره

چې د خوشال او میان نور ترمنځ مناظرې دوام کاوه، د شیخ میان نور منطق کمزوری کېده، په پای کې میان نور مات شو، ددې په خاطر چې میان نور په سیمه تر دې زیات ونه شرمېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا دهغه پلويان، ديني او علمي مناظره په جنګ او جګړه وانه ړوي خو خوشال پر ميانور بل هيڅ شرط کېښود ، يوازې دا شرط يې پرې کېښود چې نوره به د مغلو پلوي نه کوي، ميان نور هم دا شرط قبول کړ، خو په زړه کې يې بيا هم مغل پالنه وه او تر پايه خپلې دې ژمنې ته وفادار پاتې نه شو.

خوشال بابا نه يوازې د شيخ ميانور له مناظرې سره مخامخ شوی، بلکې د ژوندانه په اوږدو کې يې ډېر ځله له ډېرو کم علمه او کم سواده ملايانو او شيخانو سره مقابله او مناظره کړې چې د ده ګڼ ادبي اثار ددې مناظرو او ځوابونو ښکارندوی دي. کله چې موږ په دينپوهنه کې د خوشال بابا ژورليدونو ، علمي او اصولي دريځ ته متوجه شو نو خوشال مو د ستر اسلامپوه، اسلامپال او متبحر فقهي په توګه په ذهن کې انځور شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"شگه حاکم"
او د شگه حاکم په هیله

وایي اجتماعي مسایل د ساینسي هغو په شان نه دي، چیگ په وضع شویو فورمولونو حل شي، خو کله چیگ سؤیگ ولسي پوهیگ ، متلونو، د روزکگار تجربو او د پوهانو پخو خبرو ته وککوري، نو له داسیگ کره خبرو او پخو تجربو سره مخامخیگږي چیگ د ساینسي فورمولونو په شان د اجتماعي ستونزو د غوخگولو لپاره کار کوي. زما په اند استاد الفت د افغاني تگولنیگ هغه لیکوال دی، چیگ یوه شگه اجتماعي طبیب او حکیم ورته ویلای شو. الفت د افغاني تگولنیگ د ژوندانه بیگلابیگلو ناخوالو ته متوجه شوی، هغه ییگ په أیگر دقت خگیگؤلي او د درملنیگ نسخه ییگ ورته وؤاندیگ کؤیگ ده. د استاد الفت د علاج نسخیگ ، أیگریگ پیسیگ او أیگر لکگشگتونه نه غواؤي؛ دهریگ ناروغة لپاره ییگ په خپله تگولنه کیگ درمل په ککوته کؤي، د ده د نسخیگ تطبیق یوازیگ فکر او سوچ غواؤي، نور خگه نه غواؤي. الفت د یویگ تگولنیگ د سلو مرضونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا یوازیگ دا ککنکي چیگ ((شگه حاکم)) پریگ حکومت وکؤي، د ((شگه حاکم)) پـه اؤه کیگدی شـي، خلکـو سـره مختلف تصورات وي، خو د الفت په نظر تـر تگولـو شگه حاکم ((قانون او عدالت)) دی. د الفت په نظرکه په هره تگولنه کیگ قـانون او عـدالت واکمـن شـو ، نـو د تگولنیـگ أیگریـگ ناخوالیـگ پریـگ اواریگـدی شـي. حگکـه چیـگ قـانون او عدالت نه چا نه رشوت اخلي ، نه د چا لیاز کوي، نه پـر چا ظلـم کوي، نـه د چا سفارش کوي، نه چا سره کینـه کوي، نـه نفسـي خواهشات لري، نه خپل پیگژني او نـه هـم پـردی. نو د داسیگ یویگ وسیلیگ په واکمنة سره د هر چا حقوق خوند ي کیگإي او خگوک د چا پر حق تیگریگ نه شي کولای. دلتـه بـه د استاد الفت د نثر دا وؤه، خو له مانا أکه تگوتگه کتـگ متـگ راوؤو او بیا به خپلیگ خبریگ پریگ وغحگوو.

شگه حاکم

هغه چیگ نه نفس لري ، نه نفسي خواهشات.
نه ییگ په زؤه کیگ أار شته ، نه طمع.
نه له موقوفة ویگریگإي، نه د ترفیع پروا لري.
نه رشوت اخلي نه تنخوا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعت کوي.
نه د چا مخ ګوري، نه د چا خګتګ.
نه زورور پیژني، نه غریب.
نه خګوک ییګ خپل دي او نه پردي.
نه چا ته خاندي، نه چا ته وچولی تریووي.
پوهیږئ د ا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

استاد الفت د بشري تګولنیګ د سوکالۀ لپاره قانون او عدالت تر تګولو شګه وسیله ګڼګلیګ، چیګ هیګخګ بل خګیز ورسره د پرتلیګ وړ نه دی، وګګورئ لوی خګشګتن تعالی (ج) ،د بشر د لارشګوونیګ لپاره وخت پر وخت خپل پیغمبران رالیږلي او هر پیغمبر خلکو ته د خدای (ج) د نظام او قانون د تطبیق سپارښتنه کړیګ ده. اسماني ادیان د بشر د ژوندانه د مهارولو، نیګکمرغه کولو او هوساینیګ لپاره ستر قوانین دي. اکثره بشري قوانین د همدیګ قوانینو په رنګا کیګ وضع شوي دي، بشر د خپل ژوند د هر اړخ د انتظام لپاره بیلابیل قوانین وضع کړي، خو وضعي قوانینو تر هغه وخته دوام موندلی او تطبیق شوي چیګ عدالت ورسره ملګګری وي. هغه وضعي قوانین چیګ ظلم او استبداد ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملکګري وو او د عدالت خګرک په کیګ نه وو، أیګر لنأ عمر لرلای دی او بیا هم د أیګر سخت فشار او لکګشګت په وسیله په أیګره سختة تطبیق شوي، خو کله چیګ زور ختم شوی قوانین هم له منحګه تللي دي، خو استاد الفت د شګه او تلپاتي حاکمیت لپاره له (قانون) سره (عدالت) هم ملکګری کوي، د الفت په نظر (عدالت) د (قانون) ژوند تظمینوي او دواؤه بیا د خلکو ژوند. د تګولنپوهانو په نظر له قانون پرته یوه تګولنه اصلاً ژوند نه شي کولای، د طبیعت تګول نظام د یوه نظم یا قانون تابع دی، که د یو یګ شیګبیګ لپاره هم د کائینانو او حګمکیګ په نظم یا قانون کیګ کګأوأي را منحګته شي نو دا نؤة به د سترکګو په رپ کیګ تباه شي، دغسیګ د بشري ژوند هره خوا چیګ محاسبه کؤو که له قانون خګخه خالي شوه، نو له سختیګ کګأوأة او انارشة سره به مخامخ شي، حتی د حګنکګله د حګناورو تر منحګ هم یو أول قانون حاکم دی.
استاد الفت د بشري ژوند دغه ستر ارزشګت او ضرورت په أیګرو لنأو تګکو بیان کؤی دی. پوهانو حتی د قانون پر تعریف غتګیګ غتګیګ لیکنیګ کؤي او کتابونه ییګ پریګ لیکلي، خو استاد الفت بیا په داسیګ یوه لنأ اعجازي کلام کیګ قانون او عدالت تعریف کؤي او اهمیت ییګ ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خګرکګند کؤی چیګ سؤی ییګ په یو وار لوستلو د مانا تل ته کوزیګدی شي.

۱- نفس او نفسي خواهشات.
۲- أار او طمع
۳- موقوفي او ترفیع
۴- رشوت او تنخوا
۵- عناد او مراعات
۶- مخ او خګتګ
۷- زورور او غریب
۸- خپل او پردي

په بشري تګولنه کیګ چیګ هر خګوک د پورتنیو مفاهیمو پر وؤاندیګ حګان تګینکګ نه کؤي، یا د نفسي خواهشاتو تابع شي یا له چا خګخه نامشروع طمع وکؤي، یا وأار شي، یا د خپل حګان د موقف د لوؤاوي لپاره کار وکؤي او یا رشوت ته زؤه شګه کؤي، یا چا سره عناد او مراعات وکؤي، چا ته مخ شګکاره کؤي او چا ته خګتګ، زورور او غریب ته په یوه سترګګه ونه ګګوري او له خپل واک و حګواک خګخه د خپل او پردي پر وؤاندیګ نا سمه ګګتګه پورته کؤي، نو طبیعي خبره ده چیګ عدالت نه تطبیقیإي او تګولنه له توازنه وحګي، کله چیګ په تګولنه کیګ بحران رامنحګته شي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تګولنيګ تګول وکګؤي ورسره زيانمنيګاِي او هيګچا ته هم، بيګ ضرره ککتګه نه رسيګاِي. نو استاد الفت په تګولنه کيګ د بحرانونو د تګوليز حل په خاطر وايي چيګ تګولنه بايد

د ((شګه حاکم)) له خوا کنتګرول شي او دا ((شګه حاکم)) دده په نظر (قانون او عدالت) دی، د مانيزيګ شګکلا تر خګنکګ د استاد الفت دديګ نثر لفظي شګکلا هم د زياتيګ ستاينيګ وؤ ده.

دا نثر په حقيقت کيګ تګوليګ يوولس جمليګ لري، چيګ تګوليګ تاميګ جمليګ دي. دا سيګ تاميګ جمليګ چيګ اوإديګ نه دي، هره جمله په حقيقت کيګ له دوو برخو جوؤه ده، دويمه برخه که خګه هم پر (نه) بانديګ پيليګاِي، خو له لومؤة برخيګ سره ارتباط کيګ ده، د تاکيد او خوند لپاره شګه پيوستون شګيي، په ديګ نثر کيګ لکه د لنأيګ کيسيګ په شان شګه تلوسه موجوده ده ، سؤى په پيل کيګ نه پوهيګاِي چيګ ((شګه حاکم)) يانيګ خګه؟ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگوک به وي؟ خو دا تلوسه او غوتګه لکه د لنأيګ کيسيګ د
اوج په شان په وروستة برخه کيګ خلاصيګإي.
پوهيګإئ ! دا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه

کله چې موږ په پښتو لرغونو ادبیاتو کې د شعري فورمونو په اړه خبرې کوو، نو په دوو ډولو ادبیاتو له بحث سره مخامخېږو: ۱- پښتو ګړني یا شفاهي ادبیات ۲- پښتو لیکني یا تحریري ادبیات.

۱-پښتو ګړني ادبیات: په پښتو ګړنیو ادبیاتو کې ګڼ شمېر شعري فورمونه شته، خو ددې شعرونو د زمان او مکان حد او برید ټاکل اسانه کار نه دی، د اکثرو صاحب او شاعر معلوم نه دی. ددې تر څنګ په خپله د ګړنۍ شاعرۍ شعري فورمونه هم د لیکنۍ شاعرۍ په انډول لږ مشخص (ثابت) او کوټلي دي. یوازې لنډۍ په پښتو ګړني ادب کې مشخص او ثابت شکل لري، نور اکثره یې دیوې یا څو مسرو، اوازونو یا اهنګ په تغیر او تبدیل سره خپل شکل بدلوي، خو دابدلون دومره هم نه دی چې یو شعري فورم یا شکل له بل سره منطبق یا مدغم شي او یو بل سره یې توپیر ونه شي، په پښتو ګړنۍ شاعرۍ کې لنډۍ، کاکړۍ، ناري یا غړونه، لنډکۍ، سروکي، فالونه، د ښادۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندرې، نکلونه، چاربيتې يا بګتۍ او ځينې نور راځي، له لنډۍ پرته نور اکثره شکلونه بيا خپل منځ کې نور نور شکلونه يا لږ تر لږه د بڼې تغير لري. لنډۍ يوازېنی شعري فورم دی، چې د اهنګ، د څپو د شمېر او د خج له پلوه يو ټاکلی شکل او چوکاټ لري، چې که يو هم پوره نه وي، لنډۍ نه جوړېږي. د اهنګ له پلوه د لنډۍ وروستی توری(غږ) بايد حتماً يو غږن اواز (واول) وي، په واولونو کې هم يو مشخص واول (ه=a) چې په پښتو کې د ګردې هې (ه) په نوم نومول شوی او زور(zwar) يې هم بولي. د يادونې وړ ده چې تر زور(a) د مخه اواز هم بايد يو متحرک غږ وي چې د دې دواړو غږونو له يو ځای کېدو څخه يو منظم اهنګ يا ريتم رامنځته کېږي، چې مسرې ته رنګ او خوند ورکوي او د وينا پر وخت د سړي خوله پرېږدکېږي. د لنډيو بل خصوصيت دا دی چې هره څلورمه مسره يې خجنه ده، يانې د هرې مسرې پر څلورمې څپې بايد فشار يا خج راشي، چې اصل اهنګ پوره کړي، البته د پښتو شاعرۍ پر هرشعري فورم، خج درې څپې وروسته واقع کېږي، خو د لنډۍ توپير له نورو شعري فورمونو سره دادی چې په نورو شعرونو کې کېدی شي خج د مسرې پر لومړۍ، دويمې، درېيمې، يا څلورمې مسرې راشي او تر هغې درې څپې وروسته څپه خجنه شي، يانې درې څپې وروسته څلورمه څپه خجنه کېږي، خو په لنډيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د لومړۍ مسرې څلورمه څپه خجنه وي او بیا نور تر پایه همدا قاعده تعقیبوي او دا فورمول پر ټولو لنډیو یو شان د تطبیق وړ دی.

د څپو او د مسرو شمېر له مخې هم لنډۍ واحده قاعده لري، لنډۍ دوه مسرې لري، چې لومړۍ یې نهه څپې او دویمه یې دیارلس څپې ده، د لنډۍ د دواړو مسرو د څپو ټولیز شمېر دوه ویشتو (۲۲) څپو ته رسېږي، له نورو ټولو پښتو شعري فورمونو سره د لنډۍ توپیر دادی چې ددې د مسرو او څپو شمېر مطلق او غوځ دی او تر هغو زیاتېدی او کمېدی نه شي، خو په نورو شعرونوکې دا مطلقیت عام نه دی، څرنګه چې د پښتو ګړنۍ شاعرۍ د اکثرو شعري فورمونو وخت او شاعر معلوم نه دی، چې ایا په لرغونې دورې پورې اړه نیسي او که نه؟ او بل د ټولو ګړنیو شعري فورمونو شننه او څېړنه یوه اوږده بحث ته اړتیا لري، نو دابحث بل وخت ته پرېږدو او اوس راځو د خپل بحث دویمې برخې، د پښتو لیکنۍ شاعرۍ فورمونو او هغه هم د لرغونې دورې شعري شکلونو ته !

د پښتو لیکنۍ شاعرۍ لومړۍ لاسته راغلې بېلګه همغه د امیر کروړ یو شعر دی، چې د محتوا له مخې ویاړنه او د فورم له مخې داسې ډول شعري یا منظوم فورم دی چې نه په بشپړ ډول د پښتو ولسي شاعرۍ له پخو بېلګو یا شعري شکلونو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاربيتو، بدلو، بګتيو، لوبو او کسرونو سره ورته والی ولري او نه هم له عربي ادبياتو او نورو ژبو څخه له راغلو شعري فورمونو لکه غزل، قصيده، مخمس، مسدس او نورو سره ورته وي، د څېړونکو په نظر دا شعر يا نظم زړو اريايي سندرو ته ورته يو شعر دی، د ځينو څېړونکو په نظر دا شعر د زړو اريايي سندرو او پښتو ولسي سندرو تر منځ د اتصال يوه کړۍ ګڼل کېږي.

د امير کروړ شعر اته بنده لري چې په هر بند کې يې درې مسرې دي، د سر بند درېيمه مسره يې بيا پر دوو برخو وېشل کېږي، په حقيقت کې دوه مسرې لري، چې دواړه مقفي دي، او د پورتنيو دوه بيتونو د مسرو قافيه تعقيبوي د بند وروستۍ مسرې دويمه برخه بيا له نورو بندونو سره هم تکرارېږي:

زه يم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نستـــه له ما اتل نستـــه

په پورتنيو اتو بندونو کې د لومړي او شپږم بند د مسرو د څپو شمېر سره برابر(څوارلس څوارلس) څپې دی، او درېيمه مسره چې يوه برخه يې تکرار ده شپږ شپږ سېلابه دي، د نورو شپږو بندونو دمسرو شمېر (پنځه لس پنځه لس) څپې دی او ټول واړه بيتونه يې اووه څپې دي، چې په دې ډول يې په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ کې یو منظم اهنګ تینګ کړی دی، سر بېره پر دې د اول،دویم، دریېم، شپږم او اووم بندونو مسرې د قافیې تر څنګ ردیفونه هم لري او نور بیتونه یې یوازې په قافیو سمبال دي. دا اهنګ له پلوه دا شعر د پښتو له نورو ولسي شعرونو سره چې تر امیر کروړ وروسته لاس ته راغلي، یو شان دی، یانې د پښتو ژبې له ځانګړي اهنګ سره سمون خوري. د تاریخي قدامت له مخې بل لاسته راغلی شعر هغه شعر دی چې ابوهاشم ابن الزید سرواني له خوا پښتو ته ژباړل شوی،او په دریېمې هجري پېړۍ پورې اړه لري، دا شعر اصلاً د ابن خلدون و چې (ابي الينا) مشهور و ، د بغداد او سېدونکی او په دواړو سترګو ړوند و ، دا شعر د فورم له مخې غزل دی، خو محتوا یې اخلاقي مسایل دي، چې د درهم د ستاینې په بڼه خلکو ته وړاندې شوی، که څه هم ځینو څېړونکو دا غزل نه دی ګڼلای او قطعه یې بللې خو کله چې مورږ د شعر عربي متن ته مراجعه کوو ، هلته د غزل د فورم له معمول تعریف سره سمون خوري، پښتو متن ته یې که هم وګورو د غزل فورم څرګندوي. سره له دې چې لومړی بیت یې مقفی دی؛(وینه او درهمونه) په کې د قافیې کلمې دي، خو د قافیې پوهنې له مخې د دواړو قافیو تر منځ یوازې یو مشترک توری(ه=a) دی او تردې دمخه توري حرکت هم تغیر لري، نو(سسته او چسته قافیه یې سره یو ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي)، نو ځکه سړي ته په پيل کې د اهنګ له پلوه پوره پوره منطبق نه برېښي، دا کېدی شي د ژباړې ستونزه هم وي، له نظم نه نظم ته ژباړه څه اسانه خبره نه ده، نه يوازې په مطلع کې، بلکې په نورو بيتونو کې هم د قافيو هماهنګي سل په سلو کې منطبقه نه ده، د ابو هاشم ابن الزيد السرواني له خوا د ابن خلدون دا ژباړل شوی غزل اووه بيتونه لري، چې د سر او پای بيتونه يې دا دي:

ژبـه هـم ښـه ويناکانـدي چـې يـې وينـه
د خاونــد پــه لاس کــې زر او درهمونــه
درهــم ژبــه ده کــه څــوک ژبــور کېــږي
ده وسـله کـه څـوک پـرې کانـدي قتالونـه

د بېټ نيکه مناجات: په پښتو لرغوني شاعرۍ کې يو مطرح شو د بيټ نيکه مناجات دي، چې ټول دوه بنده لري او سربېره پر دې يو بل بيت هم لري، چې د کسر يا تکرار په بڼه ورسره ويل کېږي، د دواړو بندونو د مسرو شمېر يې سره برابر، (شپږ شپږ) مسرې يا درې درې بيتونه دي د او ټول شعر يا نظم د مسرو د څپو شمېر هم سره مساوي دی، (اووه اووه) دی، د محتوا له مخې دا شعر ديني مناجات دي، خود فورم له مخې مثنوي ته ورته ښکاري، ځکه چې هر بيت يې په خپل منځ کې مقفی دی، خو دا چې هر درې بيته وروسته يو بيت د تکرار يا کسر په بڼه لوېږي، له مثنوي څخه خپله بڼه بدلوي، مانا دا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثنوي هغه فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه شان نه دی، نو ځکه ویلای شو چې دا هم د پښتو ولسي شاعرۍ په اهنګ پخوانیو اریایي سندرو ته ورته دی، چې په پښتو ولسي شاعرۍ کې نور داسې شعرونه هم شته، د بیټ نیکه مناجات:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلتــه دي دغــرو لمنې زموږ کېږدۍ په کې پلنې

دا وګړي د بر کړې خدایه
لویه خدایه لویــه خدایه

همداسې بل بند

د شیخ اسمعیل شعرونه: د شیخ اسمعیل دوه شعرونه زموږ لاس ته راغلي دي. د شیخ اسمعیل یو پارکی:

تېښته وکړه له ابلیسه چې ابلیس لعین ښکاره شي

دا ټول پنځه بیتونه لري چې محتوا یې له شیطان څخه د انسان د ژغورنې په اړه ده، د شکل له پلوه غزل ته ورته ده، خو یوازې په دې توپیر چې د سر بیت یې مقفی نه دی. بل نظم یې چې د خرښبون بېلتون ته ځانګړی شوی او بیا خرښبون په نظم د هغه غبرګون ښودلای، دواړه له عربي څخه د راغلیو فورمونو په چوکاټ کې نه راځي او د پښتو شاعرۍ د فورمونو رنګ پرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غالب دی خو دې سره سره سل په سلو کې په کوم ځانګړې چوکاټ کې نه ځايږي.

کـه يون دی يون دی　　　مخکې بيلتون دی
لــه کسي غره څخه　　　ځـي خـرښبون دی....

څلور څلور مسرې د يوه بند په شکل يو ځای شوي دي:
د خرښبون نظم:

بېلتانه ناره مې وسوه پـه کور باندې
نه پوهېږم چې بـه څـه وي پـېښ پـه وړاندې
لــه خپلوانـو بـه بېلېـږم پـه سـرو سـترګو
دواړه سـترګې مـې پـه وينـو دي ژړانـدې

د شـيخ رضـی لـودي او نصـر لـودي نظمونـه: دا دواړه نظمونه چې د يوې ليکلې مشاعرې بڼه لري، د فورم لـه مخې غزل ته ورته دي، خو داسې غزل چې مطلع ونـه لري، يـانې بې مطلع غزل، نور نو د غزل فورم ټول قواعد پرې تطبيقېږي، خو يوازې دومره توپير لري چې د سر لومړۍ مسره يې بې قـافيې ده او د نـورو مسـرو قافيـه د لـومړي بيـت د دويمـې مسـرې قافيـه تعقيبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ رضی لودي د نظم څو بیتونه:

د الحاد په لور دي ترپلل   ګروه دې زموږ وکوراوه
موږ رونړلي په زیارنه   تا په توراوه په تور او

او د هغه په ځواب کې د نصرلودي دا نظم:

د الحاد په تور تورن سوم   زه لرغون خو ملحد نه یم
زما دښنه هسې تور راکړي   که ملحد یم د دښنه یم

په لرغوني ادب کې د قصیدې فورم: پښتو ادب ته د قصیدې فورم له عربي ژبې څخه راغلی دی، چې لومړۍ بېلګه یې د شیخ اسعد سوري لاسته راغلې قصیده ده. د شیخ اسعد سوري قصیدې له پوخوالي داسې بریښي چې پښتوادب کې به تردې دمخه هم زیاتې قصیدې پنځېدلي او په خپله شیخ اسعد سوري به هم ډېرې زیاتې قصیدې لیکلې وي، چې د قصیدو د پخوالي دې معراج ته رسېدلی دی، خو څرنګه چې تر ده دمخه او خپله دده نورې قصیدې عملاً په لاس کې نه شته، نو همدا لاسته راغلې قصیده په پښتوادب کې لرغوني قصیده ګڼلای شو ، قصیده هغه ډول شعري یا نظمي فورم دی، چې د سر بیت یې مقفی وي، ردیف په کې اختیاري دی، قافیه په کې حتمي ده، د نورو بیتونود دویمو مسرو قافیه یې د لومړي مقفی بیت قافیه تعقیبوي، د بیتونو شمېر یې له پنځه لسو څخه تر سوو بیتونو پورې اټکل شوی دی، د قصیدې د معمول

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف له مخې قصیده درې برخې لري، چې د پیل برخې ته یې تشبیب یا تغزل وايي او معمولاً د طبیعت ستاینه په کې کېږي، دویمې برخې ته یې اصلي موضوع وايي چې د ممدوح ستاینه په کې کېږي او دریمه برخه یې دعائیه ده. د شیخ اسعد قصیده چې د محمد سوري (د سوریانو واکمن زنداني کېدو او وفات) ته ځانګړې شوې د محتوا له مخې یوه دردونکې ویرنه ده.

دا قصیده د محمد سوري د مرګ رښه انځورګري کوي او پر سړي باندې ډېر تاثیر ښندي، دا قصیده ټوله ۴۴ بیتونه لري چې د قصیدې له معمول تعریف سره سم ټول اړخونه یې رانغاړلي دي، د سر ، منځ او پای څو بیتونه یې دا دي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بیدیا غوړېده وکا
ریژوي یې پاڼې کاندي تار په تار

د منځ بیتونه:

زموږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبله په دې غشي هزار
پر سوریو باندې ویر پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پای څو بیتونه:

سخ په تا ای محمده د غور لمر وې
په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار
که سوري دې پر ننگ ویر کاندي ویرمن سول
هم به ویاړي ستا په نوم ستا په تبار
په جنت کې دې وه تون زموږ واکمنه
هم پر تا دې وي ډېر لور د غفار

د دې قصیدې هندسي شکل په دې ډول دی:

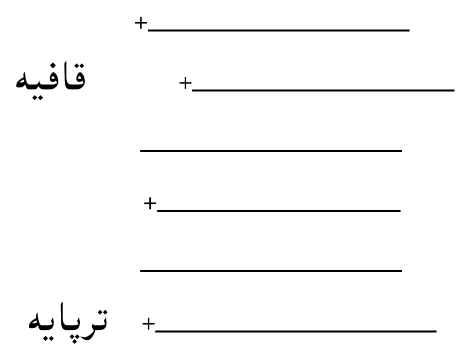

د ښکارندوی غوري قصیده: بله مهمه قصیده زموږ په لرغوني ادب کې د ښکارندوی غوري قصیده ده، چې پر هند یې د سلطان شهاب الدین غوري د فتوحاتو په تعریف کې ویلې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محتوا لـه مخې يـوه ستاينه بلل کېږي. دا قصيده ټولـه (۴۵) بيتونه لري او د قصيدې لـه معمول تعريف سره سم درې برخې تشبيت يـا تغزل اصلي موضـوع او د عائيـه لـري، دا قصيده هم لکه د شيخ اسعد سوري دهغې پـه شان پـه قافيـه پـای مـومي او رديف نه لري. د سر، منځ او پای څو بيتونه يې دا دي:

د پسرلي ښکلو ونکي بيا کړه سينګارونه
بـيا يــې ولــونـل پــه غـرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونــه شـنه، لمنې شنې شوې
طيــلسـان زمـردي واغــوسـته غــرونــه

د منځ بيتونه:

په زابل چې د بري پر نيلي سپور سي
پــه لاهــور يــې د مېــړانې ګوزارونه
د اسلام د دين شهاب دنړۍ لـمـر دی
تورستان يـې کـړه رڼا پــه جهادونــه

د پای بيتونه:

پــه رڼــا اوسه تــه تل د ديــن شــهابــه
نوم دې تل وه پر دريــځ پــه نمـزدکــونــه
ستا پــه زېرمـه دې خاونـده لوی ښتن وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـوږ خـــو ستـــا پـــه نامه یونه ځو چې یونه.

د شیخ اسعد سوري او د ښکارندوی غـوري قصیدې دواړه د انځورګرۍ او د طبیعت د مناظرو د ترسیم او د پېښـو د واقعي ثبت لـه مخې داسې لـوړې قصیدې دي چې تراوسه یې پښتو ادب کې سارې نه شته.

په لرغوني پښتو ادب کې غـزل: سره لـه دې چې غـزل تـه ورتـه ځینـې نظمونـه پـه پښـتو ادب کـې تـر اتمـې هجـري پېـړۍ د مخه هم لیدل کېږي، خو پښتو ادب کې پـه منظم ډول غـزل د اتمې هجري پېړۍ دویمه نیمایي کې، اکبر زمینداروي پیـل کړی دی.

اکبر زمینداوری د دیوان خاوند و چې ځو پـاڼې یې استاد حبیبي ته لاس تـه ورغلـي دي. پـه دې لاسته راغلو پـاڼو کـې دوه غزلونه هم خوندي دي، چې د هنر، هغه وخت او شکلي سکښت له مخې ډېر اوچت غزلونه ګڼل کېږي، چې دلته یې یو ځو بیتونه د بېلګې په توګه را اخلو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خــپل ځــان لــه حــیرانــیه څه ویل کړم
د عشق ویـر بــه تــل پــه خپلــه پټــول کـــړم
مــا مــدام لــکــه بــورا پــر ګلــو کشت کړ
اوس به څم په سر تـور سر فــراق د ګل کـــړم...

او وروستی بیت:

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

دا غزل پنځه بیتونه لري چې (ویل، پټول، ښندل او...) یې د قافیې کلمې دي او (کړم کړم) یې ردیف دی. د بیتونو دمسرو دڅپو شمېر یې دولس دولس څپې دی او د ټولو مسرو د څپو شمېر یې سره مساوي دی، مطلع او مقطع چې د غزل یوه ځانګړتیا ده، دواړه په کې خوندي دي. دمحتوا له مخې هم له غزل سره پوره منطبق دی، ځکه چې موضوع یې تغزلي ده.

په لرغوني ادب کې مثنوي: په پښتو ادب کې د پوره مثنوي او پوره غزل عمر سره تقریباً مساوي دي، دواړه شعري فورمونه د اکبر زمینداوري د دیوان په هغو پاڼو کې لیدل کېږي چې د استاد حبیبي لاس ته ورغلې وې، په دې پاڼو کې د زمینداوري دوه مثنوي هم خوندي دي.

مثنوي هغه شعري فورم دی چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی، ځانګړتیا یې داده چې هر بیت یې ځانته ځانګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافیه لري، یانې دوه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي، ردیف په هر بیت کې اختیاري دی، کېدی شي ځینې بیتونه ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري.

د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې مساوي وي، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې د یوې یا دوو څپو په شمېر توپیر او بدلون موندلای شي.

البته تر اکبر زمینداوري د مخه مثنوي ته ورته شعرونه وو، خو بشپړه مثنوي، ده لیکلې ده.

دلته یې د یوې مثنوي څو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز — نور څه نه لرو تمیز

یو پر بله عاشقان یو — په خپل عشق کې صادقان یو

یو په بل پسې رنځور یو — چې نړدې نه یو مهجور یو

په پورته بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې لري. د مثنوي فورم په دې ډول دی:

a______________

a _______________

b ___________ ردیف اختیاري دی

b____________

c __________

c __________

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اکبر زمیند اوري وروسته د زرغون نورزي ساقي نامه:

ساقي راشه پياله راکړه ـــــ مرور يار مې پخلا کړه

د زرغونې کاکړ د بوستان ژباړه:

اوريدلې مې قصه ده ـــــ چې تر شاتو هم خوږه ده

د دوست محمد کاکړ غربتنامه:

له نيکانو روايت دی ـــــ هسې توګه حکايت دی

ټول د مثنوي په فورم کې دي.

په لرغونې ادب کې رباعي:- تر غزل او مثنوي وروسته بل هغه شعري فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه (رباعي) ده چې دا فورم د (خليل خان نيازي) او (سلطان بهلول لودي) له خوا په خپل منځ کې په ويل شويو شعرونو کې ګورو، رباعي هغه شعري فورم دی چې څلور مسرې لري، لومړی، دويمه او څلورمه مسره يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او دويمه مسره يې له قافيې څخه ازاده وي. رديف په کې اختياري دی او د څپو شمېر يې معمولاً مساوي وي.

خړې وريځې ژاړي له پاسه ـــــ کويله غږ کا بېلتون له لاسه

په هغه لوني ګوهر په خول ستا ـــــ دا مرحبا کا ستا زموږ مواسه

د سلطان بهلول لودي رباعي:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ـــ ګوره اوريځې د داد له پاسه

خول مې د عدل په درو روڼ دی ـــ جهان به زيب مومي زما له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رباعي عام شکل دادی:

a__________

a ________ ردیف اختیاري دی.

____

a__________

په لرغوني ادب کې د نورو شاعرانو شعرونه:

دنورو پاتې شاعرانو شعرونه اکثره د پښتو ولسي شاعرۍ په فورمونو کې راځي او همغه اريايي خصوصيت لري، چې د پښتو له ځانګړي اهنګ سره مطابقت کوي. دا شعرونه د پښتو ولسي شاعرۍ له ثابتو شعري فورمونو سره هم سلو په سلو کې منطبق نه دي او کېدی شي هر يو جلا جلا وڅېړل شي، خو په لرغوني ادب کې له عربي څخه راغلي ډېر مطرح شعري فورمونه، قصيده، غزل، مثنوي او رباعي دي چې هر يوه ته پر خپل ځای اشاره وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد روهي له نظره
د خوشال اخلاقي ایډیال

د خوشال بابا په باب تر اوسه پورې په سلګونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي دي، د خوشال بابا په اړه د مستقلو اثارو شمېر هم لسګونو عنوانو ته رسېږي، د خوشال په باب څېړنې په لومړي ګام کې پر دوو کټګوریو وېشل کېدی شي، لومړی هغه څېړنې چې د بهرنیو پوهانو له خوا ترسره شوي او دویم هغه لیکنې دي چې د کورنیو څېړونکو او پوهانو له خوا تر سره شوي دي، ددې څېړنو او لیکنو یوه برخه دودیزه بڼه لري چې په ټولنه کې د خپل وخت د دودیزو علومو او تعاملاتو په نتیجه کې یې خوشال مطالعه کړی او څېړلی دی، د لیکنو دویمه برخه هغه ده چې خوشال یې د معاصرو علومو، کره کتنې او څېړنو په نتیجه کې له هر ډول سیاسي، ټولنیزو، قومي او اخلاقي تمایلاتو پرته، د نوې پوهې او د تحقیق او تحلیل د نویو میتودونو په رڼا کې څېړلای او تحلیل کړی دی، زموږ د هېواد له دغو معاصرو پوهانو څخه یو هم د هېواد ډېر ځیرمن لیکوال، څېړونکی او کره کتونکی کاندید اکاډمسین سرمحقق محمد صدیق روهي دی، چې په څو مقالو کې یې خوشال بابا په ناپېیلي (بې طرفانه) ډول څېړلای دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد محمد صدیق د ادبپوهنې په لړ کې په خپل مهم اثر (ادبي څېړنې) کې د خوشال په باب څلور بېلابېلې لیکنې: ((د خوشال د ښوونې او روزنې فلسفه، د خوشال خټک سوات نامه د ټولنیزو اصلاحاتو هنداره، ، د خوشال اخلاقي ایډیال او خوشال د اخلاقي ایډیال په حیث او د خوشال په اثارو کې د مضمون او شکل تنوع)) چاپ کړي چې هره یوه د خوشال پېژندنې د مطالعاتو په لړ کې د خپل ځانګړي او جلا ارزښت لرونکې دي، استاد روهي پر نو مورړو لیکنو کې سربېره د خوشال پر کلیاتو (د کابل چاپ) هم یوه ارزښتمنه سریزه لیکلې، دغه راز د هېواد په ځینو علمي مجلو کې یې هم د خوشال په اړه علمي او تحلیلي لیکنې راغلي دي.

((د خوشال اخلاقي ایډیال)) په نامه د استاد روهي یو مستقل اثر هم چاپ شوی دی، چې همدا تېرې څېړنې په خپله لمن کې رانغاړي.

اوس راځو دې ته چې د استاد روهي دا لیکنې ولې د زیات ارزښت وړ دي؟

استاد روهي د هغو پوهانو له جملې څخه دی، چې عصري زده کړې یې کړې وې، د ښوونې او روزنې په برخه کې یې ماسټري درلوده او په ادبپوهنه کې د زیاتې مطالعې خاوند و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کره کتنه او ادبپوهنه کې يې يو ډېر مهم اثر (ادبي څېړنې) ليکلی دی، استاد روهي د زيات علم او حلم خاوند و او همدا دوه عنصره يې په اکثرو ليکنو په تېره بيا په کره کتنه کې زيات ليدل کېږي، روهي صاحب په کره کتنه کې د هېڅ ډول احساساتو تر اغېز لاندې نه دی راغلی او هر څه يې چې شنلي نو هغه يې د دليل او منطق په مټ واضح کړي دي، د خوشال په برخه کې هم استاد روهي د ليکنو چلند همدا ډول دی، استاد روهي سره له دې چې يوه ښه افغان او پښتون و، خو هېڅکله هم د خوشال پېژندنې په برخه کې د پښتونولۍ او افغانيت تر اغېز لاندې نه دی راغلی.

استاد روهي چې کله د خوشال ايډيال مطالعه کوي او پر هغه بحث کوي نو تر ټولو دمخه اخلاقي ايډيال تعريفوي، کله چې د يو شي تعريف مشخص شي، نو بيا د هغه شي پر ماهيت ښه پوهېدلای شو، استاد روهي وايي: ((اخلاقي ايډيال د کرکټرونو د هغو مثبتو اوصافو مجموعې ته ويل کېږي، چې د اخلاقي کمال د موډل بڼه ولري، اخلاقي ايډيال د يوې طبقې اجتماعي، اقتصادي شرايط منعکسوي او په اجتماعي ايډيال سره توافق پيدا کوي.)) استاد روهي د همدې پورتني فورمول او تعريف له مخې د خوشال د اخلاقي ايډيال په باب وايي: ((څرنګه چې خوشال د فيوډاليزم د اجتماعي- اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فورماسیون محصول دی نو دا ډېره طبعي ښکاري، چې د خوشال اخلاقي ایډیال دې په یوه قومي مشر یا اشرافي شخصیت کې متبلور شي.))

د استاد روهي له نظره خپله د خوشال په فکر د هغه اخلاقي ایډیال همهغه دی، چې ده په خپل اثر (دستارنامه) کې ښودلی دی او هغه ته (د دستار سړی) وایي، د استاد روهي په نظر دا ډېر مناسب نوم دی، ځکه چې له یوې خوا په پښتني قبیلو کې دا دود دی کله چې یو نوی قومي مشر یا خان د خلکو له خوا وټاکل شي، د هغه پر سر پګړۍ یا پټکی تړي او د پټکي تړلو وروسته خلک هغه ته مبارکي ورکوي، له بلې خوا، په پښتنو کې پټکی یا دستار د عزت او وقار سمبول دی، استاد روهي زیاتوي: د اخلاقي موډل لپاره خوشال (شل خصلتونه او شل هنرونه ټاکلي دي) که چېرې په یوه شخص کې دغه واړه هنرونه موجود وي، نو هغه ته د اخلاقي کمال یوه نمونه یا اخلاقي ایډیال ویلای شو، استاد روهي زیاتوي: که موږ د اخلاقي ایډیال په برخه کې د خوشال (دستارنامه) د (بلو تارک) او (کویټلیان) له اثارو سره پرتله کړو ډېر ټکي به په کې مشترک پیدا کړو، نو ځکه استاد روهي وایي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال (دستارنامه) د یوه اخلاقي ایډیال په حیث نوې څېره نه ده، استا د روهي وایي: د خوشال موډل د لرغوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان موډل (چې د مرییتوب د دورې ځرګندوی دی) نه، بلکې د رومیانو موډل دی، رومیان په علم او فلسفه کې ژور نه ځي، بلکې علم له عمل سره نږدې کوي.

استاد روهي وايي: ((د خصوص د مقولې له نظره باید وویل شي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال کلتوري خصوصیات منعکسوي، په دې ځای کې ددې ټکي یادونه هم ضروري ده ، چې د خوشال د موډل د پوره څېړنې لپاره باید یوازې پر (دستارنامه) باندې تکیه ونه شي، استاد روهي سره له دې چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال ځرګندوی بولي، خو بیا هم یادونه کوي، چې ددې ایډیال لپاره چې خوشال کوم معیارونه ټاکلي، هغه د پښتني چاپېریال تر کلتور او مذهبي حدودو اوړي، استاد روهي په دې نظر دی، چې د خوشال ایډیال د کرکتر په لحاظ عمومي او خصوصي اوصاف لري؛ عمومي اوصاف یې د ټولنې د ټولو افرادو لپاره لازم دي، لکه (د اولاد تربیت ، علم ، شجاعت ، سخاوت،راستي، خوشخويي، همت، غیرت او نور...) خصوصي اوصاف یې صرف د دستار سړي ته ضروري دي، لکه تادیب د خشم وخصم، د ملک د انتظام په عمومي اوصافو کې یې ځینې هنرونه او خصلتونه تر زیاتې اندازې د (دستار سړي) سره شباهت لري، لکه د ځان معرفت، اسپ تازي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارت، موسيقي، شطرنج، نقاشي، عدل او انصاف، عفو وكرم، مشورت او نور...

استاد روهي د خوشال اخلاقي ايډيال د نړۍ د يو شمېر نورو پوهانو له اخلاقي ايډيال سره پرتله كوي او هغو لارو چارو ته ګوته نيسي، چې يو شخص پرې دې معيار ته رسېدلای شي، استاد روهي هغو دوارو معيارونو او لارو ته اشاره كوي، چې اخلاقي ايډيال پرې جوړېږي، خو پرته له دې چې غوڅ حكم وكړي، قضاوت لوستونكو ته پرېږدي، استاد رورهي وايي: د خوشال د ښوونې او روزنې موډل چې په دستارنامه كې راغلی دی، د لوړې طبقې ايډيال دی، ليكن دی د (اپلاتون) او (ارسطو) په شان دغه ايډيال په كومې خاصې طبقې پورې نه منحصروي، (ارسطو) په صراحت ادعا كوي، چې غلامان فطرتاً غلامان پيدا شوي دي، دوی له مقدماتي زده كړې او سواد څخه زيات څه نه شي زده كولای، خوشال البته پر وراثت باندې تكيه كوي، ليكن دا وراثت طبقاتي نه ګڼي، د خوشال په نظر نه يوازې هنرونه د زده كړې له لارې لاس ته راځي، بلكې دی خصلتونه هم كسبي بولي، دی وايي: ((امير لره بويه چې ځان په شرع اراسته كا ، بيا د ولايت ظاهري، د سياست هنرونه، خويونه، خصلتونه زده كا.)) سره له دې چې پورته بحث كې استاد روهي د كوم نظر پلوي نه كوي، خو د متن له قرينې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا سې ښکاري چې استاد د يوه ټولنپوه، ښوونپوه او کره کتونکي په توګه د خوشال نظر تائيدوي، خوشال د اخلاقي ايډيال يا شخصيت د جوړېدو لپاره ټول شرايط کسبي بللي، چې هر څوک يې تر لاسه کولای شي، خو په دې چاره کې ارث او د شخص خپل زيار او زحمت هم دخيل ګڼي او دا يې هم په ګوته کړې، چې هر څوک دا معيارونه پوره کړي، نو بيا (د دستار سړی) ترې جوړېدی شي او د (دستار سړی) طبعاً هغه مقام دی چې بيا د ټولې ټولنې په لوړې يا اولې طبقې پورې اړه پيدا کوي او دا ځکه چې همدا شخص دی، چې د ټولنې د مشرۍ وړتيا پيدا کوي، نو بايد د ټولنې په راس کې واقع شي.

د ارسطو نظريه چې پر طبقاتي بنسټ ولاړه ده، تر ټولو د مخه د سقراط له علمي نظرياتو سره چې وايي: انسان د تحول په حال کې دی او د اصلاح وړ دی، متضاده ده، د ښوونې او روزنې او سنۍ ميتودولوژي هم دا حکم نه کوي چې د ټيټې طبقې خلک دې د لوړو زده کړو قابليت ونه لري او يا دې ترې لوی شخصيتونه نه شي جوړېدلای، خوشال البته د شخصيت په جوړونه کې ارثيت ځکه دخيل بولي، چې دا د شخصيت جوړونې منشا ده، او سنۍ اروا پوهنه هم دا تائيدوي، چې د انسان د شخصيت وده د نطفې له تشکل څخه راپيلېږي، محيطي او بيا اجتماعي شرايط په کې اساسي نقش لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد روهي د خوشال د اخلاقي ایډیال په لیکنه کې دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د خوشال د ښوونې او روزنې موډل د اخلاقي ایډیال د جوړونې لپاره مناسب دی، استاد روهي د (دستارنامې) د معیارونو له مخې د اخلاقي ایډیال لپاره تر ټولو غوره ، ښه او عملي بېلګه په خپله (خوشال) بولي، چې د دستارنامې اکثره معیارونه (شل هنرونه او شل خصلتونه) یې په وجود کې لیدل کېږي، نو موږ هم د استاد روهي د تحلیل له مخې دې نتیجې ته رسېږو چې د خوشال د اخلاقي ایډیال یوه عملي بېلګه په خپله لوی خان خوشال خان دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((شاهنامهٔ احمد شاه ابدالي))

و یاؤنه ده که حماسه؟

((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) د حافظ ککل محمد مرغزي منظوم داستاني اثر دی، چیګ په هند کیګ ییګ د احمد شاه بابا د فتوحاتو او برياوو په باب ليکلی دی. دا اثر لومړی حګل پر **۱۹۲۵**م کال د یو زر تګوکو په شمیګر د مشتاق احمد مشتاق په تدوین او د مولانا عبدالقادر په ((پیګژند ککلو)) چاپ شوی دی.

د مدون په وینا د دیګ اثر اصلي نوم ((شاهنامه احمدیه)) و، خو دوی ورته حګکه د ((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) نوم غوره کړ چیګ دیګ نوم ورسره أیګر اؤخ لګګاوه.

حافظ ککل محمد مرغزي، د مرغز د کلي او سیګدونکی و او د شاهنامیګ له متن خګخه داسیګ شګکاري چیګ دی د احمد شاه بابا د وخت سړی او په جنګګونو کیګ د هغه له لشګکرو سره ملګګری و، دده په خپله وینا د دیګ شاهنامیګ د ليکلو حکم هم ورته پخپله د بادشاه (احمد شاه بابا) له خوا شوی و، دی وایي:

چیګ فرمان د شهریارو
په زیبا شګکلی ګګفتارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیـگ حـافظ دیـگ شاهنامـه کـه
پــه جــهان دیــگ دا نامــه کــه
شاهنامــه دیــگ کــه رنککگــین
جـــوؤ زیبـــا در ثمـــین
پکیـــگ حـــال دیــگ د جـــهان وي
شگـــه ککنـــجو نه دیـــگ عـــیان وي
شـــه مذکـــور دیـــگ کـــه د جنکـگ
چیـگ پریـگ صـاف شـي دزؤه زنکـگ
د بادشـــاه دیـــگ حـــال بیـــان کـــه
دا چیـــگ ســیر ییـــگ پـــه جهـــان کـــه
د احـمـد شـــــــــــاه دُر دوران
پـــکیگ حـــال مـــیگ کـــؤ بیـــان.

حـافظ مرغـزي دا کتـاب پـر یـو زرشـپاِ او یا یم (۱۰۷۲) هـگ ق کـال بشپؤ کؤی دی. د کتاب په پای کیگ د دیگ خبریگ یادونه کوي او وایي چیگ دا شاهنامه ییگ د پشگتنو لپاره بشپؤه کؤیگ ده:

د پـــشگتنــو د پــاره یــــاره ماخـــواري وکـــؤه بسیـــاره
کـــه شگگه وکؤیگ پریگ نـــظر تـــه بـــه شـیگر سـیگ د کـــــــــــــــشور
چیـگ زرسـل وو او یـا کـالـه ســـن د هجـــر زمـــا لالـــه
شپإ تـه نور کؤه سره ضم چیـــگ تـــاریخ نـــه شـــي تریـــگ کـــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمـا عمر دی پنحگوس   خگـه لــه مــا وشـو افســوس

په پورتنيو خگو بيتونو کيگ ددیگ اثر(شاهنامیگ) د ليکلو وجه او علت خگرکگند شول، خو اوس راحگو ديگته چيگ دا اثر د ادبي اثارو په کومو معنوي او شکلي أولونو يا انواعو کيگ حسابيگاِي؟اکثره شاهناميگ چيگ ليکل شوي په هغوی کيگ تــاريخي کيســيگ، د پاچايــانو اتلــولي، تــوره او ميگؤانــه او جنکگــي پيگشــگيگ بيــان شــوي، نــو حگکــه خــو اکثــره شاهناميگ په حماسو او يا هم په حماسي اثارو کيگ شميگرل کيگاِي اوس چيگ زموإتر بحث لانديگ موضوع د ((احمد شاه ابدالي شاهنامه)) ده، پـه ديگ کيـگ لـه خگو پوشـگتنو سره مخامخيگاِو او يا هم خگو پوشگتنو ته بايد حگواب ورکؤو، تر تگولو د مخه کيگدی شي دا پوشگتنيگ مطرح شي چيگ ايا دا شاهنامه وياؤنه ده که حماسه؟ يو حکايتي داستان دی که حماسي نظم يا شعر؟ د کوم يو معنوي أول خصوصيات په کيگ زيات دي؟ د فـورم لـه مخيـگ پـه کـوم أول نظمونـو کيـگ راحگـي؟ ايـا د حماسيگ د ليکلو لپاره مناسب فورم دی که نه؟ ايا نورو شاعرانو هم د شاهناميگ د ليکنيگ لپاره له ديگ أول فورم خگخه کار اخيستی که نه؟ او که اخيستی ييگ وي وجه ييگ خگه ده؟ خو دديـگ تگولـو پوشـگتنو پـه منحـگ کيـگ دوه پوشـگتنيگ چيگ تر نورو زياتيگ مطرح دي دادي چيگ دا شاهنامه ، وياؤنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده که حماسه؟ ددیګ لپاره چیګ دیګ پوشګتنو ته معقول او مناسب حګوابونه پیدا کؤو ، شګه‌به‌دا وي چیګ د حماسیګ پیګژندنیګ د اصولو او معیارونو په‌رنګا کیګ د ا اثر مطالعه او تحلیل کؤو:

((حماسه په‌ادبي أولونو کیګ أیګر لرغوني أول‌دی په حماسه کیګ تر تاریخي دورانه‌وؤاندیګ زمانیګ وقایع راغلي وي او په حقیقت کیګ د لومؤنیو زمانو کګزارش‌دی حماسه په‌هغه‌دوران کیګ د یوه ملت ارمانونه بیانوي چیګ تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت تګول پکیګ سره ککأیګإي)).

حګینیګ کسان کله کله په‌ادبي خګیګؤنو کیګ د حماسیګ، حماسي‌شعر او ویاؤنیګ (فخرییګ) تر منحګ توپیر نه کوي، په داسیګ حال کیګ چیګ دا دریګ واؤه جلا جلا معنوي أولونه دي، توپیر سره لري((حماسه‌د ادبیاتو په‌موضوعي یا معنوي أولونو کیګ یو أول‌دی، چیګ د یو ملت، قوم، قبیلیګ یا شخص د میګؤانیګ او توریګ کیسیګ او جنککیي کارنامیګ په حکایتي أول بیانوي، هر أول جنککيي او حماسي اشعار حماسه‌نه شي جوؤولای، که‌خګه‌هم حماسه‌له‌حماسي او جنککيي اشعارو خګخه جوؤیګإي، خو هر حماسي‌شعر یا ویاؤنه‌حماسه‌نه‌ده.د حماسیګ یو شرط‌دادی چیګ پیګشګیګ په کیګ په‌داستاني أول‌بیان‌شویګ‌وي)) خو په حماسي‌شعر او یا هم‌ویاؤنه‌کیګ دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط حتمي نه دی. یو رزمي شعر کیګدی شي هیګخګ اتل و نه لري او شاعر خپله خلک د رزم او جنګګ خوا ته راوبولي او په ویاؤنه کیګ هم یو شاعر کولای شي د خپل حګان پر برياوو او یا هم د خپل تګبر پر بریاوو او لاسته راوؤونو وویاؤي، لکه د امیر کروؤ شعر چیګ د خپل حګان د اتلولیو په باب ویاؤ کوي، په حماسي شعر او ویاؤنه کیګ مهمه نه ده چیګ شعر دیګ داستاني او یا حکایتي بنګه ولري. په ویاؤنه یا حماسیګ کیګ دا هم مهمه نه ده، چیګ یو شاعر دیګ لرغونیګ زمانیګ ته لاؤ شي او د هغو پیګشګو بیان دیګ وکؤي، خو حماسه کیګ بیا د لرغونو پیګشګو بیان هم راحګي. د دوکتور سیروس سمیسار په نظر: ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چیګ د قبل التاریخ زمانیګ تاریخ بیانوي.))

((خګنګګه چیګ حماسیګ دأیګرو لرغونو او لومؤیو وختونو خاطریګ دي، نو په دیګ حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغیګ چیګ په یوه زماني مقطع کیګ بیګ خګوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي بیګ دي.))

د ادبپوهانو په نظر د نؤة په حماسو کیګ حګینیګ داسیګ خصوصیات شته چیګ هغه د نؤة په اکثرو حماسو کیګ مشترک دي او حګینیګ داسیګ حګانګګؤتیاویګ هم شته چیګ هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغیګ یویګ ژبیګ په حماسو پوریګ محدودیګ دي پشګتو حماسیګ د نؤة د حماسو د عامو حګانکګؤنو تر خګنکګ حګینیګ داسیګ حګانکګؤتیاویګ هم لري چیګ هغه د نؤة په نورو حماسو کیګ نه تر سترکګو کیګإي، دا حګانکګؤتیاویګ د پشګتنو د عام کلتور تابع دي او له همدیګ کلتوري، قومي، قبیله یي تعاملاتو بیګ ا لهام اخیستی دی.

دا أول خصوصیات بیا د نؤة د نورو ژبو په حماسو کیګ نه تر سترکګو کیګإي او یا هم لإ تر سترکګو کیګإي، اوس راحګو دیګته چیګ د حماسیګ د عامو خصوصیاتو له جملیګ خګخه کوم خصوصیات تر زیاته او کوم خصوصیات تر کمه بریده پر (احمد شاهي شاهنامیګ) د تطبیق وؤدي؟

۱- د حماسیګ په عامو حګانکګؤتیاوو کیګ یوه دا ده چیګ ((د جنکګ، بهادرة، میګؤانیګ، پهلوانة او شهسوارة کیسیګ په کیګ راغلي وي))

د پورتني معیار له مخیګ که موإ (احمد شاهي شاهنامه) ارزوو، نو په دیګ معیار خو پوره حګکه ده چیګ د احمد شاه بابا په شمول د هغه د لشګکرو د بیګلابیګلو لشګکر مشرانو د توریګ، بهادرة او جنګګي اتلولیو کیسیګ په کیګ بیان شوي دي.

مثلاً د شالامار باغ د جنګګ داستان داسیګ بیانوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

شگه حگوانان دیگ شي تیار ازمـــوده د جنکـــگ پـــه کـــار
پـــه دا لـــور د شـــالامـار چیـــگ ازبـــک هـــم د حـــصار
د راوي پـــه دا کگفتـــار د قرغـــز حگوانـــان تیـــار

۲- د حماسیگ یوه بله حگانکگؤنه دا ده چیگ حیوانات په کیگ ستر نقش لري، حتی کله کله دا نقش أیگره اخلاقي بنگه هم لري، په دیگ شاهنامه کیگ هم د آسانو او فیلانو یادونه شویگ او جنکگ کیگ د هغوی رول په ککگوته شوی او خپلیگ لشگکریگ بیگ له بازانو سره تشبه کؤي، خو لکه د نورو حماسو په شان حیوانات په دیگ اثر کیگ هغه رول نه لري لکه په نورو حماسو کیگ چیگ خارق العاده رول لري.

۳- د حماسو یوه حگانکگؤنه دا ده چیگ اتلان په کیگ له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.

په احمد شاهي شاهنامه کیگ سره له دیگ چیگ وحشتناکو حیواناتو سره د انسانانو تن په تن جکگؤیگ کیسیگ نه دي راغلي، خو په جکگؤه کیگ أیگر حگایه د جنکگي وسیلو په توکگه د حیواناتو یادونیگ راغلي، خو د دیگ پر حگای د خپلو لشگکرو د اتلانو أیگر توصیف شوی او د حماسیگ هغه بله خوا بیگ پوره کؤیگ چیگ تر حده زیاته مبالغه په کیگ وي، لکه غلو او اغراق، مثلاً له درانو لشگکرو خگخه د صمد خان یادونه کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيګ د خپل ورور (شفيق) په مرګ ييګ سينه کباب وه، خو بيا ييګ هم پر د شګمن سختيګ حمليګ کوليګ او هغوی ييګ تار و مار کړل او يا هم د نورو جنګګيالیو يادونه

۴- په حماسه کيګ ياد شوي بوتګي، ونيګ او ميګويګ زياتره جادويي او خارق العاده خصوصيات لري.

د حافظ ګګل محمد مرغزي په اثر (احمد شاهي شاهنامه) کيګ سره له ديګ چيګ د حماسيګ ګګنګ شميګر خصوصيات لري، خو د ونو، بوتګو او ميګوو د داسيګ کوميګ خاصيګ خارق العاده پيګشګيګ کيسه يا داستان په کيګ نه دی راغلی چيګ د سؤي پام حګان ته واؤوي.

۵- د حماسو اتلان معمولاً ما فوق الطبيعي انسانان شګودل کيګإي.

په ديګ شاهنامه کيګ انسانان ما فوق الطبيعي انسانان نه دي شګودل شوي، خو د هر جنګګ د داستان اتل طبعاً تر عادي انسانانو لوؤ شګودل شوی دی. خو دا لوؤتيا دومره نه ده چيګ افسانه يي بريد ته ورسيګإي.

۶- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کيګإي.

د مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کيګ د اتلانو کارونه د منطق له معياره دومره لريګ نه دي خو داسيګ هم نه دي چيګ سل په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلو کیگ دیگ له منطق سره برابر شي، د فرعي اتلانو رول هم له عادي منطقه وحگي او هغه مهال چیگ د جنکگ کوم حالات وو او سیاسي تاریخونو ثبت کؤي، تر هغو معیارونو لوؤ دي.

۷- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کیگ له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخیگاِي.

په دیگ منظوم داستان کیگ طبعاً قهرمانان له خپل ضد سره مخامخ شوي، خو په دیگ شاهنامه کیگ مرکزي اتل احمد شابابا دی چیگ فتوحات د هغه په امر تر سره کیگاِي، خو دی په مستقیم أول له خپل کوم ضد اتل سره نه مخامخیگاِي او نه په دیگ داستان کیگ دده د معادل کوم اتل یادونه شویگ ده، البته د احمد شاه بابا د لشگکرو قومندانان له خپلو معادلو قومندانانو سره مخامخیگاِي او هغوی ته ماتیگ ورکوي لکه د احمد شاه بابا د لشگکرو قومندانان حاجي جمال، صمد خان او نور چیگ د هندوستان د لشگکرو له حگینو قومندانانو لکه منو، خسرو، شهنواز او نورو سره مخامخیگاِي او له یو وزیر سره تن په تن جکگؤه کوي، حاجي جمال چیگ د درانو لشگکرو مشر دی په دیگ اثر کیگ راغلي چیگ عسکر بیگ د مستو خوني فیلانو په شان د دشگمن پر لشگکر حملیگ کولیگ، په دیگ جکگؤه کیگ د هندوستان د وزیر پر سر د توپ کگولۀ لککیگاِي او زیگر وزبر کیگاِي، دیگ جنکگ کیگ چیگ د هند کوم لشگکر راغلی و هغه د درانو له خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تگول زیگر وزبر شو. د همدیگ جنکگ په خاطر کله چیگ احمدشاه بابا د سرهند پر لوري د تکگ نیت وکؤ نو د جنکگ تدبیر بییگ ونیو:

چیگ تدبیر وشه د جنکگ
تمام ورک شه د زؤه زنکگ
تمام فوج په جنکگ تیار
سپین بازونه شوه د شگکار
له لاهوره شو روان
په دا لار د هندوستان

۸- د حماسو اتلان اکثره په یوه اوإده او خطرناک سفر وحگي.

احمدشاه بابا (د احمدشاهي شاهنامیگ) د اتل په توکگه د هندوستان پر یوه اوإده سفر وحگي، د هندوستان تر فتحیگ وروسته مشهد ته حگي، د مشهد واکمن بییگ تابعدار کیگإي او بیا نیشاپور ته مخه کوي، هلته له یوه سخت ژمي سره مخامخیگإي، خو دی په خپل تدبیر مخکیگ تر دیگ چیگ د ژمي یخني بییگ لشگکریگ تباه کؤي، له نیشاپور خگخه لشگکر کندهار ته لیگإي او له مرکگه ژغورل کیگإي، دا ژمی دومره سخت و چیگ أیگر کم ژوندي موجودات ورخگخه پاتیگ شول.

۹- د حماسو اتلان أیگریگ کارنامیگ کوي چیگ زیاتره ملي او معنوي ارزشگتونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په احمد شاهي شاهنامه کې هم چې د جنګ کوم داستانونه راغلي هغه اکثره ملي او اسلامي ارزښتونه لري، ملي ارزښت یې په دې کې و چې د هغه وخت د شاو خوا دولتونو او زور واکو خګخه یې خپل هیګواد خوندي کاوه او هغه جنګګونه چې دوی په نورو هیګوادونو کې کول، که هغه یې هلته نه وای کړي، نو دا جنګګونه به یې په خپل هیګواد کې کول، د هغه وخت سیاسي او نظامي خصوصیاتدا وو چې هیګچا هم په خپل خګنګګ کې مستقل او قوي ګګاونأی نه شو زغملای، که احمد شاه بابا خپل هیګواد غښګتلی او یو موتګی کړی نه وای او دغلیمانو نیتونه او قوتونه یې تر هیګواده لرې خنثی کړي نه وای، نو جنګګ به د افغانانو په کور کې بل شوی وای.

احمد شاه بابا د خپل جنګګي تدبیر تر خګنګګ یو سوله دوست، زاهد او صوفي مشر و. د یو مشهور روایت له مخې یو وخت یې د کندهار ښګار د ساتنې لپاره دفاعي دیوال شروع کړ، نو مور یې (زرغونې انا) ورته وویل چې زویه دا خګه کوې؟ هغه ورته وویل چې د ښګار د دفاع لپاره دیګوال جوړوم، هغې ورته وویل د ښګمن چې تر ښګاره راغی نو بیا دفاع مانا نه لري، د ښګمن باید له ښګاره لرې له منځګه یوسې. دې خبرې د احمد شاه بابا په ذهن کې تغیر راووست او په هغو سیمو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطر ته متوجه شو چيگ خطر تريگ راولاؤيگدلای شو. حگينيگ تنكگ نظره متعصبين د احمد شاه بابا پراخو فتوحاتو ته د كينيگ په ستركگه كگوري، واقعيتونه تحريفوي او وايي چيگ ضرورنه و هغه نوريگ سيميگ فتح كؤيگ واى، حگينيگ نوربيا حگان د وطن أيگر "خواخوإي" كگنگي او وايي چيگ احمد شاه بابا بايد كورنيو اصلاحاتو ته أيگره پاملرنه كؤيگ واى نظر فتوحاتو ته! خو هغه تاريخپوهان او تگولنپوهان چيگ د احمد شاه بابا د زمانيگ تگولنيز، سياسي، اقتصادي، پوحگي، مذهبي، كلتوري او نور حالات ورته شگه معلوم دي، هغوى د هغه وخت د سياسي تگولنيزو تعاملاتو په رنگا كيگ د احمد شاه بابا تدبير او عمل ته په أيگره درنه ستركگه كگوري او افرين ورته وايي، د دوى د نظرونو د يووالي نتيجه او نچوؤ دا دى چيگ احمد شاه بابا په خپلو فتوحاتو كيگ دا ستر برياليتوبونه لاسته راوؤل چيگ بييگ په كوردننه بيگلابيگليگ افغاني قبيليگ د ملت او مملكت په لوشگي كيگ سره راتگوليگ كؤيگ اودوى ته بييگ د داخلي اختلافونو د را برسيگره كولو فرصت او مجال ورنه كؤ، بل بييگ شاوخوا غليمان دومره كمزوري كؤل چيگ دده رامنحگتنه كؤى دولت بييگ أيگر موده له كگواشگه خوندي پاتيگ شو. د احمد شاه بابا د فتوحاتو ملي ارزشگت همدا و چيگ زموإ تگولنيگ ته بييگ درلود، ددييگ تر خگنكگ احمد شاه بابا يوصوفي مشربه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر اسلام مین پاچا و ، د شاوخوا تګولو مسلمانانو ورخګخه د مرستیګ هیله وه، په همدیګ خاطر د بخارا مسلمان پاچا ورخګخه د تزاریانو له ظلمه د خلاصون غوشګتنه وکؤه، دهند د مسلمانانو مشر شاه ولي الله ورخګخه له مرهتګیانو خګخه د هند د مسلمانانو دخلاصون هیله وکؤه او احمد شاه بابا دا دواؤه کارونه ترسره کؤل، یانیګ احمد شا بابا د اسلام د بري په خاطر هم زیاته اتلولي وشګوده، د ایران پر لوري لشګکرکشي هم په دیګ نیت وه چیګ د ایران د سیاسي او مذهبي نفوذ مخنیوی وکؤي او که چیګریګ بیګ دا کار نه وای کؤی، نو د دیګ احتمال و چیګ ایرانیان د نادرافشار او ککرکګین د وختونو په شان بیا افغانستان د خپل ظلم تر سیوري لاندیګ راولي. تر احمد شاه بابا د مخه دوران تاریخ لیکونکو ته معلوم دی چیګ خګو مره ظلم پر دیګ خاوره واکمن و، حافظ ککګل محمد مرغزي هم په خپل اثر کیګ تر احمد شاه بابا دمخه د نادر افشار د ظلم کیسه کؤیګ ده او فکر کوم چیګ د همد غه یوه حالت بیان هم کولای شي په دیګ برخه کیګ د معترضینو غرضي پوشګتنو ته یو شګه حګواب شي. مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ وایي:

هلاکو صفت عیان شه
نمودار په دا جهان شه
په شکست بلند شه اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــلاص تریــګ نــه شــو د چــا کــور
ســنــد ییــګ د رســت زیګروزبــر کــه
بــیګ بــالینه یــیګ بــستر کـــه
پـــه هـــر مـــلک پـــه هـــر دیـــار
دده ظلــــــــــم و بسیـــــــــار

خو د نادر افشار تر مرګګ وروسته د احمد شاه بابا په باب وایي:

احـــمد شـــــاه دُر ابـــــدار
پـــــه جلـــــوه شــــه نــــمودار
چیــګ لبــاس ییــګ ســلــطاني و
مرصــــع پـــــه خاقانـــــي و
دا جامـــه شـــوه پـــه ده جـــوؤه
د قســمت پــه حګــای کیــګ یــوؤه

۱۰- د حماسو اتلان تن په تن جنګګونو کیګ له بیګلا بیګلو وسلو خګخه کار اخلي لکه نیګزه، خنجر، توره، غشي، لیندة او نور، د جنکګ په اوزارو کیګ غولونه او فریګب هم شامل دي په احمد شاهي شاهنامه کیګ پر پورته ذکر شویو جنګګي وسایلو سربیګره د جنګګ له عصري وسایلو لکه توپونو خګخه هم کار اخیستل شوی او د سرهند په یوه جګګؤه کیګ دهند یو وزیر د توپ په ګګولة الوزول شوی و، خو جعل، تذویر، فریګب او غولونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیګ په اکثرو حماسو کیګ ییګ یادونه راغلیګ ده ، دیګ کیګ هم له دیګ اوزارو خګخه کار اخیستل شوی دی.

په احمد شاهي شاهنامه کیګ یو داستان داسي ګ راغلی دی:
کله چیګ احمد شاه بابا ظل سبحاني د لاهور خواته متوجه کیګإي او د هغه حګای د نیولو نیت کوي، نو هلته یو شخص د شاهنواز په نامه چیګ أیګریګ لشګکریګ او جنګګي وسایل لري، احمد شاه بابا ته د مرستیګ وعده ورکوي، خو د احمد شاه بابا لشګکر، بابا ته وویل کـه شهنواز درغلي وکؤي، نو مـوإبـه بیـا خګـه وکـؤو؟
احمد شاه بابا خپلو لشګکرو ته په حګواب کیګ وویل:

کـــــه خـــــلاف کـــــه شـــــهنواز
دی بـــــه شـــــي پـــــه غـــــم کګـــــداز
چـــــیګ اقـــــبال لـــــرم بلـــــند
و هـــــر چـــــا وتـــــه خګـــــګر کګند

وروسته شهنواز سره داسیګ فکر پیدا شو ، چیګ د احمد شاه بابا لشګکر کم او بیګ تجربه دی، خزانیګ او وسلیګ نه لري، نو راحګه د جنګګ تیاری ورته ونیسه، کګوندیګ که فتح دیګ نصیب شي، نو هماغه و چیګ د جنګګ تیاری ییګ ونیو.

د شـاهـــنواز کګـــوره بـــد قـــول
پـــــه دا قـــــول وکـــــؤه بـــــول
ده ویـــګ اسبـــاب لـــرم د جـــنګګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو نواب شهنواز خان هغه راز چیګ تر دیګ وخته ییګ په پرده کیګ ساتلی و، هغه راز خګر ګګند کؤ او جنکګ ته ییګ تیاری ونیو، دا جکګؤه د (شالامار) په نامه یادیګإي، په دیګ جکګؤه کیګ شهنواز ماتیګ خوري، لشګکر ییګ تار و مار کیګإي او داحمد شاه بابا لشګکریګ بریالة کیګإي.

په جکګؤه کیګ د فریګب او درغلة بله بیګلکګه دا ده کله چیګ احمد شاه بابا له هند خګخه کندهار ته متوجه کیګإي، د (منو) په نوم یو شخص او د هغه (وزیر) زوی چیګ پخوا ییګ جنکګ کیګ ماتیګ خوؤلیګ وه، د هند د یو واکمن (خسرو) له خوا ورته ویل کیګإي، چیګ تا به د لاهور حاکم کؤو، (منو) په أیګره خوشالة لاهور ته راغی او غوشګتل ییګ کابل او کندهار ته هم لاؤ شي. خو دیګ وخت کیګ احمد شاه بابا له هندوستانه د کابل پر لوري خطر ته متوجه کیګإي، نو له کندهاره د هندوستان پر لوري حرکت کوي، کله چیګ پنجاب ته داخلیګإي، نو پر د شګمنانو ماتم راحګي، د (منو) لشګکر ماتیګإي، سره له دیګ چیګ (اووه زره) سکان ییګ ملاتؤ ته راغلي وو، خو بیا ییګ هم ماتیګ وخوؤه.

(منو) چیګ کله د جنکګ حالات ولیدل چیګ تګول پنجاب تباه کیګإي، نو سولیګ ته لیګوال شو، نو احمد شاه بابا ته ییګ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایلچي(استازي) پهلاس پیغام راولیگاٟه، احمدشاه بابا دا سوله قبوله کړه، (منو) ییگ وباشگهاو دیگ سره (منو) زیات خوشاله شو.(منو) د هندوستان د والي په توکګه پاتیگ شو، خو (منو) ته ییگ دا وویل که له تابعدارة خګخه دیگ سرغړونه وکړه، نو بیا به تګول پنجاب تباه شي.

تر دیگ وروسته احمدشاه بابا د مشهد پهفکرکیگ شو ، کله چیگ د (مشهد) پرلوري رهي شو، نو دهغه حګای واکمن (شاه رخ خان) أیګر وارخطا شو او احمدشاه بابا ته ییگ یو استازی ورولیګاٟه او وییگ ویل که موا معاف کړي. تر دیگ وروسته دا احمد شاه بابا لشګکرو (نیشاپور) ته مخه وکړه خو دیگ وخت کیگ یو سخت ژمی راغی، احمدشاه بابا په دیگ خاطر چیگ په ژمي کیگ ییگ لشګکر تلف نه شي، بیګرته د کندهار پر لوري وخوحګیګد. دا ژمی أیګر سخت و ان تر دیگ چیگ اکثره ژوندي موجودات ییگ تباه کړل، دیگ کیگ د هند والي(منو) دا سیگ فکر وکړ چیگ د احمد شاه بابا لشګکر په نیشاپور کیگ تر واورو لاندیگ شو ، نو خګه ضرورت دی چیگ باج او خراج ورکوم، شګهدا ده چیگ مخالفت ییگ وکړم، (منو) خپل لشګکر ته هم أیګر فریاد وکړ، هغو تګولو ورته أیګریگ لافیگ ووهلیگ چیگ موا ستا ملاتړ کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه بابا له خوا (خانجان) ته امر وشو چیگ دیگ جنکگ ته لاؤ شي. د دیگ جنکگ له امله پر لاهور سخته قحطي راغله او خلک أیگر په تنکگ شول، بالاخره د (منو) لشگکرو ماتیگ وخوؤله او (منو) وتشگتیگد، خو بیا ییگ خپله پؤه ومنله او دربار ته په ننواتو راغی، نو شهریار (احمد شاه بابا) هغه وباشگه

د بادشـــاه شـــه دا فرمـــان
چیـــگ ســـردار بـــه شـــي روان
د مـــنو تقصـــیر معـــاف شـــه
کـــه بـــلند تـــر کـــوه قـــاف شـــه
چـــیگ اخـــلاص و د ســـردار
منـــو راغـــی پـــه دربـــار
پـــه خـــلعت د شـــاه ممتاز شـــه
پـــه جـــهان کیـــگ سرفراز شـــه

کله چیگ بیا لاهور د احمد شاه بابا د لشگکرو په لاس فتح شو نو هلته بیگرته ژوند له سره پیل شو او شگیگرازي رامنحگته شوه.

چـــیگ فـــارغ شـــو شهریـــار
پـــه رونـــق شـــو تمـــام کـــار
پـــه تـــنظیم راغـــی لاهـــور
کگلـــستان شـــه پـــه هـــر لـــور

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز په دیګ شاهنامه کیګ دجمناترخګنکګ جګګؤه، دشاهجهان- اباد تاراج کیګدل، شاهدریګ ته تکګ، د پاني پت د جنکګ داستان او د نورو جنکګونو بیانونه هم راغلي دي.

له نواب ناصرخان سره د جنکګ داستان هم راغلی دی، سره له دیګ چیګ هغه سره اته زره قزلباش هم ملکګري وو، خو بیا هم افغاني لشګکرو ماتیګ ورکؤه.

۱۱- په حماسیګ او حماسي شاعرة کیګ معمولاً د کلام لفظي شګکلا ته أیګره پاملرنه نه کیګإي او د مانا پر انتقال أیګر زور راوؤل کیګإي، خو کله کله کلام حګینیګ داسیګ برخیګ هم لري چیګ هنري خوا ییګ هم د پام وؤ وي.

پر احمد شاهي شاهنامه هم همدا معیار تطبقیګإي، ددیګ اثر اکثره بیتونه له ژبني پلوه هنري یا لفظي شګکلا نه لري، حګینو حګایونو کیګ وزني ستونزیګ او تیګروتنیګ هم لري، اکثره بیتونه ییګ سپوره او وچ دي، خو حګینیګ بیتونه داسیګ هم دي چیګ هنري جوهر لري او لفظي شګکلا په کیګ شګکاري لکه دا لاندیګ بیتونه:

چیګ وچا ته مخ که غم
وچوي د زؤکګي نم
خګه دی غم کګوره بلا
نه پریګإدي د هوش کلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیــــګ روان شـــــه ستاســــیګ رور
د فـــــنا پـــــه بادشـــــه ســـــور
و دانـــــا تـــــه دنـــــیا خـــــس ده
پـــه خګـــو ورحګیـــګ د هـــر کـــس ده
نـــــه مظبـــــوط لـــــري بنیـــــاد
چـــــیګ بنایـــــیګ ده پـــــه بـــــاد...

پـه احمـد شـاهي شـاهنامه کیـګ حـافظ ککـل محمـد مرغـزي د جنکګ د هر داستان په پیل کیګ بیګلا بیګل مسایل مطرح کؤي، اکثره دیني مسایل، بیا ییګ یوه جنکګي پیګشـګه، پـه پـای کیـګ ییګ خپل لقب یا تخلص (حافظ) یاد کؤی ، د حګان او خپـل شعر ستاینه ییـګ کؤیـګ ده، دا یادونه بیا بیا تکرار شویګ ده. خګو بیتونو ته ییګ د بیګلګګیګ په توګګه و ککګوري:

زمـــا شـــعر تـــه کـــه خګـــوک کګـــوري
د بـــــاران پـــــه دود بـــــه اوري
ســـوؤ مـــزاج بـــه ییـــګ کانـــدي اور
پریـــــګ بـــــه راشـــــي د عشـــــق زور
پـــه مـــزاج بـــه ییـــګ راســـي جـــوش
نـــه ییـــــګ عقـــــل وي نـــه هـــــوش

همدا سیګ أیګر حګایه د خپل شعر ستاینه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فورم له پلوه دا منظوم داستان يوه مثنوي ده، چيګ معمولاً د اوإدو حماسو، تاريخي کيسو او يا هم پيګشګو د بيان لپاره کارول کيګاٍي، فردوسي هم د خپليګ شاهناميګ لپاره له همديګ فورم خګخه کار اخيستی دی.

حافظ کګل محمد مرغزی هم د احمد شاهي شاهناميګ د ليکنيګ لپاره مثنوي فورم حګکه غوره کړی چيګ همدا فورم د اوإدو پيګشګو د بيان صلاحيت لري له حګينو برخو او حګايونو پرته نوره دا مثنوي په (۷) خګپو کيګ ويل شويګ ده. لفظي شګکلا په کيګ دومره نه شته، د کلام موضوع ته ييګ د کلام شګکلا په انأول زيات ارزشګت ورکړی دی، چيګ دا خصوصيات په نورو حماسو کيګ هم شته پر ديګ حماسه نوريګ خبريګ هم کيګدی شي خو بيا هم که په مجموعي أول خګوک احمد شاهي شاهنامه ارزوي په ديګ اثر کيګ د حماسيګ خصوصيات تر بل هر معنوي أول زيات ليدل کيګاٍي، البته د يويګ شګيګ حماسيګ تګول خصوصيات پر يويګ حماسيګ هم سل په سلو کيګ نه شي تطبيقيګدلای، عام نظر او حکم دادی چيګ هر هغه اثر چيګ د حماسيګ زيات خصوصيات پوره کړي، نو د حماسو په ألـه کيګ شميګرل کيګاٍي احمد شاهي شاهنامه هم د نورو معنوي أولونو؛ وياؤنيګ او ويرنيګ په انأول د حماسيګ زيات او غالب خصوصيات لري، نو حګکه ييګ حماسه کګنګلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لغمان کې د شولو کر

دا ليکنه چې په انګازه مجله کې چاپ شوې ده، د معلوماتي انشاء يوه بېلګه ده، هغه ځوان ليکوال چې غواړي معلوماتي او تشريحي ليکنې وکړي دا او دېته ورته ليکنې ورسره مرسته کولای شي. دا ليکنه هنري او ادبي ارزښت نه لري خو د يوې ټاکلې موضوع د سپړنې لارې چارې په ګوته کوي. ځوانو ليکوالو ته د معلوماتي ليکنو د برابرولو په برخه کې يوه بېلګه ګڼل کېدی شي.

د افغانستان په مهمو کرنيزو محصولاتو کې يو هم (شولې) دي چې وريجې ورڅخه لاسته راځي. شولې اکثره په هغو ګرمو سيمو کې کرل کېږي، چې پربېمانه اوبه لري، د شولو کرنه او له هغوی څخه بيا د وريجو لاسته راوړنه يوه اوږده پروسه ده، چې بزګر تر بل هر کرنيز محصول ډېر زيات زيار او زحمت ته اړ باسي. زه دلته غواړم د هېواد له هغو ولايتونو او سيمو څخه چې شولې په کې کرل کېږي او بيا پر وريجو بدلېږي، يوازې په لغمان ولايت کې دا بهير په ترتيب سره تشريح کړم. په دې ليکنه کې به د شولو د کښت پر څرنګوالي سربېره د شولو او وريجو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډولونو او همدارنګه د وریجو د پخولو پر خو ډولونو هم رڼا واچوم:

۱- د شولو بزغلی: د شولو درشې پر مهال یو معین مقدار شولې (دځمکې د ضرورت په اندول) بېلبېږي او په ځانګړي جوال یا بوجیو کې ساتل کېږي. تر شپږ میاشتني ځنډ وروسته د لمریز کال د ثور میاشتې په لومړیو کې په داسې یوه ځمکه کې چې همدا مهال ورته کولبه شوې، دواله شوې، منډاوو شوې وې او اوبه په کې ډنډ وي، د غنمو د کښت په شان شیندل کېږي، خو په دې تفاوت چې د شولو بزغلي زیات ګڼ شیندل کېږي ان تر دې حده چې نږدې ټوله ځمکه په شولو پوښل کېږي.

۲- د بزغلي د رسېدو وخت: د بزغلي کښت چې د ثور میاشتې په لومړیو لسو ورځو کې ترسره کېږي په عمومي ډول د څلویښت ورځو په شاوخوا کې موده نیسي او معمولاً د جوزا تر شلمې او یا لږ څه وروسته نېټې پورې رسېږي، په دې کې یو یا دوه ځلي کیمیاوي کود هم ورکوي. د شولو بزغلي وده دا مهال نږدې پینځه ویشت د ېرش سانتي متره وي.

۳- د شولو د کښت مهال: د جوزا د میاشتې په بهیر کې د شولو د کښت لپاره ټوله ځمکه تیاره شوې وي. مانا دا چې ځمکه لومړی کولبه او بیا دواله شوې وي. په لغمان کې ځمکه لا تر دې وروستیو وختونو پورې اکثره د غویو په واسطه کولبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدله. يوازې په وروستيو دوه درې کلونو کې د غويو د کولبې ترڅنګ د ماشين يا تراکتور په واسطه کولبه هم دود شوې ده، کله چې ځمکې تر کولبې وروسته د جوزا تود لمر وخوري نو په اصطلاح ټولې ناروغۍ يې له منځه لاړې، د جوزا په وروستۍ لسيزه معمولاً د جوزا تر شلمې نېټې وروسته نهالونه پيلېږي.

۴- د شولو نهالونه: د جوزا په وروستيو کې اکثره ځمکې نهال ته تيارې وي، د نهال د تياري وروستۍ مرحله پر ځمکې د اوبو سورول او تر هغې وروسته، منډاوو دی، منډاوو داسې يوه وسيله ده چې زياتره د توت له لرګي څخه د نږدې يو متر په عرض او د دوه مترو په اوږدوالي او د نږدې لسو سانتي مترو په پنډوالي جوړېږي، په لاندينۍ برخه کې د لوټو د ماتولو لپاره د اوو يا لسو غاښونو په اندازه غاښونه هم لري، د غويو تر شا تړل کېږي او ډنډ شوی پټی پرې اوارېږي، له منډاوو سره نږدې هم مهال د پټي پولې هم جوړېږي، نوې ختې پرې اچول کېږي چې دې ته (تپياري) وايي، تپياري له پټي سره دا مرسته کوي چې اوبه پکې په دايمي ډول ايسارې کړي، پر کومه ورځ چې پټی منډاوو شو پر همغه مازيګر د بزغلي له پټي څخه بزغلی ايستل کېږي او د لاسي ګېډيو په شان ګېډۍ ګېډۍ تړل کېږي، که چېرې پټی نږدې وي، نو د بزغلي ګېډۍ په لاسونو او که چېرې لرې وي نو په کجاوه کې وړل کېږي او هلته پر همغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مازيګر په ټاکلي اندازه، په پټي کې وېشل کېږي. د نهال لپاره معمولاً اشرګر، چې په کليوالي اصطلاح ورته (انشرګر) يا انشروالا وايي موجود وي، نهال کې اشر يو حتمي کار ګڼل کېږي، چې د کلي اکثره ځوانان، تنکي ځوانان او سپين ږيري په کې ګډون کوي. د سهار تر لمانځه وروسته نهال شروع کېږي او ضروري يې تر غرمې خلاصوي، نهال ټول په لاس کېږي او په ډېر سرعت سره ترسره کېږي، نهالګر په منظم ډول يو د بل ترڅنګ ولاړ وي او تر يوه متر زياته اندازه ساحه رانغاړي، نهال په ډېر شوق او ذوق پرمخ ځي او د بزغلي هغه ګېډۍ چې مخکې تر مخکې تقسيم شوې وي، پرله پسې خلاصېږي، که کوم پټي کې د بزغلي کمی احساس شي، نو د بزغلي مسول کس چې هغه په نهال کې برخه نه اخلي او پټي ته بزغلي رسوي، د هغه کمی پوره کوي. د سهار د چای تر مهال پورې چې هوا خورا ملايمه وي نهال ښه په درز کې روان وي، سهار اته، اته نيمې بجې په پټي کې د کومې ونې يا انځر تر سيوري لاندې سباناري کې چای او شړومبی حتمي وي او ددې ترڅنګ تازه انځر، مستې، پنېر، د پنېر اوبه او ځينې نور ملحقات هم ورسره مله وي. د تناره پرېمانه ګرمه ډوډۍ پر دسترخوان خوره وي او نهالګر چې خورا اشتاه نيولي وي، په دومره خوند ډوډۍ خوري چې سړی ورته حيرانېږي، تر سباناري وروسته نهال بيا پيلېږي او تر غرمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوام کوي، دا مهال نهالګر په خپل منځ کې په لوړ او از یوه نیمه سندره هم وايي، اکثره یو نیم سروکی وايي او یوه یوه لنډۍ یې په منځ کې تاووي. کله کله د دوو کسانو ترمنځ لنډۍ تبادله کېږي او په دې ډول د نهال ګرمي او سختي په خوند سره پایته رسېږي. د غرمې ډوډۍ چې معمولاً یو یا دوه وطني چرګان په کې وي، له نورو ملحقاتو سره ښه مکلفه او خوندوره وي، مستې، شړومبې او ترکاري هم پکې وي، تر غرمې پوره اکثره نهال خلاصېږي، که چېرې یو نیم پټی پاتې وي هغه بیا خپله د نهال خاوند یا بزګر ترسره کوي، اشرګر معمولاً تر غرمې وروسته رخصتېږي. پخوا یو بل دود هم و او هغه دا چې د ځمکې د خاوند له کورنۍ ښځه یا خپله د کورنۍ مشر او یا د هغه زوی به یې د نهال په پای کې د بزغلي په پټي کې ټولو اشرګرو په زور رانیوه او په ختو یې لړه، دا کار یې د خوند او د نهال د ((حسن اختتام)) او یا په اصطلاح د تېر کال لپاره کاوه، خو په وروستیو وختونو کې دا دود له منځه تللی او یا هم ډېر کمزوری شوی، هغه څوک چې په ختو لړل کېده، هغه په دې کار چندان نه خفه کېده او دا یې دود ګاڼه.

۵- د شولو د رسېدو مهال: کله چې د جوزا په وروستیو او د سرطان په لومړیو کې نهالونه ختم شي، نو بیا له هماغه پیله د شولو پټي له اوبو ډنډ شي، نو اکثره وخت دا پټي له اوبو ډنډ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، د میزان په اواخرو کې شولې په صافېدو شي او په دې بهیر کې یو یا دوه ځله کیمیاوي کود ورتهورکوي؟ په هغو سیمو کې چې پټي شالیزار او د اوبو څه کمی وي، د اوبو پر سر څه ستونزې راولاړېږي، خو په لغمان کې چې د الینګار بهانده او د الیشنګ نیم بهانده سیندونه لري، د اوبو ستونزه د ځینو نورو ولایتونو په انډول کمه ده، په لغمان کې بیا د الیشنګ په انډول په الینګار کې د اوبو ستونزه کمه ده.

د شولو د رسېدو ټوله موده نږدې څلور میاشتې ده، کله چې د عقرب میاشت رابره شي او د عوامو په اصطلاح د عقرب ستوری شولې ووهي، نو شولې په پخېدو شي. د عقرب څو ورځې لاوتې نه وي چې لوونه ګډ شي، په څو ورځو کې ټول لوونه ترسره شي او ټوله سارا (کرونده) سپېره مېره شي.

۲- د وریجو د ایستلو پړاو: د وریجو د رایستلو بهیر څو ستونزمن پړاوونه لري، چې دلته یې په لنډیز سره یادونه کوو:

الف- د شولو د لمدولو پړاو: کله چې د شولو غوبل خلاص شي او راشه تیاره شي، شولې راساً هغې لویې ډنډې ته وړل کېږي چې لا تر دې دمخه کنېل شوې وي او داسې بنه لري چې روانې اوبه پکې داخل او خارج شي، دا شولې اکثره خپله بزګران او یا هم نور هغه اشخاص چې (پایکوټان) ګڼل کېږي، په اجاره اخلي. په لغمان کې معمولاً یو خروار شولې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلوېښتو تر څلور څلوېښتو منو وریجو پورې اخلي او د شولو خاوند ته په پای کې همدا مقدار وریجې ورسپاري.
شولې په عادي ډول له (۱۵-۳۰) ورځو په ډنډ کې پاتې کېږي. که هوا یخه وي شولې نږدې د ېرش ورځې او که هوا ښه یا نرمه وي، نو د پنځه لسو ورځو په شاوخوا کې پاتې کېږي.

ب- د شولو پخولو پړاو: کله چې د شولو لمدولو معین پړاو ترسره شو، نو بیا د شولو پخولو مرحله پیلېږي، شولې په بټۍ کې پخېږي، پخوا به یې په یو ډول ځانګړو مټونو کې پخولې چې هغه خورا سخت کار وو، په هر مټ کې ایله اووه اته منه شولې ځایېدلې. ترمټونو لاندې به یې اور بلوه او تر معین حرارت وروسته به شولې پخېدلې، خو وروسته به یې یو ډول سرخلاصې دیګې کې راوتل چې هغو ته یو ځانګړی ځای ژوروي، دیګی پرې له پاسه ږدي، لاندې ورڅخه اوربلوي او د سون د هغو موادو په واسطه اور بلېږي چې (سیکه) یې ګڼي او په حقیقت کې د وریجو هغه پوټکي دي چې تېر کال له وریجو څخه لاسته راغلي او په همدې نیت یو کال ساتل شوي دي، د بټۍ کار هم د نهال په شان په اشر ترسره کېږي او معمولاً د شپې له خوا وي، که هوا ډېره یخه هم وي کوم تاثیر ځکه نه لري، چې د بټۍ کار ټول له اور سره وي او داسې وي لکه سړی چې په ژمي کې دننه په نانوایي کې ناست وي. په یوه ساعت کې نږدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه لس منه شولې پخېدی شي او که اشرګر تکړه وي، تر دې زیاتې هم پخولای شي، مانا دا چې په پنځو ساعتونو کې نږدې یو خرورا شولې پخېدی شي.

ج- د شولو د وچولو پړاو: کله چې شولې په بټۍ کې پخې شي تر هغې وروسته یې پر داسې یوه اواره ځمکه اواروي، چې لمر ولري. په لغمان کې عموماً بامونه د شولو د وچولو لپاره کارول کېږي، ځکه چې له کورنیو چرګانو او خطرونو څخه هم خوندي وي. د ورځې دوه یا درې ځله په شولو کې په دې نیت پښه وهل کېږي چې شولې یوه خوا او بله خوا واړوي او لمر ته مخامخ شي. که هوا لمرینه وي نو په پنځه شپږ ورځو کې شولې وچېږي او که اسمان وریځ وي تر دې زیات وخت غواړي.

د- د پایکو یا ماشین پړاو: کله چې شولې وچې شي، نو بیا یې پایکو ته وروړي، پایکو کې مخکې تر مخکې نوبت نیول کېږي، پایکو کې په یوه شپه کې تر یوه خروار زیاتې وریجې ایستل کېدی شي. پایکو داسې یو سیستم دی چې د لرګي د یو غټ تیر پواسطه چې (لټ) یې بولي او د لرګي لویې پرې پکې نصب وي، دا پرې د اوبو د انرژۍ یا فشار پواسطه چې له یوې جګې ناوې څخه راشېوه کېږي، تاوېږي، د لټ په تاوېدو سره د پایکو دوه ستنې چې پایې یا څپېړې یې بولي له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمکې څخه د دوه مترو په لوړوالي جګېږي او بېرته هر يوه په خپل معين ځای کې چې د يوه متر په اندازه ژور وي او (بغری) يې بولي لګېږي، په همدې بغريو کې د درې يا څلور منو په اندازه وچې شولې پرتې وي او د ځپېږو په ګوزار له دې شولو پوټکي بېلېږي او وريجې راڅرګندېږي. بيا دا وريجې د چج پواسطه پاکېږي، ميده او ناپاکې وريجې يوه خوا او پاکې يې بله خوا اچوي، د پايکو د خاوند له خوا پر يوه خروار وريجو يونيم من مزد دی، د يادونې وړ ده چې اوس په ټول لغمان کې ايله که څو د ګوتو په شمار پايکوګانې پاتې وي. په وروستيو کې د اکثرو پايکوګانو ځای نويو عصري ماشينونو نيولای چې د وريجو د را ايستلو کار يې ډېر اسانه کړی دی، خو ماشين بيا د پايکو په انډول زيات مزد اخلي، يانې په يوه خرورا وريجو څلور منه وريجې مزد اخلي. د لغمان خلک وايي چې د پايکو د وريجو په انډول د ماشين وريجې بې خونده دي، ځکه چې ماشين د وريجو غوړ زيښني او له منځه يې وړي، خو د ماشين ښه والی بيا دا دی چې وريجې يې صفا او ميده په کې کمې وي.

په لغمان کې د شولو ډولونه: په لغمان کې د شولو بېلابېل ډولونه کرل کېږي، چې غټې او مهينې دواړه پکې شاملې دي، په غټو شولو کې بنګلدېشی، جاپانی، پرګانې او پرملی شاملې دي او په مهينو کې سيله، بېسودی، باړه يا تورشغه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشدۍ شاملې دي، له پرګانو پرته چې اوس معمولې نه دي، د نورو ټولو شولو کرل یو شان دي، یوازې پرګانې د بزغلي په شان کرل کېږي او نهال نه لري.

د یادونې وړ ده چې غنمې شولې د مهینو هغو په انډول دوه برابره زیاتې خېږي. یو جریب ځمکه له یو نیم خروار څخه تر دوه نیم خروار پورې غنمې شولې کولای شي او مهینې بیا ددې مقدار نیمایي خېږي. د مهینو وریجو قیمت او خوند بیا د غنمو هغو په انډول دوه برابره دی، غنمې او مهینې شولې چې په کوم نامه یادېږي وریجې یې هم په هماغه نامه یادېږي.

۸- په لغمان کې د وریجو پخولو ډولونه: په لغمان کې لکه څنګه چې څو ډوله وریجې دي، دغسې په څو ډوله پخېږي هم، چې په هر ډول کې بیا څو نور ډولونه هم لري، چې د وریجو پخولو بېلابېلې کورنۍ دي، دلته یې څو غټو کورنیو ته اشاره کوو:

الف- داوګرې کورنۍ: په لغمان کې د وریجو د پخولو عام ډول همدا اوګره ده، چې سپینه اوګره ګڼل کېږي. په جوش کړو اوبو کې پخېږي او اکثره غنمې وریجې په کې کارېږي. دا په ټول لغمان کې عامه ده او په اصطلاح د لغمانیانو ملي غذا ګڼل کېږي، په پخوانیو وختونو کې به سهار پخېدله خو اوس تر ډېرې زیاتې کچې یوازې غرمه یې پخېږي او ډېره کمه د شپې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا هم پخېږي. سپینه اوګره یوه بله ضمیمه هم لري چې هغه یې په اصطلاح کتغ ګڼل کېږي، هر کتغ چې ورسره مل وي د همغه په نامه یادېږي، لکه پیتي او اوګره، مستې او اوګره، شرومبې او اوګره چې (نرۍ) هم ورته وایي، شیدې او اوګره، کورت او اوګره او داسې نور.

ب- د ناکې کورنۍ: د اوګرې په کورنۍ کې مو یادونه وکړه چې اوګره ځانته او کتغ یې ځانته وي، بیا د دواړو په نومونو یادېږي، خو اوګره ځانته او کتغ یې ځانته تیارېږي، یو له بله جلا وي او ګډ نه وي، خو د ناکې کورنۍ بیا په ترکیب کې تقریباً همداسې ده خو فرق یې دادی چې دلته اوګره او کتغ دواړه سره یوځای پخېږي. مانا دا چې اوګره یا وریجې په کتغ کې پخېږي، بل فرق یې دادی چې پر غټو وریجو سربېره مهینې وریجې هم په کې کارېږي. د ناکو په کورنۍ کې سبوناکه، شرومبي ناکه، پیاوه ناکه او سرنجي ناکه مشهورې دي، سرنجي ناکه هغه ډول وریجې یا اوګره ده چې کله له کوچو څخه غوړي وباسي، له هغو څخه شرومبي ته ورته مایع پاتې کېږي، په همدغه مایع کې چې وریجې پخې کړي، یو ډول تریو خوند لري، همدغې ته سرنجي ناکه وایي، سبوناکه په وچو سبو کې پخېږي، شرومبي ناکه په شرومبو کې او پیاوه ناکه په بې غوښې پیاوه کې چې معمولاً له وچو پیازو جوړه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- شوله: په ټول لغمان کې معمولاً يو ډول شوله پخېږي، چې اکثره په غريبو ودونو او خيراتونو کې پخېږي. د غټو وريجو او ميو يو ګډ ترکيب وي، د شولې نور ډولونه په لغمان کې زيات باب نه دي.

د - د شکربتې کورنۍ: شکربته معمولاً له مهينو وريجو پخېږي، په لغمان کې دوه ډوله شکربته باب ده، يو هغه ډول شکربته چې صافې کړې سپينې وريجې تيارې شي اوله پاسه پرې بوره ودوړول شي او بل هغه ډول دی چې له پاسه پرې د ګوړې ميده ګي يانې شکره ودوړول شي، شکربتې لغمان کې اکثره په روژه ماتي او چرګ بانګونو کې پخېږي او کله کله که عاجل مېلمانه پيدا شي او د غوښې د پيدا کېدو امکان کم وي، نو په عاجل ډول ورته شکربته تياره کړي، د لغمان شکربته ډېره مشهوره ده، چې سندرغاړي يې هم ارمان کوي، د تګاب غياث استاذ چې ځان د لغمانيانو خوری بولي، د لغمان د شکربتو ډېر ارمانجن دی او وايي:

نه خو به بيا لغمان ته لاړ شو – نه به هغه شکربتې وخورو مينه

هـ- پلوونه: په لغمان کې په کورونو او بازارونو کې معمولاً هغه ډول پلوونه پخېږي چې ډېر عام دي، صافې کړې وريجې (سپين پلو)، سبزي پلو، دمېخ او قابلي پلو، دا ډول پلوونه د لغمان په بازارونو په تېره بيا په مهترلام ښار کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخېږي. هر ډول پلو د هېواد د نورو بازارونو په اندول ارزانه دی. په همدې هیله چې د هېواد هر وګړي ته په هر ګوټ کې هر ډول پلوونه ورسېږي، دا لیکنه پایته رسوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه خزانه: تر عظیم الشان قرآن وروسته

((پټه خزانه))، په پښتو ادبیاتو کې هغه خورا مهم، تاریخي او ادبي اثر دی، چې په ټولو پښتو اثارو کې پښتنو ته بل هېڅ ادبي اثر دومره منښت، ګرانښت او تقدس نه لري، لکه پټه خزانه. قرآن عظیم الشان چې د ټول بشر د نېکمرغۍ او د ټولو مسلمانانو لپاره تر تصوره پورته جامع خدایي کتاب دی او ټول بشر ته د لمر د رڼا حیثیت لري او پښتانه د قرآن پر تقدس، سپېڅلتیا او روښانتیا تر هر چا زیات باوري او ګروهمن دي، خو که تر قرآن عظیم الشان او څو نورو مذهبي کتابونو وروسته په عامه روښنفکري پښتني ټولنه کې د کوم کتاب د ګرانښت، تقدس او درناوي ارزونه، پرتلنه او تلنه کوو، نو بیا خو هېڅ کتاب هم د (پټې خزانې) مقابله نه شي کولای او نه دې سره د ګرانښت او محبوبیت په تله تلل کېدی شي. ددې ګرانښت علت څه دی؟ ولې ټول ولس ورته د تقدس په سترګه ګوري؟ او بیا هغه ولس چې له ځینو خاصو مذهبي او عقیده یي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښتونو پرته پر بل هېڅ شي په اسانۍ توافق نه کوي، ولې (پټه خزانه) مني؟ ولې يې درناوی کوي؟ ولې پرې متفق دي؟ ولې ترې خوند اخلي؟ او ولې پرې باور کوي، هر کله که مو دا او د پته ورته پوښتنې مطرح کړې او معقول ځوابونه مو ورته پيدا کړل، کېدی شي پر (پټه خزانه) د ځو شکمنو ((ليکوالو)) شکونه راته خپله ځواب شي. زه نه غواړم دلته د ځينو نورو ښاغلو ليکوالو په شان د (پټې خزانې) په اړه تاريخي، ژبني، ادبي او کرونولوژيک دلايل راوړم او د هغو لپاره ګڼ شمېر اخځونه د ملاتړ په توګه کتار کړم، يوازې له خپل ليد لوري غواړم په عام ډول د پټې خزانې د حقانيت، ماهيت او ارزښت په اړه خپل نظر څرګند کړم:

د پټې خزانې تاريخي ارزښت: (پټې خزانې) په حقيقت کې د خپلې ښکلا له امله يو شمېر مخالفين پيدا کړل، د دې مخالفتونو يو غټ علت دا دی چې په (پټه خزانه) کې د جهان پهلوان امير کروړ سوري يو شعر (وياړنه) راغلی، دا شعر د تاريخي قدامت له مخې (۱۳۹هـ ق) کال ته رسېږي، د دې شعر له امله د پښتو ادبياتو د لاسته راغلي ليکلي شعر نېټه د ګاونډيو ژبو په تېره بيا د فارسي ژبې له لومړي لاسته راغلي شعر څخه نږدې يوه نيمه پېړۍ (۱۵۰کاله) دمخه ځي. د ايران يو شمېر فارسي ژبي ليکوال وو چې د فارسي ژبې د بډايه ادب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخـې پـه سـیمه کـې د فارسـي ژبـې د تفـوق روحیـه پـالي او افغانستان هم د خپلې ژبې او فرهنګ د نفوذ ساحه (!) ګڼي، د پښتو ژبې او ادب دا تاریخي قدامت او قـوت نـه شـو زغملای، نو ځکه یې په عمومي ډول له پټې خزانې او په خاص ډول لـه دې شعر سره حسـادت او حساسیت وښـود او ورو ورو یـې پـر پټـه خزانه د ((جعل او تذویر)) تورونه پورې کړل. یانې ددې تورونـو اساسي سرچینه د ایـران ملتپـالي او ژبپـالي لیکـوال وو. دوی ددې کـار لپـاره پـه لـومړي ګـام کـې پـه افغانسـتان کـې یـو څـو فارسي ژبي لیکوال د پټې خزانې مخالفت ته راوپارول او بیا د وخت پـه تېرېدو سره یـو څـو ((پښـتانه لیکـوال)) هـم ددې لـړۍ برخوال شول.

د پټې خزانې سیاسي ارزښت: پـه مجمـوعي ډول ټول افغانان او پـه ځانګړي ډول پښتانه چې د علامه اقبال پـه وینا د اسیا زړه تشکیلوي، پـه وروستیو ، درې، درې نـیم سـوو کلونـو کـې لـومړۍ د یـو محلـي او ورپسـې بیـا د یـو ملـي حکومـت خاوندان شول او له دې سره سم له ځینو ګاونډیو هېوادونو سره د سیاسي رقابت ترڅنګ پر فرهنګي سیالۍ هم اخته شول، نو د یو شمېر ګاونډیو هېوادونو او قومونو سیاستوال او لیکوال چـې افغانـان او پـه تېـره بیـا پښـتانه یـې د ((یـو وحشـي او یرغلګر)) (!) قـوم پـه توګـه معرفـي کـول، د پښـتنو د فرهنګـي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ را سپړل او ځلول ورته د زغملو نه وو، دوی غوښتل چې فرهنګي محکومیت د سیاسي محکومیت وسیله کړي، نو په دې خاطر یې د پټې خزانې، فرهنګي، ادبي او علمي ارزښت له سیاسي هغو سره مخلوط کړ او د سیاسي انګېزنو پر بنسټ یې د (پټې خزانې) مخالفت ته راودانګل.

د پټې خزانې متني ارزښت: څرنګه چې د پټې خزانې لیکوال (محمد بن داود هوتک) یو پوخ، فطري، کسبي او مسلکي لیکوال و او د شاه حسین هوتک د دربار منلی منشي و، نو په خورا دقت او انتظام یې د تاریخي تسلسل او اخځونو په ښودلو سره د (۵۰) تنو په ګډون د شاعرانو تذکره ترتیب کړې ده او د یو ښه، پوخ او کره متن په ترڅ کې یې هغوی معرفي کړي دي، نو د متن دغې ښکلا هم ځینې منفي باف لیکوال راپارولي چې ولې یې پر هغه وخت داسې پخه تذکره لیکلې ده. دوی په عام ډول د پښتنو او په خاص ډول د (محمد بن داود هوتک) پر استعداد شک ښکاره کوي چې پښتانه! هغه وخت او داسې کتاب!!؟

دوی د بېته پام نه کوي چې تر همدې تذکرې څخه نږدې اووه سوه کاله دمخه د غزنویانو په دربار کې د ((شاهنامې)) په شان یو مهم اثر لیکل کېدی او زړې افسانې په نظم کېدی شي، په دې دربار کې پر یوه وخت شاوخوا (دوه نیم سوه) لیکوال پالل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدی او د شعرونو په لسګونو دېوانونه رامنځته کېدی شي، خو د هوتکيانو په دربار کې دې يو محمد هوتک ددې استعداد نه پيدا کوي چې يوازې د تېرو او هم مهالو شاعرانو يوه تذکره ترتيب کړي؟ ځکه چې د دوی په نظر دا قوم د فرهنګ او ادب پنځونې استعداد نه لري!؟ که چېرې پټه خزانه د يو ځلور پنځو شاعرانو له ګڼو وړو سوانحو جوړه وای نو بيا خو کېدی شول چا پرې انتقاد نه وای کړی. اوس د پټې خزانې (منتقدين) د خپل استعداد له ليد لوري د پټې خزانې متن ګوري، دوی فکر کوي چې ولې دومره پوخ متن؟ که هر ((نقاد)) د خپل استعداد له زاويې څخه د بل ليکوال اثر ته وګوري، نو بيا خو د ډېرو نړيوالو ليکوالو پر اثارو هم شک کولای شو، ولې هومر؟ ولې هوګو، ولې بلزاک، ولې ټاګور، ولې خوشال او داسې نورې ډېرې ولې ولې.

د پټې خزانې ارواييز ارزښت او اغېز: په يوه ادبي اثر کې د ليکوال او لوستونکي ترمنځ يوه پټه رابطه وي، د همدې رابطې پر بنسټ د دواړو فکري او ارواييي اړيکې ټينګېږي، دا رابطه په حقيقت کې د هغه (صداقت) بيان دی، چې ليکوال يې په خپل اثر کې وړاندې کوي. هر څومره چې د ليکوال په اثر کې د صداقت او رښتينولۍ جوهر زيات وي، په همغه اندازه د ليکوال او لوستونکي رابطه زياته ټينګېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نږدې کېږي، که لیکوال په خپل اثر کې د صداقت پرځای د مفاهیمو په انتقال کې له تصنع، تکلف او لفظي درغلۍ څخه کار واخلي، لوستونکی به یې یو ځل اثر ولولي، بیا به یې هم ولولي خو هېڅکله به یې زړه ته لاره پیدا نه کړي، په همدې وجه تکلفي، تصنعي او نږه اکتسابي لیکوال کامیاب لیکوال نه دي او نه هم هېڅکله عام محبوبیت پیدا کولای شي. ادبي اثر داسې یوه پدیده نه ده چې څوک یې په زوره پر چا ومني او نه هم د کره کتنې په شان علم دی چې ځینې کره کتونکي په پای کې یو حکم صادوري. زه وایم چې په پټه خزانه کې کوم قوت موجود دی چې پر عام ولس او په تېره بیا پر لیکوالو یې ځان د تقدس تر سرحده منلی دی؟ نه محمد بن داود هوتک (د پټې خزانې مولف) او نه هم پوهاند عبدالحی حبیبي (د پټې خزانې شارح) کوم زور درلود او نه هم د پټې خزانې تر شاه د زور لښکرې ولاړې وې چې پر خلکو یې ومني. زما په فکر په دې اثر کې صداقت، د لیکوال احساس، عواطفو د لیکوال له فني قوت سره ملګري کېږي او په پای کې اثر هغومره قوت پیدا کوي چې ان د خلکو پر زړونو د یو سپېڅلي ادبي اثر په توګه حکومت وکړي. د دنیا په ټولو ادبي اثارو کې دا خبره تراوسه نه ده پېښه شوې او حتی دا به یوه معجزه وي چې یو څوک یا لیکوال دې نن کېني، درې سوه کاله وړاندې د یوه بل لیکوال په نوم دې تذکره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکي او هغې کې دې بیا ان تر یو زر کلونو پورې په بېلا بېلو دورو کې د هر پړاو له تاریخي او اجتماعي حالاتو سره سم لیکوال او ادبي بهیر داسې معرفي کړي، چې د خلکو پر زړونو دې د نورو ټولو ادبي اثارو په انډول زیات حکومت وکړي.

که موږ فرضاً د یو څو شېبو لپاره دا فرضیه ومنو نو بیا خو دغه بل لیکوال تر محمد بن داود هوتکه هم د زیاتې ستاینې او شاباسۍ وړ دی چې په شلمه پېړۍ کې داسې یو اثر لیکلای شي چې د پېړیو په بهیر کې د یوې ژبې مطرحو شاعرانو ته شعرونه هم منسوب کړي، ادبي ژوند ، مبارزې او ویاړونه هم ورپه برخه کړي او بیا نور لیکوال، سیاسي او ادبي تاریخونه هم د دې لیکوال خبره تائید کړي.

تر اوسه پورې د بشر د ادب تاریخ په ټوله دوره کې دا ډول ادبي معجزه چا نه ده تخلیق کړې، هو داسې شوي چې یو شاعر یا لیکوال د بل نوموړکي، نوموړ، مړ یا ژوندي شاعر یا لیکوال کلام په خپل نامه کړی وي، خو دا ډول غلا هم ډېره ژر رسوا شوې ده، خو دا بل ډول معکوس کار چې څوک دې خپل اثر بل چاته منسوب کړي او خپله دې ترې دفاع هم وکړي، په ادبي تاریخ کې یې بېلګه نه لرو.

پټه خزانه د هغې انډول، بدیل یا مثل: د پټې خزانې مخالفین چې پر پټه خزانه یې متضاد شکونه څرګند کړي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو لپاره به یو منطقي دلیل دا واى چې دوى پټې خزانې ته ورته یو بل تاریخي اثر یا تذکره جوړه کړې واى، تر هغه وروسته یې پر خلکو منلې او بیا یې له پټې خزانې سره پرتله کړې او خلکو ته یې ویلي واى چې دا دى د دا ډول ((جعلي)) اثارو لیکل او پر خلکو یې منل ګران کار نه دى. که دا کار یوه یا دوو لیکوالو نه شو کولاى، نو بیا دې د پټې خزانې ټول مخالفین، په ښکاره او پټه سره ناست واى په شپو، میاشتو او کلونو دې کار کړى واى او بیا دې خپل لاسوند (سند) خلکو ته وړاندې کړى واى او ولې ډېر وخت او ډېر کلونه؟ ځکه د یو ((جعلي)) اثر لپاره خو ډېر وخت ته اړتیا نه شته، هغه خو د تخیل، احساس او عواطفو په زور نه رامنځته کېږي، بلکې فکر، مهارت او چل ول ته ضرورت لري، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو باید د زیاتې انرژۍ د لګولو پرځاى دا کار ژر تر ژره ترسره کړى واى. د منفي بافانو او شکاکانو دا خاصیت دى چې تر خپل فکر او استعداد پورته اثر باندې ضرور شک ښکاره کوي، مشرکینو به پر قرآن کریم هم شک کاوه، د قرآن کریم ایتونه به یې شعر باله او ځینو به سحر و جادو. کله چې د لوى خداى(ج) له لوري په همدې اړه د (انا اعطینا...) سورة نازل شو او له مشرکینو څخه وغوښتل شول چې تاسو ددې کلام معادل یا مثل جوړ کړئ، نو هغوى چې هر څومره زور وواهه څه یې ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړای شول نو تر هغه وروسته یې بیا اعتراف وکړ چې دا واقعاً هم د الله(ج) کلام دی، نو پټه خزانه خو د بشر د ذهن یوه راټوله کړې ادبي تذکره ده، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو ته یو چیلنج دی چې په انفرادي یا ډله ییز ډول دې ته ورته یو اثر رامنځته کړي.

پټهٔ خزانه، د شک او ثبوت مقابله: پر یوه شي باندې شک ښکاره کول اسانه دي، خو د هغه پر وړاندې د ثبوت وړاندې کول بیا هغومره اسانه نه دي. پر پټه خزانه هم شک ښکاره کول اسانه کار دی، لکه چې دا شکونه د هر شکاک له خوا شوي هم دي، خو د خپل شک د اثبات لپاره یوه هم غوڅ ثبوتونه نه دي وړاندې کړي، د شکاکانو پر وړاندې هم چې کوم اسناد او دلایل وړاندې شوي هغه هم شکاکانو ته د منلو وړ نه وو هغوی پر هغو بیا هم شک ښکاره کړی دی. خو زما په نظر پټه خزانه خپله یو ثبوت دی، یو شتوالی او موجودیت دی، د ثبوت له پاسه بیا ثبوت وړاندې کول څه مانا نه لري.

لوی خدای(ج) په طبیعت کې ډېر رازونه اچولي، له هغو رازونو څخه یو دا دی چې ((هر سړی پیدا دی خپل خپل کار لره که نه))؛ یو څوک به کار کوي بل به نیوکه کوي، یو څوک به یو اثر لیکي بل به پرې نقد کوي، یو څوک به د ښه خوی او ښو اخلاقو خاوند وي او بل پرې شک کوي او وایي به چې دا چلند

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د قوت د نشتوالي له امله دی، په اصل ماهيت کې دا سې نه دی، يو ځوک به ښه صادق مسلمان وي، بل به منافق او شيطان وي، يوه خوا به حق وي بله خوا به بطلان وي او ژوند به ترپايه همدا سې د متضادو لوريو په مقابله کې روان وي.

پټه خزانه هم دغسې يو ثابت حقيقت او واقعيت دی، په دې لړ کې شکاکان هم حق لري د خدای(ج) د پنځول شوي طبيعت مطابق خپل شک ښکاره کړي. ځينو ليکوالو د رحمان بابا د ژوند او مرګ د کلونو په باب شک ښکاره کړی او هغه يې سم نه دی بللی او په دې باب يو شمېر ليکوالو ليکنې هم کړي، دا چې رحمان بابا پر کوم کار مړ دی او پر کوم پيدا ؟ دا ددې مانا نه لري، چې د رحمان بابا له شتوالي منکر شو، د رحمان بابا د شعرونو شتوالی خپله د رحمان بابا د اثبات لپاره کفايت کوي، نو د پټې خزانې د اثبات لپاره هم غټ دليل په خپله د هغې متن دی چې د سالم عقل او فکر خاوند ترې انکار کولای نه شي. ځينو ليکوالو او په اصطلاح ((تېزبينو)) ليکوالو دا د ځان د تبليغ او اطراح لپاره يوه ښه وسيله ګڼله چې پر يو مشهور اثر، پر يوې مشهورې تاريخي پېښې او يا مطرح ليکوال وپېچي، پر هغو شک ښکاره کړي او ځان مطرح کړي.

يو وخت موږ په پېښور کې غوښتل د خوشال بابا د زوکړې د څلورسومې کاليزې په وياړ يو علمي سيمينار جوړ کړو، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمینار تر جوړولو وړاندې د سیمینار د مقالو د وېش لپاره یو بورډ یا جرګه ګۍ جوړه شوې وه، په جرګه ګۍ کې یو تن مطرح لیکوال وویل زه غواړم د خوشال بابا د ژوند یانې تولد پر کال لیکنه وکړم، ده وویل زما د لیکنې عنوان دی: خوشال بابا پر کوم کال پیدا دی؟ یو زرو دوه ویشت که یو زرو یوویشت؟ ده وویل ما سره ګڼ شمېر داسې دلایل، مدارک او اسناد شته؛ دا ثابتوي چې بابا پر یو زرو یوویشت کې پیدا دی نه په یو زرو دوه ویشت هـ ق کې. موږ وویل دا یوه اتفاقي موضوع ده او واضح ده، ضرورت نه شته چې پر دې لیکنه وشي، د بابا د ژوند او اثارو پر هغو اړخونو باید خبرې وشي چې تراوسه لا مبهم دي او څېړنې ته اړتیا لري، خو لیکوال صیب بیا ټینګار وکړ څوک وایي چې د خوشال بابا د ژوند کال اتفاقي دی؟ هېڅ اتفاقي دی نه، تاسې یو ځل زما منابع او اسناد وګورئ بیا به مو باور پرې راشي، پرېږدئ چې موږ لوستونکو ته واقعیت وایو، کله چې لیکوال پر خپلې خبرې تر حده زیات ټینګار وکړ، نو ماته هم یو څه غوصه راغله ما ورته وویل: د خوشال بابا په باب تر ټولو کره، معتبره او باوري اسناد کوم دي؟

ده وویل خپله د بابا اثار. نو ما وویل کله چې خپله بابا وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د هجرت زر دوه ويشت سن و ــــ چې زه راغلم په ميان))
نو بيا ته څوک يې چې د بابا د ژوند په هکله خپله د بابا خبره رد کړې، دې سره زموږ بحث نور پای ته ورسېد.

نو اوس راځو خپلې خبرې ته چې پر يوه شي د شک ښکاره کول او د هغه لپاره د يو څو مرتبو او نا مرتبو، وړاندې او وروسته دلايلو راوړل او د عادي لوستونکو د ذهنونو ګډوډول اسانه کار دی، خو د خپل ناسم شک اثباتول ساده کار نه دی.

د پټې خزانې له مخالفينو څخه يو: پټې خزانې په پيل کې د سياسي او کلتوري سياليو له امله بهرني مخالفين درلودل، وروسته وروسته بيا د مخالفتونه په کورنۍ کچه هم څرګند شول، خو د کورنيو مخالفينو د مخالفت علتونه ډېر زيات سياسي او کلتوري نه وو؛ اکثره د حقارت له رواني عقدو او په فرهنګي چاپېريال کې د سالم رقابت له لارې لوړ شهرت او مقام ته د نه رسېدو له امله پيدا شول. د کورنيو مخالفينو سرخېل ښاغلی قلندر مومند دی چې په پښتنو ليکوالو کې نسبتاً پام وړ مقام لري. دقلندر مومند د شهرت يوه لويه وجه همدا د پټې خزانې مخالفت دی، سره له دې چې هغه په شعر، لنډه کيسه، تنقيد او تحقيق کې هم مشهور دی، خو په دې هره برخه کې دده همعصره داسې نور پښتانه ليکوال وو چې له قلندر مومند څخه يې اول مقام نيولی و او زيات شهرت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسېدلي وو ، د ببلګې په توګه که څوک د غزل نوم اخلي ، نو د حمزه بابا ، که د تحقيق نوم اخلي نو کامل مومند ، که د لنډې کيسې نوم اخلي نو مهدي پاچا او که د انقلابي شاعرۍ نوم اخلي نو د اجمل خټک نومونه يې اول په ذهن کې راګرځي. قلندر مومند ته دده د فرهنګي شخصيت د خرېب او مطرح کېدو يوازينۍ لاره همدا ((تنقيد)) پاتې وه. نو ده بايد داسې يو څه ته ګوتې وروړې واى چې دده د فرهنګي شخصيت د شهرت غوښتنې دا غريزه يې خړوب کړې واى. د قلندر مومند دا پټه تلوسه هغه وخت د فوران حالت ته ورسېده چې پر (۱۳۴۵ل، ۱۹۶۶م) کال کابل کې د خوشال بابا په ياد جوړ شوي نړيوال سيمينار ته رابلل شوى و ، دا هغه مهال و چې د پټې خزانې له لومړي چاپ څخه نږدې (۲۵) کاله تېرېدل، ددې سيمينار علمي مشري د لوى استاد علامه عبدالحى حبيبي پر غاړه وه. دې سيمينار ته پر قلندر مومند سربېره حمزه بابا او څو نورو ليکوالو ليکنې وستايل شوې، لوى استاد پوهاند علامه حبيبي چې نه يوازې د افغانستان، بلکې د ټولې سيمې په کچه يو لوى عالم و ، هم زيات وستايل شو او درناوى يې وشو ، قلندر مومند په دې سيمينار کې دده له خپلې توقع او شان سره برابر ونه ځلېد ، نو له همدې ځايه ده د داسې يو ناسم رقابت لاره ونيوه چې پخوا يې دومره جوش نه و. دا وخت د قلندر مومند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلم نو که او ذهن د (استاد حبیبي) لوري ته واوښتل او په دې کې یې لومړی کتاب چې لوی استاد پرې حاشیې، تعلیقات او شرحې لیکلې وې هغه (پټه خزانه) وه، نو همدا کتاب هدف یا ټارګېټ شو، ولې پټه خزانه هدف شوه؟ ولې د حبیبي صاحب خپل تالیفات تر برید لاندې رانغلل؟ ددې پوښتنې ځواب دادی چې د پټې خزانې د تردید لپاره لا تر دې دمخه بهرنې ذهنیت کار کاوه، هغوی هم یو کورني شکاک او کورني شکاک هم یو بهرنې ملاتړ ته اړتیا لرله، مشترکې ګټې د دوی د ګډې همکارۍ سبب شوې. ښاغلي قلندر مومند تر هغه وروسته پر پټه خزانه څو انتقادي لیکنې وکړې او د پېښور په چاپي خپرونو کې یې خپرې کړې.

قلندر مومند نږدې شل کاله پر پټه خزانه ((تحقیق او تنقید)) وکړ او په پای کې یې ((پټه خزانه فی المیزان)) کتاب چاپ کړ، هغه وخت چې لوی استاد عبدالحی حبیبي ژوندی و، نو د پټې خزانې د بهرنیو او کورنیو شکاکانو د شکونو په اړه یې خپل مستند دلایل ولیکل، دلوی استاد تر مړینې وروسته قلندر مومند ته لاره نوره اواره شوه، وروسته ده یو شمېر هغه لیکوال په تېره بیا د پېښور ځینې ځوان لیکوال چې دده پر چاپېریال راټول وو او په یو نه یو ډول یې ده د شخصیت په وده کې رول درلود، په زړه نا زړه ډول د قلندر مومند فکر تعقیب

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ، خو بیا هم په پېښور او کویټه کې ډېر نور داسې لیکوال وو چې د قلندر مومند د نظریاتو خلاف یې لیکنې وکړې. ښاغلي همېش خلیل د قلندر مومند د ((پټې خزانې فی المیزان)) په ځواب کې د ((تول پارسنګ)) په نامه یو مستقل اثر ولیکه. د پټې خزانې د مخالفت لړۍ په پای کې د ابتزال داسې یو حالت ته ورسېده چې ان ځینې داسې کسان چې اصلاً یې په خپل ټول عمر کې یو ځل هم پټه خزانه لوستې نه وه، هغوی هم د پټې خزانې په اړخ خپل نظرونه څرګند کړل. یوه ورځ له پېښوره (ټل) ته په یوه مشاعره کې د ګډون لپاره روان وو، د کوزې پښتونخوا یو ځوان لیکوال له ما څخه وپوښتل ((یون صاحب دا د پټې خزانې په باب ستا رایه څه ده؟)) ما ویل له رایې څخه دې مطلب څه دی؟ ده وویل منې یې که نه؟ ما وویل زه یې و منم که و نه منم هغه خپله داسې یو اثر دی چې ځان یې پر خلکو منلی او بل دا خو څه د عقایدو مسله نه ده چې که ثوک یې و منې نو له ګناه به خلاص شي او که ویې نه منې نو ګناهکار به شې. منل نه منل دهر چا خپل کار دی خو واقعیت په خپله واقعیت دی. ده وویل بیا هم مطلب مې همدا و. ما ویل ستا رایه څه ده؟ ده وویل زه خو یې مخالف یم. ما ویل پټه خزانه دې لوستې؟ ده وویل نه جي! ما ویل چې لوستې دې نه ده نو بیا مخالف یې په څه یې؟ ده وویل: دا قلندر صاحب او نور چې کوم دي، هغه یې نه منې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که نه ما ویل... ما وویل د واقعیت خبره ښېله ده او د منلو یا نه منلو خبره ښېله. ما ویل اسلام د خدای(ج) یو کامل دین او قرآن د خدای(ج) اسماني کتاب دی، بیا یې هم د نړۍ نا مسلمان وګړي او همدا رنګه یو شمېر منافق مسلمانان عملاً نه مني نو دا خو ددې مانا نه لري چې اسلام او قرآن کې نیمګړتیا ده، نیمګړتیا خپله زموږ په ذهن کې ده. پټه خزانه یو واقعیت دی چې پټېدلای نه شي، د منلو او نه منلو خبره د هغې د واقعیت مانع کېدلای نه شي...

د قلندر مومند ترڅنګ یو شمېر نور لیکوال چې د هغه لاره تعقیبوي، هغوی له معقولې لارې او د فرهنګي کارو هڅې په وسیله د شهرت او مقام لوړو پړاوونو ته نه شي رسېدلای، نو دوی دا لاره غوره ګڼلې چې داسې یو ادبي اثر ته لاس وغځوي چې هغه د خلکو زړونو ته لاره پیدا کړې وي، دوی فکر کوي په دې کار سره به د خلکو حساسیت راوپارېږي او زموږ لیکنه به ولولي، بیا به مو پر ضد لیکنه وکړي او که ځواب رانه کړي نو بیا به وو ایو ګوره چې زموږ دلایل پاخه وو چا یې ځواب ونه شو ویلای. دا ډول لیکوال چې د شهرت د فقر پر غریزې اخته دي، په هر ځای کې شته؛ په جلال اباد کې یو ځوان عادي او مبتدي لیکوال په یوه نوې راوتې سیمه ییزه مهالنۍ عادي جریده کې پر یوه ډېر پاخه او مطرح لیکوال په دې نیت بې ځایه، نامعقوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له واقعیت څخه لرې انتقادي لیکنه وکړه چې مطرح لیکوال به یې ځواب ووایي او دې سره به ((منتقد)) او ((جریده)) دواړه شهرت ته ورسېږي او په پېنځوو کې به یاد شي. خو مطرح لیکوال هغه لیکنه ډېره بابیزه وګڼله او هېڅ ځواب یې ور نه کړ، یو بل لیکوال ورڅخه وپوښتل چې د هغه لیکنې ځواب دې ولې ور نه کړ؟ هغه وویل: دا ځوانان دي، دوی د شهرت غریزې پسې اخیستي، زه نه غواړم په خپل ځواب دوی خپل هدف ته ورسوم. دا مسله همداسې غلې پاتې شوه، څه موده وروسته هغو ځوانانو له هغه مطرح لیکوال څخه بښنه وغوښته. نو د پټې خزانې د کورنیو مخالفینو یوه غټه ستونزه او ناروغي همدا ده چې د شهرت غریزې پسې اخیستي دي. که موږ د ښاغلي قلندر مومند ټول لیکلي اثار سره وارزوو نو راته معلومه به شي چې هغه په غزل کې د حمزه بابا، په انقلابي شاعرۍ کې د اجمل خټک او په تحقیق او تاریخ لیکنه کې د کامل مومند او استاد عبدالحی حبیبي مخکښي نه شوه زغملای. د اروا پوهنې له نظره هغه اشخاص چې د ژوند په یو لړ سیاسي، ټولنیزو او فرهنګي چارو کې ناکام او یا هم تر خپلو محسوسو او نامحسوسو سیالانو پاتې راشي، معمولاً پر منفي کرکترونو بدلېږي، هغه لیکوال چې په لیکوالۍ کې د تخلیق او تحقیق په دواړو برخو کې پام وړ او مطلوب پرمختګ ونه کړي معمولاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ربیمه لار (تنقید) غوره کوي. کله کله بیا دا تنقید د اصلاح او لارښوونې پر محور راڅرخي، خو کله کله بیا د منفي بافۍ د ناروغۍ ښکار شي او هرې مثبتې پدیدې ته ضرور د شک او تردید په سترګو ګوري، ښه کره کتونکی همغه دی چې یو اثر مخکې تر مخکې د ښه والي او بدوالي د ټاکلې فرضیې له مخې ونه رازوي. یانې فرضیه مخکې تر مخکې قید نه کړي، چې حتماً به دا اثر ښه ثابتوم یا بد او کمزوری. ښه لاره داده چې اثر څنګه دی همغسې یې وارزوي، خپل شخصي نظر او عواطف په کې دخیل نه کړي. زه فکر کوم چې قلندر مومند مخکې تر مخکې د پټې خزانې په اړه د (رد) فرضیه ټاکلې وه او خپله ټوله انرژي یې د همدې (رد) لپاره راټوله کړې وه. د قلندر مومند د لیکنې تر شا څه رواني مشکلات پراته وو، چې ده نږدې شل کاله د هغه اثر د تردید لپاره کار وکړ چې محمد هوتک هغه په دوو کلونو کې لیکلی و. کېدی شي محمد هوتک د پټې خزانې پر لیکلو دومره نه وي په تکلیف شوی لکه قلندر مومند یې چې په تردید کې په تکلیف شو.

قلندر مومند په خپله لیکنه کې په اصطلاح له نجومي علم څخه هم ګټه اخیستې او په اصطلاح له بېلابېلو جنتریو یې استخراج کړی چې د پټې خزانې د متن په پای کې یوه راغلې نېټه غلطه ثابته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد هوتک په پټه خزانه کې لیکي: ((کتاب تمام سو، په ورځ د جمعې (۲۴) د شوال المکرم (۱۱۴۲) هجري په قندهار کې او مولف محمد هوتک هم فارغ البال سو الحمد لله حمداً کثیراً))

خو قلندر مومند په دې نظر دی چې د شوال (۲۴) د جمعې ورځ نه ده، له همدې پورتنې ټکي سره په ارتباط کې د ښاغلي قلندر مومند د یوې مرکې یو ټکي ته ستاسو پام را اړوم.

د قلندر مومند تر وفات نږدې درې کاله وړاندې، ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي قلندر مومند سره یوه مرکه کړې وه، دا مرکه همغه مهال له پېښوره خپرېدونکې (وحدت) ورځپاڼه کې چاپ شوې وه. په دې مرکه کې ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي مومند څخه پوښتلي وو چې ستاسو د پیدایش کال کوم دی؟ هغه ورته په ځواب کې ویلي وو ((... زما د پیدایش کال ما ته معلوم نه دی، ځکه چې هغه وخت مور و پلار د پیدایش کال نه لیکه او که چا لیکه هم نو په یوه کاغذ کې به یې لیکه بیا به یې د قرآن شریف په منځ کې ایښوده، نو په دې وجه زه تاسو ته د خپل پیدایش کال سم نه شم ښودلای))

اوس دلته د خپل پیدایښت د کال په اړه دومره بې تفاوته او یا نا خبره دی، نو بیا کوم دلایل او مهم عوامل وو چې دی یې دې ته هڅوه چې درې دربنیم سوه کاله د مخه له نورو سره د ورځو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساعتونو حساب، هغه هم په خپله خوښه وکړي؟ پر ۱۱۴۲هـ ق کال د شوال (۲۴) د جمعې ورځ وه او که نه وه؟ دا او دې ته ورته پوښتنې سړي ته د دې لاره اوروي چې په خپله د شکاکانو پر نظرونو او شکونو شک وکړي او ووايي چې دا ډول شکونه له سياسي، کلتوري سياليو او شخصي عقدو څخه راټوکېدلي دي او پر واقعيت ولاړ نه دي. که د پټې خزانې د بهرنيو او کورنيو مخالفينو ټول نظرونه راټول کړو نو کېدی شي دې نتيجې ته ورسېږو چې دا ټول نظرونه د سياسي، کلتوري، ژبنيو او تاريخي ناوړه غرضونو او د ځينو ځانپالو او شهرت خوښو ليکوالو د شهرت د غريزې او شخصي عقدو يو ګډ امتزاج دی چې علمي معيارونه نه لري او پر پوړتنيو يادو عواملو ولاړ دي او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د ځانځانی ښامار " سفر

د استاد مجروح د ځانځانی ښامار
د ځینو منظومو برخو منثوره بڼه

د انسان ځانغوښتنه او نفسي خواهشات داسې غریزیي عناصر دي چې هر وخت له انسان سره ملګري وي، د انسان نفس اصلاً د لایتناهي هوسونو مجموعه ده. که د دې هوسونو او نفسي غوښتنو مشروع علاج او کنترول ونه شي او هغه په سم أول مهار نه شي، نو د انسان له نفس ځځخه خپله یو لوی ښامار جوړیږي، داسې یو ښامار چې تګول عمربه د مثبتو انساني ارزښتونو پر له منځګه وړلو او خوړلو مصروف وي، تر تګولو د مخه یې خپله همغه انسان ته خطر او زیان تر تګولو زیات دی او د غتګوالي او ودې په حالت کې یې مقابله هم ورته أیګره ګګرانه ده. استاد سید بهاوالدین مجروح په ((ځانځاني ښامار)) کې د نفس د همدغه ښامار کیسه کوي چې په خګه أول په انسان کې عواطف، مینه، صمیمیت او خواخوږي له منځګه وړي او په هغه کې د لوړتیا، ځانغوښتنې او ځانخوښګونې غریزه پیاوړې کوي. د ماستېرۍ دورې په بهیر کې د استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجروح پر دې اثر باندې پر ګڼو تبصرو او ليکنو سربېره، پر منثوره ښه منظوم اړول هم شامل و ، ما دا اثر په لنډيز سره په منثوره ښه واړاوه، داسې چې محتوا يې هم خوندي شوي دي او خپله د استاد الفاظ هم کارول شوي دي او د روايتي داستان ښه يې هم په پام کې نيول شوې ده.

استاد مجروح خپل دا اثر ((د ورک سمندر غاؤيـګ)) خګخه پيلوي او په يوه شګار کيګ د ژوند په باب د يوه عالم د خوليګ خبريګ بيانوي، دا عالم په خپلو خبرو کيګ وايي: ((تر هغه چيګ دا حګمکه او اسمان وي، تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي)). عالم وايي ((دا ژوند يو مرموزه سمندر دی، جهنم په بل جهان کيګ چيګرته لريګ نه دی، بلکيګ د هر انسان په حګان کيګ د هغه جهنم دی.)) بيا د شګار د وکګؤو کيسه کوي چيګ له يو بل خګخه أاريګإي، له حګانه جکګ ديګوالونه راتاووي، يو بل سره اخته دي خو له توپانه نه دي خبر چيګ را روان دی، خو د ديګ تر خګنکګ پوهګ سؤی وايي چيګ زه له توپانه نه أاريګإم خو د خپل زؤه د ژورو په تل کيګ له شګاماره أاريګإم، عالم سؤی په ديګ سوچ کوي چيګ د شګار خلکو ته خګنکګه خپل پيغام ورسوي.بيا د ژوند لومؤی خګرخ تاويګإي او شګامار د مرکګ پر لوري حګي، دلته په لومؤي پؤاو کيګ د هغه شګار کيسه کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيگ تگول شگاريان بيگ رنحگوران دي. دلته د هغه شگار کيسه کيگاٖي چيگ خلکو بيگ يو بل سره په صميميت او دوستة کيگ ژوند کاوه، د بادارة او غلامة چل بيگ زده نه و. خگاروي له حيواناتو نه اٴاريگدل او مرغانو خپليگ خواٖيگ نغميگ غاٖوليگ، په همديگ وخت کيگ د تگول جهان لوى فاتح را خگرکگنديگاٖي، يو سؤى پر تور اس سپور وي او توريگ جاميگ بيگ اغوستي وي او حگان ته د ((ايکگو)) يانيگ (زه) خطاب کوي، ديگ سره پر شگار د فرماندار واکمني شروع شوه، نوي واکمن شگحگيگ په کور کيگ دننه بنديگ کؤيگ، حگوانان بيگ پر سختو کارونو وکگمارل، هوسة او مرغان بيگ په غشو وويشتل او خگارويو تگولو له شگار کأه وکؤه، په همديگ وخت کيگ د شگار خلک له ويگريگ د اژدها (شگامار) ستاينيگ پيلوي، د فرماندار مجسمه جوؤيگاٖي، لوى راهب د شگامار له ژونده خبر و او خلکو ته د هغه کيسه کوي، راهب د چينجي کيسه کوي چيگ خگنکگه په لوى شگامار او قوت بدل شو. بيا د شگامار بد او بيگ درمانه انحگور تشريح کوي، غم، قهر، غضب، اٴار او وهم د هغه غتگ مرضونه کگنگي، شگامار د خپليگ واکمنة په دويم پؤاو کيگ يو دمه حگاى لتگوي، خو هيگخگگ داسيگ دمه حگاى نه شي پيدا کولاى چيگ دى په کيگ دمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، نو حګکه خو د یوازیګتوب احساس کوي او شګار کیګ هیګخګوک دا سیګ نه پاتیګ کیګاٖي چیګ دده خدمت وکؤي، نه مینحګه وه نه نوکر و چیګ دی پریګ فرمان وچلوي، تګول شګار مؤو، چوپه پوپتیا وه او له شګاره هدیره جوؤه شویګ وه.

بیا هغه تیګر وختونه ورپه یاد شول، د عشق او مینیګ شګاپیګرة، د ژوندون د سیند پر غاؤه خوبونه، خو اوس نه نارنج و او نه بییګ کګل، نه بییګ بویونه، نه د مرغیو ألیګ ألیګ ویګ چیګ د شګار خلک بییګ نندا ریګ ته ولاؤ وي، بیا د سیند په منحګ کیګ یو مار تیګریګاٖي او پر سر بییګ د لعل په شان رنګا بلیګاٖي، د شګار د خلکو منحګ کیګ کګونکګوسي پیلیګاٖي، دیګ سره د شګار قهرمان د ژوندون د سیند له غاؤیګ جلا کیګاٖي او د ژوندون د چینیګ پر لوري نه ستنیګاٖي. بیا له حګان تپوس کوي ((هغه ورکه نامعلومه هستي هخګه ده چیګ دا هسیګ سرکګردانه ورپسیګ کګرحګم، په د شګتو په بیابانونو؟))

قهرمان به په سوچونو کیګ أوب و. دیګ وخت کیګ د سپرلي الهه ورته خبریګ کوي چیګ ((بیګ له ما به ستا باغونه، چمنونه تګول خزان شي او ستا رودخانیګ به هم وچیګ شي...)) قهرمان بیا په خپله هسکه مانګة کیګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سیگده خو د اوإدو فکرونو پـه تگـال کیـگ زنکگیگده، خو یوه ورحگ ماشگام چیگ توره خؤه را دبره شوه نو یوه زؤه بوأة له کومه حگایه ، پتگه پتگه او غلیگ غلیگ راغلـه او د شگار د دروازیگ خواته ودریگدله، أیگره بده خگیگره ییگ درلودلـه، توریـگ جامیـگ ییـگ اغوسـتیگ ویـگ، لـه اجازیگ او زنحگیر شرنککگولو پرته د قهرمان مانگة تـه ننوتـه او لـه هغـه سره ییگ ملاقات وکؤ. د بوأة تر ملاقات وروسته دریگم پؤاو پیلیگإي "د دوزخ لـه درشـل دیگخـوا ". پـه دیـگ وخت کیگ فرماندار یا قهرمان هغه وخت په یادوي چیگ ده د خپـل زؤه شـگکلیگ مانگـة جوؤولـه، بیـا د عشـق رب النـوع او الهـه ددیـگ مانگـة د شـگکلا کیسـه کـوي چیـگ دا مانگـة د عواطفـو او هیجـانونو معمـارانو جـوؤه کؤیـگ ده او أیگـر شـگکلي نقشـونه او نکگارونـه ییگ درلـودل او د دیـگ لپـاره ییگ تیاره کؤیگ وه چیگ کله به ورتـه سـتر واکمـن د عشـق او مینیـگ رب النـوع او الهـه رارسـیگإي، خـو خگـومره چیـگ شپیگ اوإدیگدلیگ د ده د راتکگ انتهـا ورکیگدلـه. خو پـه اخر کیگ هغه نا اشنا سؤی چیگ توریگ جامیگ ییگ پـر تـن او پر تور اس سپور و راشگکاره شو- او مانگة تـه پورتـه شـو او د شگار خلکو ته ییگ په خطاب کیگ وویل: "زه خو زه یـم ، زه " "ایکگـو " یـم. زه فـاتح د لـوی جنکگونـو د جهـان یـم ستاسـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شگار زما تابع دی ". د شگار خلک له ظلم نه فراري شول او شگار د سکوت خواته روان شو. فرماندار په شگار کیگ یوازیگ پاتیگ شو ، په شگار کیگ یوازیگ دده د ستاینیگ تابلوکگانیگ حگوؤندیگ ویگ. یوازیگ به ییگ آئینیگ ته کتل او چیگ کله به ییگ حگان ونه لید وارخطا به شو چیگ حگان تریگ ورک شوی، خو خبر نه و چیگ ائینه خو د دوزخونو دروازه ده او له آئینیگ خگخه اخوا تیگریگدل د اوهامو جهنم ته کوزیگدل و. قهرمان د اوهامو جهنم ته ولویگد ، د لحظو په پتگ دام کیگ کگیر شو او د زمانیگ په شمیگرنه کیگ أوب شو او هره شپه ورته یوه بیگ اغازه او بیگ پایانه خگیز شگکاریگده ، بیا په دیگ سوچ کیگ أوب شو چیگ که خگوک په دیگ پوهیگدلی چیگ خگشگتن ددوی روح اخلي نو هیگخگکله به ییگ د ژوند ارمان کؤی نه وای.

او په دیگ توکگه قهرمان د تجرید او تنهایي ژوریگ کندیگ ته پریگوته، خو یوازیگ احساس ییگ ورسره ملکگري کوله او دده د ذهن پر دیگوالو به کگرحگیگده. دیگ کیگ ده ته دا درد پیدا شو چیگ زمانه بیا نه راکگرحگي او پرونی سهار بیا نه راغبرکگیگإي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو وخت داسيگ هم راغی چيگ لـه قهرمان خگخه خپل سـيوری ورک شـو او هريـگ خواتـه ييـگ چيـگ کتـل خپـل سيوری ييگ نه ليده او ديگ پيگشگيگ أيگر مظرب کؤ. بيا ييگ وويل: "اوس په کار دي چيگ زه لاؤ شم او هرومرو پيدا کؤمه خپل سيوری"، بيا ورتـه تشـويش پيدا شـو هسيگ نه چيگ زه خپله سيوری يم، داسيگ سيوری چيگ اصلي وجود ييگ ورک وي. بيا ورته په زؤه کيگ وهم پيدا کيگإي هسيگ نه چيگ پـر کومـه بلـه لاره تللی يم. هغـه پـه دشگتو کيگ هم سوچونه کوي او د ازادة د مانا او مفهوم په لتگه کيگ دی.

ديگ کيگ خگلورم پؤاو تـه وردا خليگإي او "د دوزخ لـه درشل اخوا "کيسه پيليگإي. قهرمان تر ديگ وروسته خوب هم پـه ارامـه نـه شـو کـولای او پـه خـوب کيـگ بـه أيگـر زيـات ويگريگده، يوه ورحگ لـه خوبه پاخگيگده، کگوري چيگ شگار کيـگ پرتـه لـه ده خگخـه هيگخگوک نـه شته بيا بـه وهم اخيسته او له کگونکگسيو به ويگريگده. بيا ييگ د يو توپان يا جکؤ د راتلو خبر واوريگد او لـه ديگ جکؤ خگخه ييگ د قهر يو اواز هم واوريگد، پـه همديگ وخت کيگ پـه جکؤ او توپـان کيـگ قهرمـان تـه ويـل کيگإي چيگ تـا تـه مـوإ د خپـل تگول وجود او هستة اختيار درکؤ، خو تا حگانته داسيگ نوم غـوره کـؤ چيـگ تاويـگ زه يـم نـوم ميـگ "زه "دی "مـوإ" او

(c) ketabton.com: The Digital Library

"تاسیگ " یوه پرده ده. دا پرده مو کؤله ورکه. مونإه تگولو ستا په "زه " کیگ کؤو حگان محوه. ته مغرور او متکبر شویگ تا د ازادة جذبیگ بندیگ کؤیگ، خو اوس هغه تگولیگ بل شانیگ خگیگریگ دي او نن حگانته "روحي اضطراب " وایي. اوس به د تر وإمیو پرشگته راحگي. بله ورحگ چیگ قهرمان له خوبه پاخگیگد ، ائینیگ ته ییگ وکتل، حگان ییگ ونه پیگژانده خو د همدیگ ورحگیگ په ماشگام کیگ چیگ توره تیاره شوه، بیا یوه زؤه بوأة پیدا شوه، د تورلوکگي توریگ جامیگ ییگ اغوستیگ ویگ او د همغیگ هسکیگ مانگة پر لوري د قهرمان ملاقات ته لاؤه او قهرمان ته ییگ د تلو بلنه ورکؤه. خو قهرمان ورته وویل چیگ زه همدلته خوشگ یم. خو بوأة ورته وایي چیگ اوس په تا ناوخته شوی اوس زه تا حگان سره بیایم هغه حگای ته دیگ بیایم چیگ د حگان له جهنمه خلاص شیگ ،گ کله چیگ قهرمان په حساب پوه شو چیگ خگوک له خپل قسمته تشگتیگدلی نه شي نو د خپلیگ هستة په ژور تل کیگ ییگ دا احساس وکؤ چیگ مطلق یوازیگ پاتیگ دی یوازیگ، نو بیا د توریگ مانگة له کنأوالو نه راروان شو او له بوأة سره کومیگ نامعلومیگ خواته لاؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دیگ وروسته حگانحگاني شگامار به دویم خگرخ کیگ یو حگل بیا راستنیگإي.

"د ژوندون د چینیگ غاؤه په تورتم کیگ "د پنحگم پؤاو برخه ده چیگ په دیگ کیگ یو حکیم د انسان شخصیت تشریح کوي چیگ دی اصلاً خپل حگان نه کگوري، بلکیگ خپل سیوری کگوري او پر دیگ سیوري د حقیقت کگومان کوي. تر دیگ وروسته له لریگ ملکه د یوه مسافر راتکگ ته انتظار ایستل کیگإي چیگ د ورک سمندرغاؤیگ کیسیگ او احوال ورته راوؤي.

"د نیمو شپو لاروی" د غار توریگ خولیگ ته ناست و او حگان ته ییگ وینا کوله چیگ أیگریگ مزلیگ میگ وکؤیگ خو لاره میگ پیدا نه کؤه، حگکه ما سره چیگ خگوک د سفر ملکگری و، هغه یوازیگ د حگان په باب فکر کاوه او پر حگانحگانة اخته و. خو لاروی وروسته مجبوریگإي د حگانحگانة له ملکگري خپله لاره بیگله کؤي او د سبا په تمه منتظر کیگني تر خگو چیگ پسرلی په دنیا راشي. په داسیگ حال کیگ چیگ د بیگلتون شپه تورتم نه وه، لاروی له خپلیگ حگانحگانة "زه" نه راجلا شو. دیگ سره نو دی له زؤو ایرو راولاؤ شو، له خپل حگانه ییگ د خپل وجود یو زوؤ قالب وویست او دوریگ ییگ کگوزار کؤ. بیا ییگ د اوشگکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خګاخګکي روان شول، نو ديګ سره ييګ وويل اوس به نو د خوؤ په وچ بستر کيګ د اوبو أک رودونه روان شي. خو لا هم د شګار پر لوري د لاروي سفر ته أيګره لاره پاتيګ وه.

نو حګکه بايد د تورتم ژور تل ته کشګته شي که د رنګا خګرک ولکګوي. لاروي تر اوإده مزله وروسته د تورتم په ژورتيا کيګ يوه کوچنة شانته رنګا وليدله. لاروی بيا يو تور أنأ ته رسيګإي، هلته ککګوري چيګ واؤه واؤه چينجيان د يوه بل پر حګان اخته وو، يو بل به ييګ خوؤ، په ديګ کيګ به يو غتګ شو، نور چينجيان به ييګ وخوؤل، بيا به تريګ ماهی جوؤ شو، مارماهی به شو او بيا به تريګ نهنکګ جوؤ شو، بيا به ييګ وزرونه او تيګره تيګره غاشګونه پيدا کؤل.

له واؤه چينجي به غر جوؤ شو. نور به په أنأ کيګ نه حګاييګده. ديګ کار به لاروي ته أيګريګ پوشګتنيګ پيدا کؤيګ خو لاروي چيګ به هر خګومره د رنګا لتګه کوله، رنګا به لريګ حګليګدله.

لاروی بيا مزل کوي، جزيريګ او تګاپوګګان ييګ وليدل، د هريګ زريګ زؤه کيګ ننوت، هره زره لکه يو بحر نامحدوده وه، خو ده ته په ديګ تګولو کيګ يو لوی حايل او مانع دا و چيګ دا حايل فقط د مانا او مفهوم نشتوالی و، دا داسيګ يو ديګوال و چيګ له تګول عالمه راچاپيګر و خو لاروی په اخره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیگ یوه شو چیگ عالم او هستي واؤه بیگ معنی او بیگ مفهومه دي.

شپإم پؤاو د هغه شگار سفر دی چیگ تور شگامار وربانديگ ناستو. لاروی بیا په یوه تونل کیگ د رنگا په خگرک پسیگ روان شو او په دیگ نیت ییگ عجله کوله چیگ خگنکگه د شگار خلک خبر کؤي چیگ شگامار بیا راروان دی. بلاخره شگار ته ورسیگد او هلته ییگ یوه نازنینه پیگغله ولیده، چیگ شین بخن زوؤ کمیس ییگ اغوستی و. لاروي ییگ په سترکگو کیگ د خپل ورک سمندر غاؤه ولیده. پیگغلیگ ورته له خپل منکگي اوبه ورکؤیگ او هغه پریگ خپله تونده ماته کؤه. د شگار خلکو دیگ پیگغلیگ ته لیلیگ ویله. لاروی حگي هغه شگار ته چیگ د زؤه په سترکگو ؤوند و. کله چیگ شگار ته راحگي نو شگار کیگ چوپه چوپتیا ده، ماشومان نه ککرحگي، یوه سپین إیري ؤوند په ملا کؤوپ نه تپوس کوي، هغه ورته وايي چیگ دا هرخگه د واکمن په امر شوي. لاروی چیگ له اوإده سفره شگار ته راغلی و او په سمخگه کیگ ییگ ویگشگتان او نوکان أیگر لوی شوي وو او هم ییگ جامیگ په اوإده سفر کیگ أیگریگ خگیریگ خگیریگ شویگ ویگ او بدن ییگ تریگ شگکاریگده، نو په شگار کیگ په لیگوني مشهور شو او خلکو به مجنون باله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رشگتیا هم په ؤندو کیگ دی یو بینا و چیگ نوم ییگ مجنون و. لاروي چیگ د شگار د خلکو ژوند ولید چیگ د قهرمان یا ستر پهلوان ستاینه کوي، یا پریگ خوشالي کوي نو ده پریگ خندل نو د شگار خلکو به ویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی او مجنون دی. نو ولیگ ییگ په زنحگیر نه تؤي، خو حگینو نورو به ویل چیگ لیگونی دی، خو د زنحگیر لیگونی نه دی او چاته ضرر نه رسوي، خو لاروي به خلکو ته خپل پیغام اوراوه که خگه هم له ماشومانو پرته لویانو ورته غوإ نه ایشگوده، ده به خلکو ته ویل: "دا عالم او هستي واؤه بیگ معنی ده بیگ مفهومه. "د شگار ساده کگانو به لاروی حگوروه او ورته ویل به ییگ خبر نه ییگ لیلیگ خگه شوه؟ دیدار ته بیگ لاؤ شه ! سره أولة سنباله شویگ ده، ستا لیلیگ په کیگ سینککگار کؤیگ ناسته ده، خو لاروي به ورته ویل چیگ لیلیگ زما په زؤه کیگ ناسته ده. یوه شپه لاروی د خرابات پر کوخگه برابر شو، تگنکگ تگکور جاري و، لاروی چیگ وردننه شو هغو ورته هر کلی ووایه، لاروي ورته وویل چیگ تاسیگ تگپوسان او کگیدؤان یاست، هغه خگه چیگ باید شگکاره وي ولیگ په دیگ شگار کیگ پتگ دي او هغه خگه چیگ باید پتگ شي هغه په رنگا کیگ بیگ پردیگ کگرحگي. لاروی بیا مستانو سره خوندور سوال او حگواب

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي. یو مست پو شگتنه کوي چیگ ولیگ د جهان تگول
فرماندار ان له مستانو أاریگإي؟ لاروی حگواب ورکوي حگگه
چیگ ددوی په خبرو کیگ د راستة خطر وي. بیا لاروی
مستانو ته وایي: "لإ راپاخگئ راولاؤ شئ، ددیگ د شگتیگ
وچ حگنگگلونه او بیگ ثمره ونیگ له منحگه یوسئ ریشیگ
بیگ وباسئ، هغه مستان چیگ په تورتمخانو کیگ تؤلي هغه
را ازاد کؤئ او کوم شگامار چیگ په کیگ ناست دی هغه
تریگ رابهر کؤئ او بیا بیگ حلال کؤئ او وینه بیگ په دیگ
د شگتو تویه کؤئ، حگگه طبیعت تاسو نه د شگامار قرباني
غواؤي! مستانو د لاروي خبریگ د زؤه په غوإو واوریگدیگ
او د لومؤي حگل لپاره بیگ د خپلیگ مستة په نشه کیگ یو
نا اشنا مزه ومونده. دا د ازادة خوند او لذت و.

د مرگگي سیوری روان و، ژوندي سري ورپسیگ تلل. د
شگار خلکو یو کالبوت پر اوإو ایشگی و، د خلکو سیوری تر
دوی دمخه روان و، کله چیگ خلک هدیریگ ته ورسیگدل نو
ستر راهب د مؤي جنازه په أیگرو شگو الفاظو ترسره کؤه، بیا
لاروی پاخگیگد او د مرگگ په باب بیگ وویل چیگ له
مرگگ سره د نیگگة او بدةگ خگه پروا نه شته، دی له خیر او
شره ماورا دی، مرگگ د شگو او بدو نیستي ده. لاروی خلکو
ته وایي چیگ نیکي او بدي په دیگ جهان کیگ موندل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیگاږي نو باید چیګ مکافات او مجازات هم همدلته وي. بیا د شګار خلکو ته خطاب کوي که تاسیګ مؤه نه یاست او د ژوندون خګه شوق درسره وي نو دا مؤی لا خګه هیګر کؤئ او ژوندون پسیګ روان شئ، خو د شګار خلکو بیا هم لاروی چور لیګونی وباله او د ماشګام پـه خؤه کیګ د خپلو کورونو پـر لوري روان شول، خو لاروی هلته یوازیګ پاتیګ و. خبریګ بییګ کولیګ، یوازیګ یو سپی هلته پاتیګ و او د ماشګام وإمیګ دا خبریګ د مشرق پر لوري وؤلیګ.

دا وخت د ؤندو شګار له خطر سره مخامخ و، خو لاروی د شګار تګولو خلکو پیګژندلو، حګینو لیګونی باله او بندي کول بییګ ضروري کګنګل خو حګینو نورو بیا ویل چیګ دا یو روحاني شخص دی او عادي شخص نه دی. یوه ورحګ لاروی د شګار په منحګ کیګ خلکو ته وینا کوي او د شګار تیګر برم یادوي او پوشګتنه کوي چیګ چا دا تباه کؤل؟ د شګار خندوقونو او دیګوالونو ته ضرورت نه شته، حګکه چیګ غلیم په بهر کیګ نه دی د شګار په داخل کیګ دی، دا پخوانی شګایسته شګار اوس په کنأوالو بدل شوی او شګامار په دغو کنأوالو کیګ پروت دی. بله ورحګ بیا شګاریانو ته خطاب کوي او وایي چیګ یو وخت د دیګ سیمیګ زمامداره د نوبهار الهه وه. هغیګ سره پـه دیګ شګار کیګ لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیگکمرغي او خوشالي وه، خو تاسو اوس هغه هیگره کؤیگ او په اوهامو اخته شوي یاست. ایا تاسو نه ګگورئ چیگ حگوانان، ماشومان، شگحگیگ او بوأاکګان مو په کومو رنحگو اخته دي؟ نو بیا ورته وایي چیگ غوإونه مو بیدار او سترګگیگ مو بینا کؤئ نو ددیگ علاج دادی چیگ تاسیگ د لیلیگ د پشگو خاورو ته سر کشگیگإدئ او سجده ورته وکؤئ، خو خلکلو به خندلیگ او ویل به ییگ دا سؤی رشگتیا مجنون دی.

د زمانیگ یو دفتر په ختمیگدو و، یوه ورحگ بیا لاروي د شګار منحگ کیگ خلکو ته خطاب وکؤ او ورته ییگ وویل چیگ ستاسو ستر واکدار بادار خو تور شګامار دی. دا شګامار وینو ته تإی دی او زؤه ییگ لکه سندان کلک دی. خگومره چیگ خوراک او خگشگاک کوي هغومره وإی او تإي کیگإي، خو دا بلا او شګامار ستاسو په خپله پر حگان مسلط کؤی او له بل حگایه نه دی راغلی، تر خگو چیگ دا شګامار په خپلو زؤونو کیگ مؤ نه کؤئ خلاصیگدی ورخگخه نه شئ.

په دیگ وخت کیگ ستر راهب چیگ د لاروي خبریگ واوریگدیگ نو ییگ وویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی دی حگکه دا رازونه خگوک ویلای شي. زه حیران یم چیگ ده دا رمز خگنکګه پیدا کؤی دی. راهب وویل چیگ دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبریگ ددیگ شگار د عالم نه دي دا د بل جهان اواز دی ، یوه دنیا په ؤنکگیگدو ده. د شگار خلک ورو ورو د مجنون په خبره پوهیگدل او یوه فرصت ته منتظر وو.

یوه ورحگ لیلیگ او مجنون د شگامار دربار ته لاؤل، همغه پیگغله چیگ د لاریگ پر سر به منکگي سره ناسته وه او تږو مسافرو ته به ییگ اوبه ورکولیگ ، هغه د شگامار مانگة ته لاؤه ، فرماندار لومؤی خپل مخ مجنون ته واؤوه: زه خبر یم چیگ ته له بل حگایه راغلی ییگ او موږ پناه درکؤیگ ده ،گ د دیگ شگار خلک خپلو عقایدو پریگشگودو ته رابولیگ او واییگ چیگ د دیگ کگدایي کگریگ پیگغلیگ پرستش وکؤئ دا رشگتیا ده؟ لاروي ورته حگواب ورکؤ: ای فرمانداره ستا معبد لا نوی دی او دیگوالونه ییگ پاخه نه دي، ددیگ سیمیگ رشگتیني واکداره اصلاً د عشق او مینیگ الهه او رب النوع وو ، د هغو په واکمنة کیگ دلته خوشالي وه ، مینه وه ، خو اوس چیگ زه کگورم هره خوا ریکگستان دی، د زؤه خونیگ ؤنکگیگ بنکگیگ دي او تور شگامار په کیگ ناست دی. زه اوس همدا حقیقت هر چاته بیانومه.

د واکدار وچولی تریو شو ، د غضب اور ییگ په سینه کیگ لمبه شو ، بیا ییگ وویل حگه پروا مه کؤه دا ییگ قدرته لیگونی دی. بیا ییگ لاروي ته وویل چیگ تا د شگار په

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیگغلو کیگ دا سوالکگره خگنکگه غوره کؤیگ او زما د شگار خلک ییگ ولیگ سجدیگ ته رابولیگ، لاروی ورته وایي چیگ د شگار خلک خو د شگامار له وهمه أاریگإي که دا واهمه ختمه شي نو شگامار یو دم سقوط کوي. خو د بهار د رب النوع قوت په زؤونو کیگ پروت و. دا لیلیگ خو په یو وخت کیگ د نوبهار الهه وه او دا هغه وخت و چیگ واهمه پر خلکو حاکمه نه وه، کله چیگ خلکو د شگامار پرستش پیل کؤ، نو هغه بهر ته ووتله او د ورک مسافر لاره ییگ خگارله، خو دا مسافر اوس راستون شوی خو افسوس چیگ دلته ستر کگیگ نا بینا دي او خگوک ییگ نه ویني. ای واکداره زه ستا په ویگره او أار کیگ ستا سقوط شگه وینم- شگه خبر شه، دا شور ما شور چیگ ته ییگ اوریگ دا به نور هم زیات شي. ستر واکمن چیگ دا خبریگ واوریگدیگ نو له مجنونه ورته أار پیدا شو. بیا ییگ په أیگر غضب پیگغلیگ ته غإ کؤ چیگ وایه ته خگوک ییگ؟ "زه خو زه یم! زه لیلیگ یم! زه د مینیگ رب النوع، الهه د نوبهار یم. "زه به له شگاره بهر هر ماشگام ناسته وم او د خپل مسافر لاره میگ خگارله. هغه زه پیگژندلم او لتگولم. خو خبر شه چیگ نور به کوم مسافر دلته سفر ونه کؤي، حگکه تگولیگ لاریگ بندیگ شوي او په حگوزانو پتگیگ شوي. خگو موده به تیگره نه وي ته به هم د خپل پلار نیکه په لار

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شیگ، زه به بیا د بهار لاره خگارمه. فرماندار چیگ دا کگفتار واوریگد، نو أیگر په غصه او په لؤزه شو. ده فکر کاوه چیگ دا خبریگ ییگ کوم چیگرته اوریگدلي دي. واکدار بیگریگ او واهمیگ واخیست او وییگ ویل دا خو دواؤه لیگوني دي. زه ویگریگإم چیگ د دوی لیگونتوب ساري نه وي او د شگار نورو خلکو ته انتقال نه شي او بیا ییگ فوراً لاروی او لیلیگ له خپل درباره وشؤل. فکر ییگ وکؤ که مؤه یا زنداني ییگ کؤي نو شگار کیگ به شورش جوؤ شي، پیگغله بیگرته له شگاره ووتله او لاروی د شگار په کنأوالو کیگ د عالم په تماشه شو، د ابدي خگرخ وخت راغی، مجنون د شگار په ویگرانه کیگ د جهان فرماندار په مانگة کیگ دحگان تماشا کوله. لاروي ولیدل چیگ د شگار پیگغلیگ، حگوانان او کوچنیان پر بیگلابیگلو ناروغیو اخته دي او بیگ وخته مري، خو یوازیگ راهب أیگر عمر وکؤ خو هغه هم بلاخره خپل روح خپل نا اشنا خگشگتن ته تسلیم کؤ، معبد ورو ورو شؤیگده حگکه بل شگامار پرست پاتیگ نه و.

د راهب شاکگردان هم چیگرته لریگ لاؤل، د مانگة په دیگوالونو کیگ لوی چاودونه پیدا شول، اغزن بوتگي شنه شول او په پای کیگ شگایسته قصر ویجاؤ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ازیـګ لاروی او فرماندار پاتیـګ وو، لاروی پـه ویګرانـه کیـګ او فرماندار په خپله مانګة کیګ، هیګچا دلتـه کګذر نـه کاوه حګکه تګولیګ لاریګ بندیګ ویګ، یو ماشګام چیـګ تـوره تیـاره شـوه یـوه زؤه، مرمـوزه بـوأة راپیـدا شـوه د لـوکګي کمیس او پرتوکګ ییګ پر تن و، بوأة شګار تـه ننوتـه، بـوأةګ ته هر خګه په خپل سر خلاص شـول، دا بـوأة لاروي سره اشـنا وه او هغـه پو هیګده چیـګ دا د خګـه لپـاره راغلیـګ ده، اوس پـه قصر کیګ دننه ده د بوأة او بادار په منحګ کیګ خګه خبریګ کیګـإي. خګـو شـیګبیګ وروسـته دواؤه د مانګـة لـه کنـأوالو راووتـل، بـوأة مخکیـګ او قهرمـان ییـګ تـر شـا روان وو. کومیـګ نامعلومیـګ خواتـه لاؤل، خـو مجنـون هلتـه یوازیـګ پاتیـګ و، د زمانیـګ دفتـر ورتـه لـه اغـازه تـر انجامـه پـروت و. موسـمونه او فصلـونه تلـل راتلـل، یـوه شـپه ییـګ کتـل چیـګ د افق په تورو لمنو کیګ رنګاکګانیګ راشګکاره شویګ، دی په رنګا پسیګ روان شو. أیګر مزل ییګ وکؤ د سیند غاؤیـګ تـه نإدیـګ شـو، د سـیند غاؤیـګ ابادیـګ ویـګ، هـره خـوا خوشالي وه، د پیګغلو او حګوانانو راز او نیـاز وو، مشـران پـه دیګـره کیـګ ناسـت وو، مرکیـګ ویـګ، مشـوریګ ویـګ، ماشـومان د سـیند پـر غـاؤه لوبیګـدل او هغـه نـا اشـنا پیګغلـه مسته خرامانه کګرحګیګدلـه، د وحشـي کګلونـو تـاج ییـګ پـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر پروت و ، د بهار د وإميګ په شان الوتله، لاروي د نيمو شپو
چيګ دا حال وليد بيګ اختيار ه په خندا شو حګګه پوه شو
چيګ يو حګل بيا د ستر قهرمان او پهلوان او د عشق او
مينيګ د شګګليګ رب النوعيګ، ا لهی داستان شروع شو
او يو حګل بيا د تور شګامار مار لويه او اوإده افسانه له سره
پيل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال د قصايدو روح

> دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې د دانش خپرندويه ټولنې خپرنې ارګان الفت مجلې په پرله پسې (۲۲) ګڼه کې خپره شوې ده.

قصيده په پښتو نظم کې يو ځانګړی جلا فورم دی، چې اساساً له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، خو د قصيدې ځای په پښتو نظم کې دومره جوت او ټينګ دی، چې سړی فکر کوي بولله يا قصيده خپله کوم ځانګړی پښتو شعري فورم دی. له عربي ژبې څخه پښتو ته په راغليو شعري فورمونو کې تر (غزل) وروسته د قصيدې فورم زيات کارول کېږي، د پښتو په لاسته راغلې لرغونې شاعرۍ کې د ښکارندوی غوري او شيخ اسعد سوري پخې قصيدې ددې ادعا ښکارندوی دي. څه ناڅه په روښاني پېر او بيا تر هغه وروسته د پښتو په نوره کلاسيکه شاعرۍ کې د قصيدو دود ښه پالل شوی دی، په پښتو اوسنۍ معاصره شاعرۍ کې هم د قصيدې ويلو دود پال شوی او پالل کېږي؛ خو که موږ په ټوليز ډول د پښتو شاعرۍ ټول بهير ته نظر وکړو او ټول شاعران د قصايدو د ځرنګوالي او څومره والي له پلوه سره پرتله کړو؛ نو د لوی خان (خوشال خان بابا) ځای او مقام به په کې په ډېر جوت او ځلند ډول را تر سترګو شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په لسګونو قصيدې ليکلي، چې زياته برخه يې تر موږ رارسېدلې ده. دا ټولې قصيدې د يو ژور سياسي، ټولنيز، عرفاني، اخلاقي او ملي فکر لېږدوونکې دي، چې هره يوه ځانګړې او جلا خوند لري او زموږ په ذهن کې يوه ځانګړې پېښه او موضوع روزي او تداعي کوي، خو ټولې يې د قصيدې له معمول او دوديز تعريف سره پوره پوره سمون نه خوري. د قصيدې دوديز تعريف دادی:

هغه نظم، چې لومړی بيت يې مقفی وي او د نورو بيتونو د هرې دويمې مصرې قافيه يې د مقفی بيت د قافيې تابع وي، د بيتونو شمېر يې له (۱۵) څخه پيل بيا تر (۲۰۰) بيتونو هم زياتېدی شي، رديف په کې اختياري دی، خو قافيه په کې حتمي ده. هره قصيده له معمول تعريف سره سم د مانا له پلوه پر دريو برخو وېشل کېږي:

۱- تشبيب يا تغزل، چې د قصيدې پيل ګڼل کېږي او معمولاً په کې تر اصلي مطلب دمخه د سريزې يا پيلامې په ډول د طبيعت د مناظرو ستاينه کېږي.

۲- اصلي مطلب، چې شاعر غواړي د خپل زړه خبره همدلته راوسپړي، خپل ممدوح توضيح، تشريح او توصيف کړي.

۳- د قصيدې(۳) برخه، هغه وروستۍ برخه ده، چې شاعر خپل ممدوح په ژوندانه کې سوکال، سرلوړی او بريمن غواړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په اخرت کې ورته د خدای(ج) له درباره د ښېنې، مغفرت او د جنتونو هیله کوي. که موږ د شیخ اسعد سوري:

د فـلک لــه چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

او هم د ښکارندوی غوري بو لله:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بــــیا ولـــونـــل پـــه غـرونـو کې لالونه

دواړو ته نظر وکړو؛ نو ګورو، چې لومړی د مانا له پلوه ویرنه او دویمه هم ستاینه-ویاړنه ده، چې دواړه د قصیدو له معمولو تعریفونو سره سمون لري، خو خوشال بابا لکه څرنګه چې غزل یې پښتون او ملتپال کړ او له دوديز حالته یې رااویست، دغسې یې قصیدې ته هم نوی رنګ او خوند ورکړ، د یوې ځانګړې پېښې یا شخص د تائید او توصیف له حالت نه یې رااویست، ټولنیز، سیاسي او عرفاني یې کړ. د پخوانیو قصیدو یوه ځانګړنه دا وه، چې د ټولو یا زیاترو بیتونو مانا یې له یوه بل سره په ارتباط کې وه. د مانا له پلوه هر بیت له بل څخه متاثر و، یانې دا چې د غزل په شان یې هر بیت پوره او خپلواکه مانا نه لرله، خو خوشال بابا دا دود هم مات کړ، کله چې د خوشال بابا ګڼې بوللې مطالعه کوو، نو د قصایدو د نوي رنګ او خوند ترڅنګ مو پرې د غزل مینه هم ماتېږي، سړی فکر کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو اوږد غزل لولي، ځکه چې دده قصيدې د اسې ځانګړنه لري، لکه د غزل په شان، چې هر بيت يې يوه مستقله مانا ښندي.

اوس راځو د خوشال بابا د بوللو فکري يا مانيز اړخ ته:

شعر پوهان (فکر) د (شعر روح) ګڼي، چې بې له هغه شعر ژوند نه شي کولای، بې فکره شعر داسې دی، لکه بې روحه جسم او جسم، چې هر څومره ښکلی وي، چې روح ونه لري، ژوند نه شي کولای، خو د فکر تر څنګ شعر پوهان د شعر پر ښکلا هم ډېر ټينګار کوي او هغه د شعر د بقا اساسي عنصر بولي. د شعر ښکلا په رنګينو او لطيفو کلمو، تخيل، عواطفو او د هغو په منظم او موزون استعمال تضمينېږي او تامينېږي.

ډېر شعر پوهان پر شعر باندې د زيات فکر بارونه د شعر ښکلا ته زيان رسوونکي ګڼي او وايي، چې دا کار د شعر (شعريت) له منځه وړي او کله چې د يوه شعر شعريت له منځه لاړ، هغه خپل هنري ارزښت له لاسه ورکوي او او پر تشو خبرو بدلېږي.

د افغانستان د يوه اديب او کره کتونکي کانديد اکاډيميسن محمد صديق روهي له نظره: په (شعر) کې (شعريت) دومره مهم دی، لکه په (سړي) کې (سړيتوب). لکه څنګه چې (سړيتوب) د سړي جوهر دی، دغسې (شعريت) هم د شعر جوهر دی، د روهي صاحب په نظر (د هر ښه فکر بيان شعر نه دی) د بېلګې په توګه هغه وايي: که يو څوک د هېواد پنځه کلن اقتصادي پلان په نظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي، نو ایا هغه به ښه شعر وي؟ سره له دې چې ښه فکر دی، د روهي صاحب د نظر وروستۍ نتیجه دا ده، چې هر ښه فکر باید شعر ته ترورداخلېدو وارد مخه ښه صیقل شي، د شعر له نورو تلازماتو (ښکلا) سره غاړه غړۍ شي او بیا شعر ته ورداخل شي. لنډه دا چې پوهانو د شعر پر ښکلا ییزو او فکري خواوو دواړو باندې په متوازنه توګه ټینګار کړی دی.

خوشال بابا د یو ادبپوه او شاعر په توګه د شعر د رغنده توکونو انډول ته ډېره پاملرنه کړې ده، په تېره بیا په خپلو غزلو کې، سره له دې چې په بوللو کې د فکري برخې وزن تر ښکلاییزې هغې یو څه زیات دی او یوه وجه یې هم کېدی شي دا وي، چې دا فورم د ښکلا په انډول د فکر د انتقال لپاره زیاته وړتیا لري.

د خوشال بابا په بوللو کې د طبیعي پېښو انعکاس، ټولنیزې ناخوالې، سیاسي او پوځي پېښې، ملي او عرفاني مسایل، ځاني او کورنۍ پېښې، ستونزې او کشمکشونه او نور په لسګونو ډوله پېښې او مسایل بیان شوي دي، خو که دا ټول مسایل او پېښې سره پرتله او انډول کړو، نو د خوشال د ملتپالنې احساس او فکر به په کې تر ټولو زیات په نظر راشي، په حقیقت کې همدا ملتپالنه او ملت جوړونه د خوشال د قصایدو اساسي روح دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په ټوله شاعرۍ، په تېره بیا په قصایدو کې ملتپالنه داسې حیثیت لري، لکه په (شمسي نظام) کې چې یې (لمر) لري. (لمر) د شمسي نظام چورلیز (محور) دی او ددې لمریز نظام نورې ټولې سیارې د همدې لمر پر محور راڅرخي، د خوشال په شاعرۍ او په همدې قصیدو کې هم، ملتپالنه او ملت جوړونه همدا حیثیت لري. د خوشال د قصایدو روح همدا ملتپالنه ده، خو نور ګڼ ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او غنایي مسایل، چې په قصایدو کې راغلي بیا هم په یو نه یو ډول له ملتپالنې او ملت جوړونې سره ارتباط لري او پر همدې محور چورلي.

دلته به د خوشال بابا پر ځینو قصیدو او دهغو پر مانیزو خواوو لنډه رڼا واچوو:

د خوشال خان خټک په کلیاتو کې لومړۍ ثبت شوې قصیده داده:

ای چې خیال کړې په دنیا
دنیا څه ده بې وفا
که دې یو زمان زړه ښه کا
بیا دې ژر کا په ژړا
که رضا په قضا ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــور خوشــال یــې پــه رښــتیا.

خوشال په دې (۱۲۳) بیتیزه قصیده کې دا نړۍ یوه فاني دنیا ګڼي، چې راحت په کې نه شته او د ده په نظر یوه ((دارالبلاد)) ده، چې هره یې د لایتناهي هوسونو یوه ټولګه ده، چې هېڅ خروب او پوره کېدنه نه لري. خوشال په دې قصیده کې د سلیمان(ع)، بهرام، جمشید، سامانیانو، عباسیانو، غزنویانو، سلجوقیانو، دارا، سکندر او نورو نړیوالو شخصیتونو نومونه اخلي، چې یو وخت یې ښه شان او شوکت و، خو د زماني د جبر قانون، له مخې لړې کړل. د خوشال دا قصیده له اخلاقي نصیحتونو او عرفاني ورمونو ډکه ده او په پای کې لوستونکي ته دا نتیجه ورکوي، چې ازل او تقدیر ته ورتسلیم شي او څه چې په قضا کې لیکل شوي، د بدلون وړ نه دي او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې پر قضا باور لري. د (قضا) او (قدر) مسله په اسلامي فقه کې یوه پېچلې مسئله ده، خو خوشال بابا اسلامي شرعې ته د یو ژمن شخص په توګه پر دې باور دی او ده په نظر خوشال او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې خپل برخلیک له (قضا) سره تړلی وګڼي، پر (قضا) باور د انسان د روحي تسکین لپاره داسې یوه اساسي سرچینه ده، چې هېڅ بله مرجع یې بدیل کېدلای نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال د (پوه او ناپوه) ترنامه لاندې په خپله يوه بله اتلس بيتيزه قصيده کې، د پوهې او بصيرت ارزښتمندۍ ته اشاره کوي، پوه او ناپوه شخصيتونه سره پرتله کوي، خوشال په دې بولله کې لوستونکي ته دا ثمره او نتيجه وړاندې کوي، چې (ناپوهي) د انسان لپاره مړينه، ان تر هغې هم بدتره ده. دی په خپله قصيده کې په ډېر ظريفانه ډول د عيسی(ع) معجزې ته اشاره کوي، چې خدای(ج) عيسی(ع) ته دومره واک و ځواک ورکړی و، چې پخپله امسا به يې مړي راژوندي کول، خوشال بابا وايي، چې عيسی(ع) خو ډېر مړي راژوندي کړل، خو د دې مثال موږ نه دی ليدلی، چې کوم (ناپوه) يا نادان يې (عالم) کړی وي. په دې قصيده کې خوشال بابا په ټولنه کې د پوهې ضرورت او اهميت په ګوته کوي او دا ګڼي، چې پوهه ټولنې ته د نوش دارو يا ((آب حيات)) ارزښت لري او ناپوهي د مرګ معادله او يا هم تر هغه بدتره ده:

کـه دروغ کـړي کـه رښـتيا
هـر څـه ښـه دي د دانـا
مـړه يـې پـاخول لـه ګـوره
نابينـا يـې کـړل بينـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــو نـــادان یـــې دانـــا نـــه کـــړ
پـــه درســـت عمـــر مســـیحا.

لکه څنګه چې پوهېږو ، انسان یو ټولنیز موجود دی او څه چې په ټولنه کې پېښېږي، له هغو څخه متاثر کېږي، شاعر بیا د یوه حساس انسان په توګه تر هر چا زیات د ټولنې ناخوالو ته متوجه وي او لـه هغـو څخـه اغېـزمن کېـږي. پـر (۱۰۹۷هــ ق) کـال د پښـتونخوا پـر زیـاترو سـیمو ، یوه لویـه وبا خوره شوه، لـومړی وچکالي راغله، بیا ورپسې قحطي راغله، چې وروسته ورپسې د وبا ناروغي خوره شوه او په زرګونو خلک یې تباه کړل، پـه دې نـاروغۍ کـې د خوشـال یـو زوی (بخـت نـاک) او د هغـه مـور هـم وفات شول او همدارنګه د خوشـال یـو لسـمی، چې د قـرآن کـریم حـافظ هـم و ، د دې نـاروغۍ لـه کبلـه د یـوه لېـوني شـوي سـپي د داړلو له کبله ومړ، دا یوه ډېره دردونکې غمیزه وه، چې لـه دکنـه تر کابله ټوله سیمه یې وځپله، خوشـال بابـا همـدا پېښـه پـه (۲۳) بیتیـزه قصـیده کـې پـه ډېـر درد او سـوز رانغـاړلې او پـه همـدې قصیده کې یې خوندي کړې ده:

د غـــــــواص د کـــــــال وبـــــــا
خـــــدای یـــــې مـــــه راولـــــه بیـــــا
اکوړخېـــــل مـــــې پـــــه کـــــې ومـــــړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـــوی هلـــک مـــرد و نســـا
پـــه لکونـــو عـــالم ومـــړ
چـــې ښـــارونه شـــول صـــحرا
کـــال حصـــغ شـــو وبـــا لاړه
هـــم عســـرت کـــړه راتـــه شـــا.

(غواص) د ابجد په حساب (۱۰۹۷هـ ق) کال کېږي او (حصغ) (۱۰۹۸) کال کېږي، يانې دې وبا يو کال دوام کړی و.

خوشال د خپلو ګڼو نورو ځانګړنو ترڅنګ دا ځانګړنه هم لري، چې دی يو ښه بشرپوه او ټبرپوه هم و، انسان پېژندنه ډېره سخته ده، د انسان د پېژندنې لپاره د هغه علمي، ټولنيز چاپېريال يز شاليد ډېر مهم دی، خو خوشال بابا د دې ځانګړنو ترڅنګ د انسان د شخصيت په پېژندنه کې د هغه ارثيت يا اصل او کورنی عنصر ډېر مهم ګڼي، سره له دې چې ځينې بشرپوهان د انسان په وده او د شخصيت په ټاکنه کې محيط يا چاپېريال اساسي عنصر ګڼي، ارثيت ته ډېر اهميت نه ورکوي، خو ځينې اروا پوهان بيا په دې نظر دي، چې د انسان د شخصيت وده د مور په رحم کې د هغه د نطفې له تشکل سره سمه پيلېږي او د مور او پلار جنټيک، اروايي او نور ټولنيز خصوصيتونه مستقيماً د هغوی اولادونو ته انتقالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا وايي: د هغه چا چې ذات خطا وي يا کمذات وي، له هغوی سره بايد دوستي ونه شي.

چې يو ځل ښېګڼه ووينې له چا
په يوه يې شل بدې کړه تر شا
له کمذات سره ياري اشنايي مه کړه
له کمذاته به بيا نه مومي وفا
چې د سپي په پيو لوی کا څوک ورغومی
لکه سپی هسې ورغومی کا غپا
په ويل ښېيل به هېڅکله ښه نه شي
چې بدبخت له موره پلاره شي پيدا.

خوشال په خپلو قصايدو کې د انسان پر ذاتي پېژندنې سربېره، ګڼو عرفاني، شرعي او نورو مسايلو ته اشاره کړې او هغه يې په خپلو بوللو کې رانغاړلي دي، خوشال د دنيا بې وفايي په خپلو قصيدو کې ځای ځای غندلې ده:

زړه سفر له دې دنيا
په تحقيق دی په رښتيا
که څه زر کاله پايېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم دې نه وينم احيا
د خوشال ژوندون په خدای دی
نه شهباز ده نه يحيا.

خوشال د اسلامي شرعي لارښوونو د يوه پلوي شخص په توګه خپل مذهبي احساسات په څرګندو الفاظو، قصايدو ته ورداخل کړي دي، وايي:

دا همه واړه د شرعې خدمتګار دي
محتسب، قاضي، مفتي، ملا خطيب
په جهان کې بل رقيب د شرعې نه شته
که رقيب دی يو شيطان يې دی رقيب
رنځ، زحمت دې خدای ور نه کاندي
خوشاله!
ګڼه کړه دارو د شرعې په طبيب.

خوشال د اسلامي شرعې ترڅنګ ګڼ نور نصيحتونه او پندونه هم په خپلو قصيدو کې ځای کړي او د پيغمبر حضرت محمد(ص) په ستاينه کې يې هم يوه (۱۹) بيتيزه قصيده ويلې ده. هغه د خپلو نصيحتونو په لړ کې وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درتــــه ونبــــيم کيميـــا د ســــعادت
لـــه بـــد انو ســـره مـــه کـــوه صـــحبت
د نمانځـــه تـــر قضـــا گرانـــه دا قضـــا ده
چـــې قضـــا شـــي د څلـــورو مصـــلحت
چې جامه يې پاتې نه شي مرده شوی ته
خدايه ! ورکړې و خوشال هسې رحلت.

خـان زمـوږ د پيغمبـر حضـرت محمـد (ص) د سـتاينې پـه بـاب وايي:

د خـدای عرفـان چې وشـو پـه عرفـان د محمـد
پـــاک دی محمـــد پـــاک دی ســـبحان د محمـــد
ډ يـــر خلـــک پيـــدا دي انبيـــا کـــه اوليـــا دي
نــه شــته پــه خلقــت کــې پــه بـل شـان د محمـد
دا جهـــان هغـــه جهـــان کـــه واړه ســـره يـــو کـــړې
لا تـــر دا نـــه لـــوی دی بـــل جهـــان د محمـــد.

د خوشال په بوللو کې د ګڼو افاقي مفاهيمو تر څنګ له خپلو زامنو بېزاري، ګڼ کورني مسايل، د ځان پېژندګلوي او ځينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ذاتي مسايل هم ځای شوي دي، خو د خوشال د قصايدو درنه مانيزه برخه هماغه د ده او دده دملګرو د سياسي، پوځي او ملي مبارزو نچوړ دی، چې ښلا ښلو قصيدو ته يې لاره پيدا کړې او په هغو کې انځور شوي دي.

ددې قصيدو له جملې څخه يوه هم (له پښتون نه ګيله) نومېږي، چې ټول (شپږ څلوېښت) بيته لري او په دې مطلع پيلېږي:

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې په هر لوري يې ملک کړ يو ګلزار

دا قصيده د دوديزو قصيدو په شان لومړی د طبيعت په ستاينه پيلېږي، بيا وروسته اصلي موضوعګانې راسپړي او د هغو څرګندونه کوي:

پښتنو زلميو بيا لاسونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کا په خپل ښکار
سپينې توري يې ګلګونې کړې په وينو
په اهار کې شګفته شو لاله زار
ايمل خان دريا خان دواړه مرګ يې مه وای
هيڅ تقصير دواړو، ونه کړ وار په وار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خيبر دره يې سره کړله په وينو
په کړپه يې هم روان کړ دندو کار.

خوشال په دې قصيده کې د خيبر په دره کې د تاترې د تاريخي جګړې، چې ځلو ښت زره مغول په کې تباه شول، انځور کښلی او همدارنګه د (کړپې) جګړه، چې پښتنو توريالیو په کې خپله اتلولي او مېړانه څرګنده کړه. دغه راز په دې قصيده کې د تاترې پر جنګ سربېره، د (دوابه)، (د نوښار د کوټ)، (ګنداب)، (خاپښ) او نورو جنګونو يادونه شوې او د هغو د اتلانو يادون په کې راغلی دی، دا قصيده په حقيقت کې يوه حماسه او وياړنه ده، چې خوشال پکې د خپل ولس او خپلو اتلانو د جنګونو يادونه او ستاينه کوي او ددې ستاينو ترڅنګ د پښتنو ځينو نيمګړتياوو ته د انتقاد په سترګه ګوري او د هغوی يادونه کوي:

اول جنګ د لوړې شا د تهترو و
چې ځلو ښت زره مغول شول تار په تار
خوينديې لونه يې په بند د پښتنو شوې
اس اوښان هاتيان ولجه کتار کتار
دويم جنګ ميرحسيني و په دو آب کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې یې وتکېده سر لکه د مار
بیا له پسه د نوښار کوټ جنګ و
چې مې وکېښ تر مغولو خپل خمار
بیا له پسه جسونت سنګه، شجاعت خان و
چې ایمل یې په ګنداب ویوست د مار
شپږم جنګ مکرم خان شمشېر خان دواړه
چې ایمل کړل په خاپښ کې تار په تار
چې زما په یاد دي لوی جنګونه دادي
د هلکو په هر لوري نه شته شمار.

په دې قصیده کې خوشال د پښتنو د اتلولیو تر څنګ د اورنګزېب د مکر و فریب، ظلم او ستم انځور هم کښلی دی او وایي، چې له ډېر ظلم، ستم او خصومت څخه یې خپل پلار هم بندي کړی و. خوشال خان په دې قصیده کې د پښتنو نیمګړتیاوو ته هم ګوته نیسي او د خلاصون لارې چارې هم په ګوته کوي:

په داسې وخت چې وخت د نام و ننګ دی
دا بې ننګه پښتانه کا څه رفتار

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه چې نور څه فکر کا ناپوه دي
بې د توري خلاصی نه شته په بل کار
تر مغولو پښتانه په توره ښه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوښیار
اولسونه چې سند وبله وکا
بادشاهان ورته سجود کاندي اختیار
همېشه به په جهان کې ژوندون نه وي
د خوشال ختک به پاتې شي یادګار.

خوشال د ټولنیزو او سیاسي مسایلو ترڅنګ د شعر په باب هم څو قصیدې لیکلې او دا چې شعر په کوم حالت کې و او کوم ته یې راورساوه، په دې باب یې څرګندونې کړي. لومړۍ قصیده یې (۲۵) بیتونه لري او د ځینو مطرح شاعرانو او د هغو د ادبي موقف یادونه هم په کې شوې ده:

په پښتو شعر چې ما علم بلند کړ
د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ
مدعي د توري شپې اوراور کې و
د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میـرزا دېـوان مـې ومانـده پـه ګـوډي
مسـخره مـې ارزانـي خېشـکي زمنـد کـړ
دروېـزه مـــې لـــه مخزنـــه ســـره ونغـــړ
پیـر روښـان مـې یـاوه ګوی سره مانند کـړ
کـه دولـت و، کـه واصـل و، کـه دا نـور وو
پـــه خبـرو مــې د هـــر یـــوه ریشــخند کـــړ
قتلمــې مــې ورتـــه ســـازې کـــړې د قنـــدو
د اوربشـو پـه ډوډیـو چـې چـا شـخوند کـړ
پـــه تـــازه تـــازه مضـــمون د پښـــتو شـــعر
پـــه معنـــی مـــې د شـــیراز او د خجنـــد کـــړ.

خوشال د شعر په باب په خپله دویمه قصیده کې، چې (۱۳۸) بیتونه لري، نه یوازې په پښتو شعر کې د خپل دریځ او خدمت په باب خبرې کوي، بلکې د هغې بلې قصیدې په شان د نورو شاعرانو د موقف او د نورو ژبو د شاعرانو یادونه هم کوي، دغه راز خوشـال پـه دې قصـیده کـې د شـعر د ماهیـت، تعریـف او ارزښتمندۍ په باب هم خورا تفصیلي څرګندونې کړې دي او دا قصیده په حقیقت کې د شعر پوهنې په برخه کې خپله د یوه لوی شاعر یو ښه تېزس او لارښود ګڼل کېږي. د شعر پـه برخـه کـې دا قصیده ځکه زیات ارزښت لري، چې خپله د یوه لوی شاعر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه لوی ادبپوه او شعر پوه له خوا ليکل شوې او وړاندې شوې ده:

زه د شعر په کار هېڅ نه يم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نه په فکر نه په ذکر رابرسېر شي
ناګهان لکه اوره د پشکال
چې د شعر فکر ورشي په مجلس کې
نور عالم خلا هوس کا دی ملال
شعر کار د هر فاسق د فاجر نه دی
نه د هر يوه وړ ستر ګي د کنګال
د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال.

که موږ د خوشال د قصيدو معنوي اړخونه تحليل او تجزيه کړو، نو دا خبره به راته لا ښه څرګنده شي، چې دا قصيدې په حقيقت کې د مانا (کانونه) دي، چې بېلابېل او رنګارنګ غمي په کې تر سترګو کېږي، د خوشال د قصايدو څېړنه خورا زيات کار، کتاب او کتابونه غواړي، پر يوه قصيده يې هم کېدی شي کتاب او کتابونه وليکل شي، خو که په لنډيز سره د خوشال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصیدو مانیزو خواوو ته اشاره کوو ، نو ویلای شو چې په دې قصیدو کې عرفاني، ټولنیز، سیاسي، پوځي، ذاتي، ارواېي، دیني او نور رنګارنګ مسایل تحلیل شوي او مطرح شوي او لوستونکي ته یوه مثبته نتیجه په مخ کې ایښودل شوې ده. د خوشال د قلم او فکر قوت او مهارت په دې کې دی، چې ډېره لویه موضوع یې په ډېرو لنډو او کمو الفاظو کې خلاصه کړې او لوستونکي ته یې وړاندې کړې ده، یانې دا چې د موضوع کوچ او غوړ یې لوستونکي ته وړاندې کړي دي. خوشال ته لوی رب داسې یو لوی او خارق العاده استعداد ورکړی و ، چې ((بحر یې په کوزه کې را ایسارولای شو)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینگار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لیسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لیسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماستري دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو.استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو.ملګرو ملتونو(UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده درو سپارو ، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر **۱۳۸۵**ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډمیکو او تحقیقي کارونو تر څنګ په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ایښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار

(c) ketabton.com: The Digital Library

او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو پـه لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم پـه لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې پـه ښـه ډول د خپل هېـواد استازي کړې ده. دلتـه بـه يـې د اثـارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	ځرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړی شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استاد الفت نثري کليات   د استاد الفت نثرونه   درېيم ۱۳۸۷
- سيندونه هم مري   د اسحق ننګيال شعري منتخبات   دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستارتره کي اثر   دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر   دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر   دويم ۱۳۸۷

د - يونليکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو يونليک   دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی   د اروپا يونليک   لومړی ۱۳۸۷
- دپنځاګون ترڅنډو   د امريکا يونليک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه   دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری   دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود   دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه   دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې   دويم ۱۳۸۷
- بېړنی لويه جرګه ولسواکي او زورواکي   دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته د ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

xošāl pə xpəl idyāl

(Khushal is his own Ideal)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-25-9

9 789936 500259 >

د خپرونو لړ: (۲٦)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library